magazin istoric

ANUL XVII Nr. 4 (193) APRILIE 198?

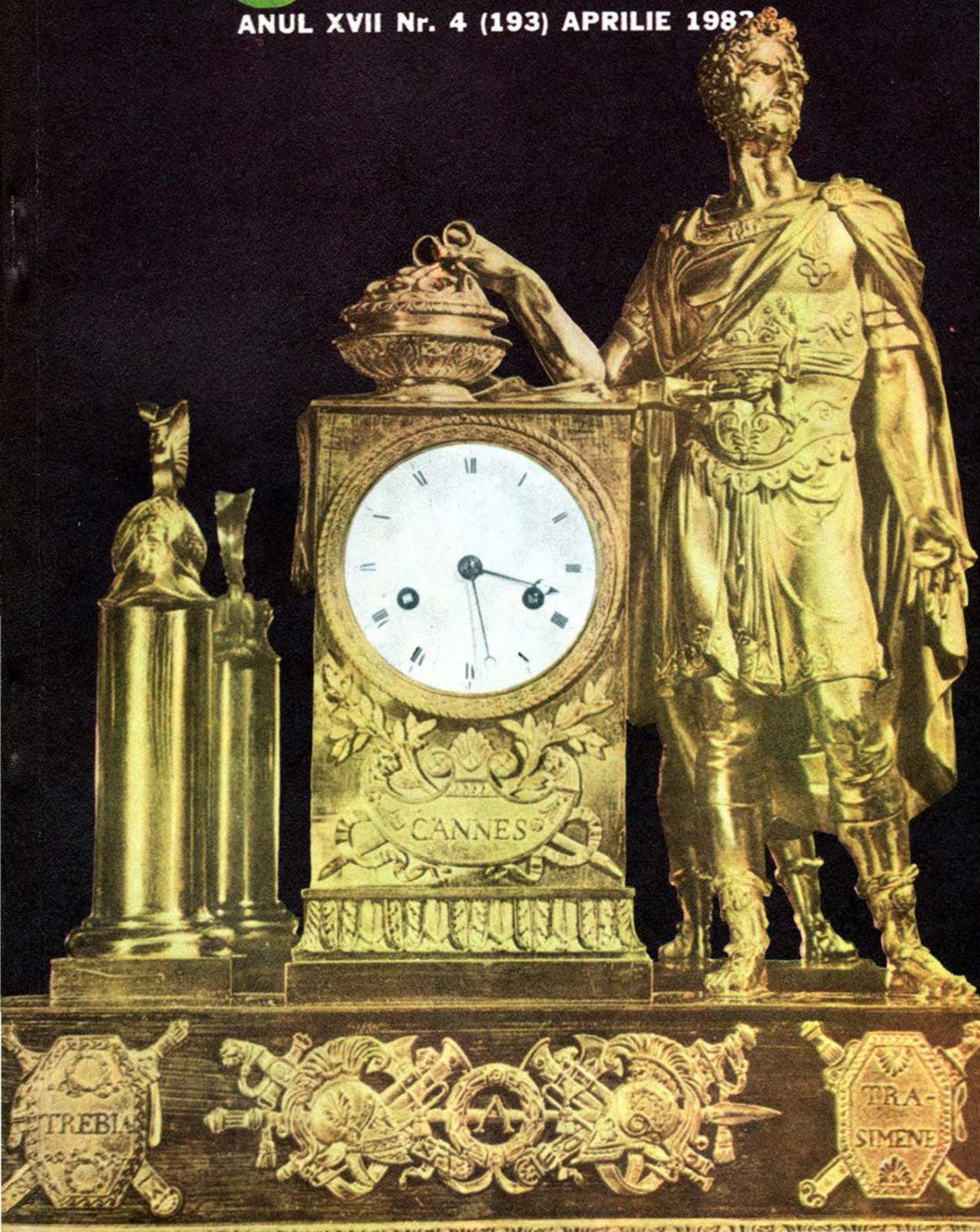

PREȘEDINTELE ISTORIEI ROMÂNEȘTI

Atunci cînd, la 28 martie 1974, orele 11.37, Marea Adunare Națională proclama în unanimitate pe secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, președinte al Republicii Socialiste România, trăiam cu toții — cei aflați în hemiciclul Palatului Marii Adunări Naționale, deputați și invitați, laolaltă cu întreaga țară — un înălțător și unic moment al istoriei românești. Investitura supremă acordată omului, revoluționarului, conducătorului care se identificase întreaga viață, din anii cei mai tineri, cu destinele patriei române, însemna un act de primă însemnătate în marea istorie a poporului nostru, îmbogățită atunci prin instituția prezidențială.

Înaltul for legislativ dădea atunci expresie voinței întregii națiuni de a avea președinte pe acel bărbat de stat care-și dobîndise prin faptele sale locul cel dintîi în inima poporului său, trezind totodată admirația lumii întregi.

Erau încorporate în învestitura Marii Adunări Naționale orizontul nou pe care-l deschideau construcției noii societăți românești Congresul IX al P.C.R., transformările revoluționare de neclintit din țara noastră, realizările mărețe ale istoriei noastre contemporane, ritmul revoluționar pe care cu clarviziune și fermitate îl imprimau mersului nostru înainte gîndirea și acțiunea tovarășului Nicolae Ceaușescu, nivelul superior atins de democrația socialistă.

Președintele Nicolae Ceaușescu, întîiul președinte al istoriei românești, a dat și dă sens și conținut de epopee activității multilaterale a statului nostru socialist, un stat puternic și unitar, liber și independent.

Președintele Nicolae Ceaușescu a dat și dă sens și conținut de epopee istoriei unice și unitare a poporului, țării și partidului, făcînd această istorie capabilă să înfrunte furtunile și încordările din învolburatul sfîrșit de veac și de mileniu.

Sîntem în drept să ne întrebăm : cine ne dă astăzi, nouă, românilor, curajul și încrederea ca într-o lume sfîșiată de incertitudini și crize să biruim greutățile, să depășim neajunsurile și să ne privim cu liniște viitorul în față ? Datorăm această siguranță președintelui Nicolae Ceaușescu, care ne-a chemat și însuflețit prin nobilul său exemplu de abnegație și voință pe noi, cei nedezlipiți de mii de ani de pămînturile dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră, să nu ne oprim din munca și creația noastră pașnică, să ne îndîrjim în a le apăra, mergînd înainte, cu pasul măsurat de hotărîrile Congresului XII și ale Conferinței Naționale, să facem totul pentru a avansa spre civilizația comunistă.

Îndeplinindu-și cu nețărmurit devotament patriotic și consecvent spirit internaționalist, cu fermitate comunistă, cu inegalabilă vitejie și energie, cu inspirată gîndire creatoare jurămîntul supremei magistraturi, președintele Nicolae Ceaușescu binemerită recunoștința noastră, a contemporanilor și a posterității.

Dacă pentru noi, președintele Nicolae Ceaușescu este intrat în istorie prin glorioasa operă și epocă legate de numele său, pentru omenirea acestui secol el este Omul Păcii. Neobosita sa diplomație, novatoare, realistă, principială, desfășurată pe plan bilateral și multilateral în relațiile internaționale, l-a desemnat în conștiința contemporaneității drept exponentul cel mai de seamă al intereselor sacre și al vocației de pace ale românilor. Cine l-a însoțit în istoricele sale solii de pace și prietenie, cine i-a urmărit demersul neobosit pe toate meridianele pentru preîntîmpinarea războiului, problemă cardinală în concepția sa despre viața internațională, cine a citit cele peste 200 interviuri acordate presei mondiale, cine a văzut cele 135 volume din și despre opera sa, apărute în 35 țări, cine a studiat acest adevărat Letopiseț al politicii externe românești, reprezentat în cele două volume de documente încheiate cu prilejul vizitelor sale în străinătate și al vizitelor făcute la noi de șefi de state și de guverne străine între 1965-1982, volume apărute în aceste zile, acela înțeiege din cea mai autorizată sursă cum președintele Nicolae Ceaușescu și-a adus țara în prim planul istoriei universale.

Și sîntem îndreptățiți să spunem că prezența tovarășuiui Nicolae Ceaușescu în suprema magistratură este autentificată de lungul șir al marilor bărbați ai neamului nostru, de pleiada eroilor însemnați de destinul național. Destin aureolat pentru toți prin geniul președintelui Nicolae Ceaușescu, președintele noii și eternei Românii.

Cristian POPIȘTEANU

O BOGATĂ EXPERIENȚĂ ISTORICĂ

ION POPESCU-PUȚURI

Strînsele legături de bună vecinătate și întrajutorare dintre poporul român și popoarele vecine, cu rădăcini adînci în istorie, întărite necontenit în lupta comună pentru libertate și neatîrnare, s-au ridicat pe o treaptă nouă, s-au amplificat și diversificat continuu în anii construcției socialiste în România și în țările vecine, avînd în lupta și colaborarea pentru construirea noii orînduiri o temelie trainică, indestructibilă. Vizitele reciproce la diferite niveluri, pe linie de partid și de stat, au evidențiat de fiecare dată că factorul motor al adîncirii prieteniei și conlucrării multilaterale dintre România și țările socialiste vecine îl constituie relațiile de colaborare și solidaritate dintre forțele politice care conduc destinele acestor țări — partidele comuniste și muncitorești. Un rol determinant a revenit și revine în acest sens contactelor și convorbirilor dintre tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, și conducătorii de partid și de stat din țările vecine, fiecare dintre aceste întîlniri ducînd la extinderea dimensiunilor și îmbogățirea formelor colaborării multilaterale dintre poporul român și popoarele vecine.

Una din preocupările constante ale politicii externe a României socialiste o constituie dezvoltarea raporturilor de prietenie și colaborare cu toate statele din zona balcanică, indiferent de orînduirea lor socială, țării noastre revenindu-i constant inițiative determinante pentru crearea unei zone a păcii, prieteniei și colaborării multilaterale în Balcani, o zonă fără arme nucleare. „Este timpul — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Raportul prezentat la Conferința Națională — să trecem la acțiuni mai concrete în direcția înfăptuirii în Balcani a unei zone fără arme nucleare, fără baze militare străine. Să transformăm Balcanii într-o regiune a colaborării pașnice, să dezvoltăm conlucrarea în direcția dezvoltării economico-sociale a fiecărei națiuni, a ridicării bunăstării fiecărui popor! În acest spirit, ne pronunțăm pentru trecerea neîntîrziată la pregătirea organizării unei conferințe la nivel înalt a statelor din Balcani, consacrată realizării acestor obiective".

În adîncirea prieteniei și conlucrării multilaterale dintre poporul nostru și popoarele vecine, îndatoriri de mare răspundere ne revin și nouă, istoricilor, în această privință fiindu-ne călăuză și îndemn cuvintele rostite de secretarul general al partidului la 27 mai 1980, la întîlnirea cu oamenii de știință români din domeniul istoriei. Istoricii trebuie să pună accentul pe acele fapte care au favorizat contacte de viață și influențe reciproce între locuitorii acestor zone, să deslușească procesul care a stat la baza formării națiunii române, a popoarelor din Balcani, a altor popoare învecinate, să evidențieze ceea ce au realizat în comun aceste popoare, faptul că civilizația lor este rodul conlucrării, să arate cum în condițiile cînd nu a existat această conlucrare popoarele din această parte a Europei au căzut, rînd pe rînd, sub dominația imperiilor străine. Deci — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — este de datoria noastră să demonstrăm că ceea ce am realizat și că însăși existența națiunilor noastre sînt, pînă la urmă, rezultatul faptului că înaintașii noștri, în momente istorice grele, au găsit calea de a conlucra. În abordarea problemelor privind trecutul României, ale conlucrării cu popoarele din Balcani, cu toate celelalte popoare vecine, istoricii trebuie să pornească de la comunitatea de interese ale popoarelor noastre, colaborare devenită o realitate ce s-a creat în cursul dezvoltării lor istorice.

Cercetarea și scrierea istoriei — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, deși au ca obiect trecutul, trebuie să pornească de la realitățile existente astăzi în lume, pe care nimeni nu le mai poate întoarce. Aceste realități arată că în Europa există astăzi națiuni independente, state care au granițe ce trebuie respectate — și orice punere în discuție a independenței și a granițelor lor înseamnă o politică revanșardă, care nu ar duce decît la război. Tocmai de aceea trebuie să se combată orice încercări de a pune în discuție aceste realități existente astăzi în lume.

Desigur, trebuie să avem în vedere că în problemele de istorie există puncte de vedere diferite şi chiar încercări de denaturare a adevărului istoric. Tocmai de aceea sarcina istoricilor este de a contribui activ la clarificarea acestor probleme pe baze ştiinţifice şi, în acelaşi timp, de a da ripostă fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea.

Aşezaţi într-o regiune de interferenţă a mai multor zone politico-culturale, între români şi popoarele învecinate s-au stabilit încă din zorii istoriei lor numeroase şi durabile punţi de legătură, care au favorizat circulaţia de bunuri materiale şi spirituale în ambele sensuri. În acest cadru, legăturile cu popoarele din sud-estul Europei au ocupat un loc deosebit. Acea tă zonă formează, de fapt, o unitate geografică, politică şi culturală distinctă, cu personalitatea sa specifică, deosebită de alte zone, chiar învecinate cu ea din punct de vedere geografic. Popoarele din această parte a continentului sînt moştenitoare ale unor străvechi tradiţii comune de viaţă spirituală şi de organizare social-politică traco-daco-getică, greacă, romană şi bizantină, onvieţuind pe pămînturi alăturate şi stabilind de-a lungul secolelor puternice legături politice, economice şi culturale, popoarele din zona sud-estului european formează una dintre acele aşa-numite „unităţi regionale", cu un rol deosebit de important în istoria civilizaţiilor, în care trăsături comune tuturor popoarelor din regiune se împletesc strîns cu puternice elemente naţionale specifice, dînd măsura personalităţii fiecărui popor. Într-o astfel de grupare, conştiinţa intereselor comune este cvasigenerală, sentimentele de prietenie şi solidaritate sînt reciproce, cum reciproce sînt şi împrumuturile de valori materiale şi spirituale. Nicolae Iorga, relevînd tocmai afinităţile şi influririle care au contribuit la făurirea unei profunde şi firesti comuniuni la popoarele din sud-estul Europei, afirma cu deplin temei: „N-a existat unul din statele acestea care să nu exercite influenţa sa asupra celorlalte şi n-a existat naţiune care să nu dea elemente de gîndire celorlalte".

Contribuţia cea mai însemnată la strîngerea legăturilor şi la afirmarea prieteniei şi solidarităţii dintre popoarele din această regiune au adus-o suferinţele şi luptele comune împotriva a upritorilor, a dominaţiei străine, de cele mai multe ori aceeaşi pentru toţi, pentru apărarea fiinţei lor naţionale, pentru libertate socială şi independenţă naţională.

Un rol esenţial în dezvoltarea legăturilor de prietenie şi colaborare dintre poporul român şi popoarele vecine l-a avut faptul că dintre toate popoarele din zonă numai poporul român a reuşit să-şi păstreze, în ciuda împrejurărilor istorice vitrege, organizaţia statală proprie şi un mare grad de independenţă faţă de Imperiul otoman, ceea ce i-a permis să-şi dezvolte mai liber viaţa internă şi să dea popoarelor vecine asuprite un sprijin pe multiple planuri. „În timpurile mai noi — arăta Nicolae Iorga — fiecare dintre aceste naţiuni, cînd şi-a căutat libertatea, s-a dus la vecinul care o avea şi le-o putea împrumuta şi lor. Toate naţiunile acestea au trăit astfel la noi cum noi înşine, dacă ei ar fi păstrat viaţa de stat, ne-am fi dus şi am fi trăit la dînşii".

Este cunoscut faptul că, în sec. XIX, lupta popoarelor din centrul şi sud-estul Europei pentru unitate şi independenţă naţională, pentru eliberarea de sub dominaţia imperiilor reacţionare multinaţionale a luat un avînt fără precedent. În acest context, unirea principatelor române Moldova şi Ţara Românească, în 1859, şi afirmarea tot mai puternică a României pe plan internaţional au constituit un important element de sprijin şi de stimulare a luptei de eliberare în Balcani. Prinţul domnitor al Serbiei, Mihail Obrenović, apreciind importantul sprijin politic şi diplomatic primit din partea României şi a lui Alexandru Ioan Cuza, arăta: „ omportarea sa a confirmat relaţiile de prietenie dintre cele două popoare pe care atîtea interese comune le fac solidare unul faţă de celălalt". În anii '60 ai sec. XIX, conlucrarea dintre România, Grecia şi Serbia în lupta pentru independenţă şi unitate a devenit atît de strînsă încît se preconiza cbiar o alianţă politică a celor trei state, alianţă bazată pe principiul „Orientul creştin aparţine lui însuşi". Ideea unei a emenea alianţe izvora din convingerea celor trei ţări că realizarea deziderateloi lor de independenţă şi unitate nu trebuia aşteptată ca un dar din partea marilor puteri, oferit la masa tratativelor, ci ca rezultat al propriei lor lupte, al eforturilor şi sacrificiilor popoarelor respective.

Independenţa — etapă hotărîtoare în drumul spre progres al poporului român — a reprezentat, totodată, un moment de seamă în istoria frămîntată a Europei de Sud-Est. Răscoalele de eliberare naţională ale bulgarilor, sîrbilor şi muntenegrenilor din anii 1875-1876 au fost sprijinite cu mult entuziasm de poporul român şi chiar de oficialităţi. România a oferit adăpost miilor de refugiaţi sîrbi, în august 1876, spre a scăpa de crunta represiune otomană. În legătură cu ospitalitatea pe care ţara noastră a oferit-o unor revoluţionari sud-dunăreni, trebuie amintit faptul că în România şi-au desfăşurat activitatea numeroşi revoluţionari bulgari, în frunte cu Hristo Botev, care, apoi, trecînd Dunărea, s-au jertfit eroic pentru eliberarea patriei lor de sub dominaţia otomană. Tot în România, lîngă Ploieşti, au fost organizate şi instruite în 1877 detaşamentele de voluntari bulgari care s-au distins în luptele din sudul Dunării, alături de trupele ruseşti şi cele române.

Referindu-se la sprijinul permanent pe care reprezentanţii mişcării de eliberare naţională a poporului bulgar l-au găsit în România, revoluţionarul bulgar Zahari Stoianov scria: „Nu se află nici un bulgar, mai mult sau mai puţin cult şi patriot, care să nu fi păşit pe pămîntul liber românesc şi să nu se fi folosit de frăţeasca ospitalitate a românului...

(Continuare în p. 27)

Anul 1893 este anul naşterii detaşamentului revoluţionar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiţii de luptă ale poporului şi îşi are rădăcinile împlîntate adînc în mişcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începutul activităţii partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluţionară marxistă.

NICOLAE CEAUŞESCU

PARLAMENTELE MUNCITORIMII

VASILE NICULAE,
doctor în istorie

La capătul ciclului de articole referitoare la congresele şi conferinţele partidului clasei muncitoare, începînd cu Congresul din 1893 — ciclu apărut în paginile revistei şi în cadrul căruia au fost publicate pentru prima oară toate fotografiile identificate pînă acum ale participanţilor la aceste forumuri muncitoreşti, la care au luat parte militanţi de seamă ai proletariatului, revoluţionari, personalităţi de prestigiu ale vieţii politice româneşti, cunoscute şi pe plan internaţional —, desprindem cîteva concluzii privitoare la semnificaţia istorică a congreselor şi confe-

Socialismul are rădăcini istorice în România (II)

MARIAN ŞTEFAN

Prin crearea, în 1887, a cercurilor muncitoreşti din Bucureşti, Iaşi, Brăila, Bacău, Turnu Severin etc., procesul de organizare a proletariatului român a intrat într-o nouă etapă.

„Partida muncitorilor"

Activînd pe baza programului elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea, cercurile muncitorilor acţionau ca adevărate secţiuni locale ale unei singure organizaţii politice care, deşi nu era constituită încă statutar, începuse a-şi face simţită prezenţa sub titulatura de „partida muncitorilor". În numele acestei „partide a muncitorilor", cercurile muncitoreşti, iar mai apoi cluburile ce s-au înfiinţat în anii 1890-1891[1], au difuzat manifeste, au editat numeroase publicaţii şi tot ca reprezentanţi ai ei şi-au desfăşurat activitatea în Parlament primii deputaţi socialişti[2].

După cum am mai arătat, socialiştii români acordau o importanţă deosebită cunoaşterii socialismului ştiinţific, în strînsă legă-

[1-] *Magazin istoric*, nr. 2/1980; 6/1969.

Imagine de la congresul partidului politic al clasei muncitoare din 1894

tută cu explicarea fenomenelor sociale şi economice ale ţării în lumina acestei teorii. Aderiunea lor la teoria revoluţionară materialist-dialectică şi istorică, efortul de a aplica în mod creator această teorie la realităţile româneşti au dat mişcării noastre muncitoreşti prestigiu şi o vigoare deosebită. „Şcolari ai socialismului ştiinţific, membri ai marii familii socialiste europene — preciza programul din 1886 —, *noi ştim că felul activităţii noastre atîrnă de condiţiile reale ale ţării noastre şi mai ales de cele economico-sociale* [subl. ns.]".

În acest spirit şi tot în numele „partidei muncitorilor", delegaţi din România au participat la congresele socialiste internaţionale, aducînd contribuţii originale la dezvoltarea practicii şi teoriei revoluţionare. La Congresul socialist internaţional desfăşurat la Bruxelles, în 1891, raportul prezentat de delegaţii români insista asupra situaţiei ţărănimii, cu intenţia, mărturisită dealtfel, de a impune problema ţărănească atenţiei forumului socialist internaţional şi de a sublinia condiţiile specifice în care evolua mişcarea revoluţionară din România.

Din documentele şi activitatea socialiştilor români pe plan intern, cît şi din relaţiile lor cu mişcarea socialistă internaţională se desprind cîteva concluzii deosebit de importante. În primul rînd, conştiinţa existenţei practice a unui organism politic unic muncitoresc. Acest fapt este limpede exprimat de documentele vremii. De pildă, în două rînduri (9 august şi 20 septembrie 1892), organul de presă al Clubului muncitorilor din Bucureşti — gazeta *Munca*, ce se profilase încă de la apariţia sa, în 1890, ca organ al muncitorimii din întreaga ţară — a transmis saluturi socialiştilor italieni şi francezi, cu prilejul unor congrese ale acestora. De fiecare dată, se preciza că aceste saluturi erau adresate din partea „Partidului Muncitorilor din România".

Încă înainte de Congresul din 1893, „Partidul Muncitorilor din România" se declara cu fermitate drept un partid marxist, recunoscînd socialismul ştiinţific ca singura sa ideologie (Fr. Engels, încă în viaţă, era socotit teoreticianul său necontestat: „ne-a luminat — afirma Ioan Nădejde — o scrisoare a lui Engels[1], capul nostru teoretic"). În sfîrşit, prin atenţia pe care o acorda ţărănimii şi altor categorii sociale oprimate, prin poziţia faţă de marile probleme ale ţării, el se mani-

[1] I. Nădejde făcea aluzie la scrisoarea pe care Fr. Engels i-a trimis-o, în ianuarie 1888, din Londra şi pe care socialistul român a publicat-o în *Contemporanul* an VI, pp. 570-573. Între altele, în scrisoare se spunea: „Cu mare plăcere am văzut că socialiştii din România primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători pe mai toţi socialiştii din Europa şi din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx".

rinţelor, care au reprezentat, în viaţa internă a partidului, în procesul de continuă dezvoltare a societăţii româneşti, a mişcării noastre muncitoreşti, evenimente de cea mai mare însemnătate.

Reunind delegaţi din partea tuturor organizaţiilor muncitoreşti, realizînd largi şi aprofundate dezbateri asupra marilor probleme cu care se confrunta ţara, asupra chestiunilor specifice ale proletariatului şi ţărănimii, adoptînd hotărîri corespunzătoare fiecărei etape din evoluţia României, alegînd organele de conducere la nivel naţional, aceste înalte forumuri de partid s-au constituit în veritabile *parlamente muncitoreşti*, de la a căror tribună a răsunat clar şi răspicat glasul poporului. Înseşi statutele partidului defineau aceste înalte atribute ale congreselor. Astfel, în statutul votat în 1893, se sublinia: „Congresul se compune din delegaţii cluburilor de muncitori şi ai grupărilor care vor fi aderat la partidul muncitorilor, primind în întregime programul acestui partid şi hotărîrile congresului", iar statutul din 1910 specifica: „Congresul este reprezentanţa supremă a partidului. El se compune din delegaţii cluburilor, cercurilor, grupurilor şi celorlalte organizaţiuni recunoscute de partid".

În perioada 1893-1921, partidul clasei muncitoare din România a ţinut *16 congrese* — în anii 1893, 1894, 1895, 1897, 1898, 1899, 1906, 1907, 1908, 1910, 1912, 1914 (aprilie şi august), 1915, 1919, 1921 — şi *două conferinţe naţionale* — în mai şi decembrie 1919.

Un specific al mişcării noastre muncitoreşti l-a constituit faptul că toate congresele, cu excepţia celui din 1914, au avut o *participare mixtă*, reunind reprezentanţi ai partidului şi ai sindicatelor. Dealtfel, în anii 1893-1900, organizaţiile sindicale funcţionau ca secţiuni profesionale ale partidului. Trebuie precizat că şi după 1906, cînd a fost făurit un organism conducător al mişcării sindicale — Comisia Generală a Sindicatelor din România —, congresele partidului şi ale sindicatelor s-au desfăşurat concomitent, fapt ce a asigurat unitatea mişcării revoluţionare, ca şi conducerea de către partid a activităţii sindicatelor muncitoreşti. În ianuarie 1914, a avut loc la Ploieşti un congres sindical separat de cel al partidului, desfăşurat în luna aprilie a aceluiaşi an, despre care *România muncit are* din 5 ianuarie 1914 scria: „Congresul din Ploieşti este primul congres sindical din ţară. Toate congresele trecute s-au ţinut în comun cu membrii organizaţiilor social-democrate, discutînd în comun şi hotărînd în comun asupra chestiunilor privitoare la amîndouă organizaţiile".

Congresele partidului şi ale mişcării sindicale, precum şi conferinţele naţionale (care, prin problematică şi hotărîri, au avut şi ele semnificaţia unor congrese) s-au bucurat de o *pregătire* festa ca exponent al celor mai înaintate forţe ale societăţii şi singura forţă politică ce îşi propunea ca perspectivă de viitor o altă organizare a societăţii, în care criteriul fundamental era acela al eliberării omului de exploatare. Ca atare, încă din această epocă, el începuse a se manifesta nu ca o formaţiune politică de cadre — cum erau cele ale claselor dominante —, ci ca un partid politic de mase, care concentra un număr important de membri şi atrăgea în sfera activităţii sale reprezentanţi ai tuturor claselor şi categoriilor sociale interesate în progresul general al patriei.

Un mare forum democratic

În dimineaţa zilei de 31 martie 1893, în jurul sediului din Piaţa Amzei domnea o mare agitaţie. Sotirul, bătrînul sediu socialist bucureştean, monopoliza, timp de mai multe zile, atenţia opiniei publice din întreaga ţară.

De aproape doi ani, prin presă şi întruniri, se dezbătuse cu mare aprindere problema convocării unui congres naţional al mişcării muncitoreşti. Care erau sarcinile acestui forum? Aflăm din articolul *Congresul socialist român*, publicat în gazeta *Munca* din 10 mai 1892: „*Partidul socialist trebuie să-şi adune pe toţi adepţii săi în mănunchi[uri] puternice şi strîns legate laolaltă. Mai trebuie să studiem bine şi cu de-amănuntul toate nevoile ţării, să vedem ce anume puncte din vechiul nostru program* [din 1886] *corespund situaţiei de la noi, ce puncte noi trebuie să mai adăugăm şi mai cu seamă să stabilim un program practic bine adaptat cu cerinţele şi nevoile unei ţări agricole ca a noastră* [subl. ns.]".

Într-un articol publicat în 7 iunie 1892, gazeta *Munca* făcea un scurt istoric al evoluţiei mişcării muncitoreşti, subliniind că îndată ce ideile socialismului ştiinţific au început „*să se coboare la pătura muncitoare, şi socialismul român atunci începu pentru prima oară a avea cestiuni practice de rezolvat... De la începutul scoborîrii socialismului în păturile muncitoare, un program practic se impunea partidului nostru... Astăzi* [în 1892] *... în mişcarea socialistă română nu sînt numai persoane, ci sînt şi grupuri* [adică organizaţii]. *Ei bine, e lucru însemnat a avea părerea acestor grupuri şi din discutarea acestor păreri să tragem viitoarea noastră linie de purtare* [subl. ns.]".

Perioada mai 1892-martie 1893 (deci 11 luni) a fost consacrată pregătirii şi dezbaterii de către muncitori şi reprezentanţii lor a documentelor programatice care urmau a fi prezentate în congres. Comisia de redactare a proiectului de program (compusă din

temeinică. După anunțarea datei, a locului desfășurării și a ordinei de zi provizorii, a ma difuzarea în organizații și dezbaterea largă și deschisă a documentelor ce urmau a fi discutate, în vederea îmbunătățirii lor. S-a promovat, așadar, încă de la începuturi, practica democratică de a se supune dezbaterilor organizate problemele cu care se confruntau țara și partidul, spre a se putea extrage soluții viabile, izvorîte din analiza marxistă a realităților timpului.

Exprimînd voința de unitate militantă a mișcării muncitorești de pe întregul cuprins al meleagurilor românești, la unele congrese ale partidului care au avut loc pînă în 1918, momentul făuririi statului național unitar român — în 1906, 1908, 1912 —, au participat și reprezentanți ai social-democrației române din Transilvania și Bucovina. Prin aceasta, scria ziarul *România muncitoare* din 20-27 august 1906, cu prilejul congresului-conferință din acel an, „a fost zămislită și trainic închegată marea Românie socialistă". După cum, ca urmare a aprecierilor de care se bucura partidul clasei noastre muncitoare în mișcarea muncitorească internațională, delegați din alte țări au asistat la lucrările congreselor din 1893, 1912, 1914.

Întotdeauna pe ordinea de zi a congreselor s-au aflat *probleme de însemnătate vitală* pentru dezvoltarea societății românești, a partidului politic proletar, a mișcării revoluționare. Dezbaterile programelor partidului (în 1893, 1910, 1921) au prilejuit analize științifice ale relațiilor economico-sociale și politice ale țării, ale luptei poporului român pentru întărirea independenței patriei, făurirea statului național unitar, pentru progresul României, pentru transformarea revoluționară a societății. În felul acesta, partidul clasei muncitoare, afirmîndu-și caracterul de clasă, a pus în lumină, totodată, rolul său de partid „național și democratic în înțelesul cel mai adînc al cuvîntului", căci „interesul țării — se aprecia la Congresul din 1910 — nu este ca temelia de la orașe și sate să se dărapene, ci este, dimpotrivă, ca poporul să fie bine situat material-cinește și moralicește. Cînd cerem deci îmbunătățiri și reforme, lumină și bunăstare, noi luptăm nu numai pentru realizarea intereselor unei clase, ci luptăm pentru țara întreagă, pentru întărirea națională". Socialismul, aprecia același congres, militează consecvent pentru „apărarea intereselor profunde și fundamentale ale națiunii întregi".

Chiar la primul congres, cel din 1893, delegații au relevat faptul că „în Transilvania, trei milioane de români sînt privați de orice drept politic" și că ei „sînt supuși la necontenite

reprezentanți ai cluburilor muncitorilor din București, Iași, Ploiești, Galați, Roman, Craiova, Bacău și Botoșani; redactarea finală a fost făcută de I. Nădejde, V.G. Morțun, Al. Ionescu, Al. G. Radovici, C. Mille, Al. Georgescu și Anton Bacalbașa) s-a adresat tuturor organelor de presă socialiste, organizațiilor muncitorești, persoanelor interesate pentru ca proiectul de program (publicat la 13 decembrie 1892 în *Munca* — București, *Democrația socială* — Ploiești și apoi în *Lucrătorul* — Galați) să fie supus dezbaterilor și să trimită „toate observațiile ce vor crede de cuviință... Un program economico-politic l unui partid cum e al nostru trebuind să fie expresia cea mai desăvîrșită a opiniilor și a cerințelor tuturor membrilor săi, e de neapărată trebuință ca toți să se ocupe de el în mod cît se poate mai l rg și mai amănunțit, să arate în mod franc și hotărît toate lipsurile pe care le vor găsi sau adăugirile pe c re le vor crede necesare".

...Așadar, în ziua de 31 martie 1893, în sala Sotir sînt prezenți delegații cluburilor muncitorești și ai organizațiilor profesionale din toată țara; se află și un reprezentant din partea socialiștilor din Bulgaria. La ora 9.30, în numele comisiei de organizare a congresului, deputatul socialist V.G. Morțun urează bun-venit delegaților și declară deschise lucrările congresului.

Se află aici, pe lîngă unii dintre cei mai cunoscuți militanți socialiști — C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde, Anton Bacalbașa, Constantin Mille, V.G. Morțun — și numeroși muncitori: Alexandru Ionescu, I.T. Banghere nu, Alexandru Georgescu, Niță Pițurcă, N. Constantinescu, Gh. N. Darie. Dealtfel, referindu-se la modul în care au decurs dezb terile[1], C. Mille avea să noteze: *„Cel mai mult m-a bucurat elementul muncitor propriu-zis, care a dovedit că este conștient și cult"*. Semnificativ pentru spiritul în care se desfășoară lucrările congresului ni se pare și faptul că, pînă la alegerea organelor de conducere, președinte al marelui forum socialist este les țăranul socialist Gh. Petrovici.

Presa a semnalat evenimentul, publicînd informații despre desfășurarea congresului P.S.D.M.R. Bineînțeles, tonul și spiritul comentariilor diferă de la un organ de presă la altul, în funcție de apartenența și orientarea publicației respective. Exprimînd starea de spirit generală ce s-a creat în opinia publică în jurul congresului socialist, I.L. Caragiale aprecia cu îndreptățire: *„Evenimentul politic cel mai important în cursul acestor săptămîni*

---

1 Nu intrăm în amănuntele desfășurării lucrărilor, deoarece *Magazin istoric* (nr. 3/1968, 4/1973 și 7/1981) a publicat ample articole consacrate acestui eveniment.

vexaţiuni din partea unei administraţiuni fără scrupule", fapt pentru care congresul „s-a pronunţat clar, protestînd contra purtării nedrepte a guvernelor maghiare". Iar la Congresul din 1910 participanţii au trimis un mesaj de sprijin şi solidaritate „celor 3 000 000 de români care duc o viaţă asuprită dincolo de hotarele României, îmbărbătări pentru uriaşa luptă pe care o duc".

Congresele partidului au dezbătut, de asemenea, marile probleme ale progresului economic al ţării, ale dezvoltării României pe temeliile industriei, ca o condiţie a propăşirii patriei, a creării bazelor materiale pentru creşterea numărului muncitorilor, pentru întărirea partidului, în perspectiva realizării misiunii sale istorice. Problematicii agrar-ţărăneşti i-au fost consacrate puncte pe ordinea de zi a mai multor congrese (1894, 1897, 1898, 1907, 1914, 1921), în cadrul cărora s-au luat hotărîri de mare însemnătate pentru organizarea ţărănimii pe principii socialiste, pentru solidarizarea activă a muncitorilor cu ţăranii ridicaţi la luptă în 1907. Pentru o reală şi largă democratizare a structurilor politice ale ţării, congresele partidului care au avut loc pînă în anul 1918 au cerut intensificarea acţiunii politice şi parlamentare socialiste, abolirea sistemului electoral cenzitar şi introducerea votului universal. După cucerirea acestei revendicări, Congresul extraordinar din 1919 a hotărît să se acţioneze pentru înlăturarea tuturor îngrădirilor în calea exercitării libere a drepturilor politice de către întregul nostru popor. Partidul a consacrat în întregime un congres extraordinar (în august 1914) stabilirii poziţiei clasei muncitoare faţă de primul război mondial.

O problemă care s-a aflat permanent în atenţia tuturor congreselor a reprezentat-o *întărirea organizatorică a rîndurilor partidului*. Dinamica procesului organizării, dirijată de congresele partidului şi susţinută printr-o asiduă muncă ideologică şi de propagandă, includea: crearea de noi şi noi organizaţii politice şi sindicale locale, dezvoltarea mişcării feminine socialiste şi a celei de tineret, menţinerea continuă a unităţii partidului. Din acest punct de vedere, ilustrativă este dezbaterea vie provocată în aprilie 1899, la prima parte a Congresului VI al partidului, de unii dintre conducători (V.G. Morţun, Al. G. Radovici, G. Diamandi) în vederea transformării partidului clasei muncitoare într-o organizaţie amorfă, de nuanţă radicală. Imensa majoritate a membrilor partidului s-a pronunţat hotărît împotriva acestei intenţii, criticată la congres de I.C. Frimu, C.Z. Buzdugan, I. Nădejde-Armaşu şi de alţi delegaţi, astfel încît, la reluarea

şi, poate, cel mai important al anului întreg este fără îndoială marele congres socialist [subl. ns.]".

Deosebit de semnificativ ni se pare şi faptul că sub titlul *Un congres al socialiştilor*, publicat de *Gazeta Transilvaniei*, din 4/16 martie 1893, se aprecia faptul că muncitorimea română va discuta şi adopta programul partidului, document care cuprinde atît ideea unităţii naţionale, cît şi demascarea politicii de asuprire naţională.

Congresul din zilele de 31 martie-3 aprilie 1893 s-a aflat şi în atenţia mişcării socialiste din străinătate. S-au primit telegrame de salut din partea socialiştilor din Bulgaria, Spania, Franţa, Austria, Germania etc. În ampla telegramă pe care a trimis-o în numele socialiştilor revoluţionari ruşi, Piotr Lavrov sublinia între altele: „Muncitorul agricol mai ales formează în ambele noastre ţări masa cea mare a poporului care suferă pentru folosul exploatatorilor de tot felul. Chestiunea agrară are la voi, ca şi la noi, o importanţă care lipsea pînă mai ieri în cea mai mare parte a ţărilor din Apus şi care de-abia acum începe a fi recunoscută.

Şi nouă şi vouă ne e dat să combatem aceleaşi categorii de teoreticieni vrăjmaşi ai evoluţiei noastre socialiste. Ne e dat să combatem mai întîi pe acei care spun că ceasul agitaţiei socialiste n-a sosit încă nici pentru România, nici pentru Rusia, căci amînduror acestor ţări le lipseşte încă marea industrie... Ne e dat apoi să combatem pe aceia care nu admit decît o uniformitate absolută în mersul evoluţiei socialiste în toate ţările şi care, prin urmare, tăgăduiesc utilitatea oricărei agitaţii progresiste...

În fine, noi avem acelaşi inamic principal, guvernămîntul imperial rus, care ameninţă la fiecare moment libertăţile politice deja cucerite de către România şi care este în Rusia inamicul oricărui progres, exploatatorul principal al întregului popor rus, marele obstacol pentru dezvoltarea liberă şi victorioasă a principiilor socialiste în ţara noastră".

Mesajul reliefa şi deosebirile ce existau în privinţa modului de manifestare a luptei revoluţionare din cele două ţări. „Marea diferenţă ce există între condiţiile vieţii politice din ţara noastră şi din ţara voastră — afirma P. Lavrov — consistă mai ales în aceea că voi, socialiştii români, puteţi lucra pe baza unui constituţionalism, care, deşi combate şi el socialismul, totuşi n-are ce face împotriva căilor legale ale propagandei şi agitaţiei socialiste, pe cînd noi, ruşii, nu putem avea alte arme de luptă decît o presă secretă şi o organizaţie revoluţionară tot secretă... Tocmai această diferenţă de condiţii

lucrărilor, în iunie 1899, s-a luat hotărîrea continuării neabătute şi a dezvoltării activităţii partidului muncitorilor.

O mărturie elocventă a eforturilor militanţilor mişcării noastre muncitoreşti de adaptare a partidului la cerinţele fiecărei etape de dezvoltare a ţării o constituie via activitate desfăşurată în anii 1918-1921 pentru unificarea forţelor partidului la nivelul României reîntregite. Sub acest raport, contribuţia celor două conferinţe naţionale din mai şi decembrie 1919 a fost decisivă, iar Congresul din mai 1921, de făurire a Partidului Comunist Român, a încununat acest proces istoric de însemnătate excepţională pentru destinele ţării noastre.

Congresele partidului au luat în dezbatere şi au adoptat hotărîri corespunzătoare şi asupra problemelor ridicate în faţa partidului ca *detaşament activ al mişcării muncitoreşti internaţionale*. Începînd chiar din 1893, la congrese s-au desemnat delegaţii pentru forurile socialiste internaţionale, s-a analizat activitatea acestor delegaţi, ca şi contribuţia avută de partid, de organizaţiile sale locale în direcţia sprijinirii morale şi materiale a altor partide socialiste, a proletariatului din alte ţări.

În încheierea lucrărilor congreselor (cu excepţia celui din 1899—care a însărcinat Comitetul Executiv al Clubului muncitorilor din Bucureşti să asigure conducerea mişcării revoluţionare la nivel naţional — şi a celui din 1921, ale cărui lucrări au fost întrerupte prin măsurile represive luate de autorităţi), delegaţii au ales *conducerea centrală a partidului* — Consiliul General al P.S.D.M.R. (1893-1898), Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România (1907-1908), Comitetul Executiv al P.S.D. din România (1910-1915) — şi a *sindicatelor* — Comisia Generală a Sindicatelor din România (1906-1915). Au fost alese, de asemenea, Comisiile de Control, Comitetele Cercului de editură socialistă şi alte organe de conducere.

Prin toate acestea, cele 16 congrese şi două conferinţe naţionale ale partidului clasei muncitoare şi ale sindicatelor au demonstrat forţa şi unitatea mişcării muncitoreşti revoluţionare din România, ancorarea sa profundă în realităţile patriei, capacitatea de analiză a acestor realităţi şi de formulare a soluţiilor celor mai viabile pentru asigurarea progresului ţării, a independenţei şi unităţii sale depline, pentru transformarea revoluţionară a societăţii româneşti, prezenţa sa permanentă şi activă în viaţa politică din România de la sfîrşitul veacului XIX şi începutul sec. XX.

vă obligă pe voi a avea o altă tactică decît a noastră".

Presa socialistă internaţională a publicat informaţii şi comentarii consacrate congresului socialiştilor români, relevînd importanţa evenimentului atît pentru viitorul mişcării muncitoreşti din ţara noastră, cît şi pentru întărirea mişcării socialiste internaţionale. Dealtfel, trebuie spus că Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România creat în 1893 reprezintă, pe plan mondial, unul dintre cele mai vechi partide muncitoreşti[1]. P.S.D.M.R. şi-a pus, prin activitatea sa pe multiple planuri, o amprentă puternică în viaţa politică a ţării. De-a lungul întregii sale existenţe, partidul politic al clasei noastre muncitoare s-a afirmat cu putere în viaţa politică drept cea mai înaintată forţă a societăţii, propunînd soluţii viabile pentru accelerarea progresului social-economic, politic şi cultural al patriei, implicîndu-se şi impulsionînd rezolvarea marilor probleme ale ţării.

Lupta clasei muncitoare, a partidului său politic pentru desăvîrşirea statului unitar naţional şi înfăptuirea reformelor de după 1 decembrie 1918 au evidenţiat din plin rolul şi locul clasei muncitoare şi ale partidului său în viaţa social-politică a ţării. Se poate spune că luciditatea, spiritul revoluţionar, ştiinţific, sentimentul responsabilităţii faţă de destinele naţiunii au fost factorii care au guvernat marea operă transformatoare săvîrşită de Congresul din mai 1921 prin crearea Partidului Comunist Român şi care, totodată, a sudat într-un singur tot tradiţiile cele mai înaintate ale clasei noastre muncitoare, ale partidului său politic ce debutase în viaţa politică în 1893. Această continuitate şi unitate organică ale partidului politic al clasei muncitoare au fost definite magistral de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu: „*Răspunzînd necesităţilor obiective ale dezvoltării sociale a ţării noastre, reprezentanţii socialiştilor români hotărăsc la Congresul din mai 1921, prin vot unanim, transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist Român. Prin aceasta se ridică pe o treaptă superioară activitatea detaşamentului de avangardă, revoluţionar al clasei muncitoare din România. Partidul comunist, continuatorul direct al mişcării revoluţionare, socialiste, al partidului clasei muncitoare făurit în 1893, a dus mai departe şi a ridicat pe un plan superior, în noile condiţii ale dezvoltării României, lupta de eliberare socială şi naţională*".

---

[1] În ordine cronologică, partide politice muncitoreşti s-au constituit în *Germania* (1875), *S.U.A.*, *Danemarca* (1876), *Mexic* (1878), *Belgia*, *Franţa*, *Spania* (1879), *Ungaria* (1880), *Olanda* (1882), *Anglia* (1884), *Norvegia* (1887), *Austria*, *Scoţia* (1888), *Suedia* (1889), *Italia* (1892).

Ilie Minea

PAGINI DE ISTORIE MILENARĂ

În 1922, Catedra de istoria românilor de la Universitatea din Iaşi, vacantă prin moartea marelui A.D. Xenopol (27 februarie 1920), era încredinţată unui fost profesor la Gimnaziul din Giurgiu. Reuşise cu strălucire la concursul pentru titularea catedrei, fiind recomandat elogios de Dimitre Onciul[1], Nicolae Iorga[2], Vasile Pârvan[3]. Numele său: Ilie Minea.

S-a născut la 15 iulie 1881, într-o familie de ţărani, în satul Turcheş din judeţul Braşov. Liceul l-a urmat la Braşov. Cu ajutorul Societăţii „Transilvania"[4], a plecat la Budapesta, înscriindu-se la Facultatea de istorie din acest oraş şi urmînd cursurile de istorie medie şi ştiinţe auxiliare. În 1905, şi-a luat licenţa, iar doi ani mai tîrziu doctoratul în istorie medie universală şi filozofie, cu teza Înţelegerea maghiaro-bulgaro-valahă sub Ludovic **cel Mare, pe care, dezvoltînd-o, a publicat-o în 1910 în** Convorbiri literare, **sub titlul** Relaţiile politice **dintre** Ţara Românească **şi Ungaria pe** timpul lui Ludovic I. **A urmat cursuri de specializare la Universitatea din**

1-4 *Magazin istoric*, nr. 4/1973; 6/1971, 11/1980, 3-6/1982; 3/1967, 12/1982; 4/1977.

Stăruinţa în Dacia

Mult timp, pentru cea mai veche istoriografie română şi streină, cea mai mare dificultate a fost că istoria s-a scris după state şi nu după popoare... Timpurile năvălirilor barbare, în care se formează statul românesc sau statele româneşti, reprezintă o vreme în care izvoarele istorice amintesc mai ales isprăvile acestor barbari. Istoriografia generală medievală în legătură cu emigraţia popoarelor tratează istoria acestora, nu a autohtonilor, rămaşi în teritoriile foste romane, pe unde barbarii treceau. Strămoşii noştri îşi apărau ţara, căminurile, iar istoria vremii povesteşte numai despre distrugători. În toată această istoriografie nu totdeauna e pomenit poporul asupra căruia vine alt popor. Nu găsim în nici un izvor ştiri despre popoarele peste care au trecut pecenegii în drumul lor spre vest... Putem oare cere acestor izvoare ştiri despre noi?... Unii duşmani au încercat să ne înlăture de pe o parte a scenei istorice. Grigore Ureche are ceva expunere despre cel dintîi descălecat, dar pe urmă expunerea lui e cîteva rînduri pînă la 1359. Miron Costin a găsit cartea lui Toppeltin[1]. A cutreierat ţara, ştia ceva arheologie şi a încercat să scrie ceva istorie veche românească. Dimitrie Cantemir a răsfoit multe cărţi pentru a găsi ştiri de istorie românească. Izvoarele îi impuneau a scrie istorie de stat, ceea ce era neajuns mare pentru informaţiile cari le conţineau...

Dacă cei mai vechi istorici români se declarau neputincioşi a da o sinteză a vechii istorii româneşti din care lipsesc izvoarele, streinii au rezolvit repede acest capitol, dînd numai concluziile cari le conveneau lor. Nu trebuie să uităm că toţi aceştia erau diletanţi şi este ştiut că diletanţii rezolvă orice, că pentru ei nu sînt enigme. Concluziile lor sînt bune numai uneori, căci primejdia neadevărului în istorie e cu atît mai aproape cu cît te depărtezi de informaţie... Deosebirea între diletanţi şi specialişti e că primii sînt foarte îndrăzneţi. Astfel se explică greşelile lui Sulzer[2], Eder[3] etc...

Altă dificultate a istoriei vechi a fost că nu se putu hotărî, uşor şi fără replică, de cînd să fie începută, cu ce evenimente ...Xenopol începea istoria cu expediţia lui Darius. Onciul a scris... că pe atunci începe istoria veche românească, cînd au pătruns romanii în Illiric. Aceia însă care aţi citit cartea d-lui Iorga şi [pe cea] a d-lui Giurescu aţi văzut că aceştia încep istoria românească cu vremuri mai vechi, cu protoistoria Daciei. Explicarea o dă evoluţia istoriografiei noastre. Dacă facem o trecere în revistă a preocupărilor de predilecţie ale istoriografiei române, constatăm că au fost epoci cari au interesat deosebit, ca epoca lui Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul sau persistenţa românilor în Dacia, pusă la îndoială de istoriografia streină subiectivă. Constatăm că toate sintezele streine de istorie românească sînt scrise după pune-

[1] Laurenţiu Toppeltinus (1641-1670), cronicar german din Transilvania; scrierea sa *Origines et occasus Transylvanorum*... cuprinde referiri şi la istoria Moldovei şi a Ţării Româneşti.

[2] Franz Joseph Sulzer (?-1791), militar austriac, stabilit în ţările române; a susţinut teza neştiinţifică a originii sud-dunărene a românilor.

[3] Iosif Carol Eder (1760-1810), istoric german din Transilvania; a încercat să justifice regimul de opresiune a românilor transilvăneni, negînd continuitatea lor în Transilvania.

rea problemei politice a românilor ardeleni prin Supplex Libellus Valachorum[1], *cînd românii au cerut drepturi politice. Au sărit ca arşi saşii cu Eder şi Sulzer, au venit apoi şi alte împrejurări Engel*[2], *Rösler*[3] *şi Hunfalvy*[4].

Prin urmare, şi la noi s-a discutat aparte chestiunea stăruinţei noastre în Dacia traiană. Azi adevărul e aşa de evident, încît dacă se mai răspunde unor lucrări scrise de streini interesaţi o facem fiindcă nu vrem să lăsăm ca opinia publică mondială să fie mistificată. Istoriografia română n-a mai lăsat uşi deschise acestei probleme. În zadar se căznesc... [unii] de proveniență veche şi mai nouă să readucă chestia în discuţie. Noi sîntem aşa de stăpîni şi siguri la noi, încît nu le mai putem da atenţie. Cînd însă a trebuit să creăm şi menţinem o mentalitate europeană favorabilă nouă, a trebuit să răspundem. De aceea, istoriografia română a mai discutat această chestiune, numai fiindcă pînă la marea lucrare a d-lui Iorga [Istoria românilor, *11 vol., 1936-1939*] *scrisă şi-n franţuzeşte, streinii nu puteau găsi într-o operă accesibilă lor expunerea adevărată.*

Cele mai noi sinteze de istorie românească încep cu protoistoria, fiindcă în timpul din urmă protoistoria [*perioada dintre sec. V î.e.n.-sec. I e.n.*] *pămîntului românesc a atras mulţi cercetători, deoarece atunci cînd s-a încercat a se scrie istoria ţărilor româneşti s-a văzut că istoria strămoşilor noştri nu se poate scrie fără protoistorie. Începutul l-a făcut un moldovean, prof.* [*Teohari*] *Antonescu*[5], *care a umblat pe jos tot pămîntul românesc şi care vedea numai cetăţi dacice pretutindeni. De la el s-a infiltrat dragostea pentru protoistorie...*

D-l Andrieşescu[6], *fost elev al lui Antonescu, a pus bazele ştiinţei preistorice române. Pe acelaşi drum a mers Vasile Pârvan, pentru a cunoaşte pe traci... Pârvan scriind protoistorie a întrebuinţat metoda de istorie veche pe lîngă care mai avea un bagaj preţios de istorie generală ca orientare... Pârvan, cînd începuse a scrie preistorie, învăţase de mult să lucreze istorie română şi, mai nou, dăduse contribuţii savante de istorie greco-romană în legătură cu vicisitudinile pămîntului românesc. De aceea a putut da* Getica, *operă monumentală...*

(Cum s-a scris istoria veche românească?, lecţie de deschidere ţinută la 2 noiembrie 1936.)

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1978.

[2] Johann Christian Engel (1770-1814), istoric german, susţinător al originii sud-dunărene a românilor.

[3] Robert Rösler (1840-1881), autor german care a scris la comandă lucrarea *Românische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens* (Studii româneşti. Cercetări asupra istoriei vechi a românilor), în care a susţinut teoria formării poporului român în sudul Dunării, de unde ar fi emigrat în sec. IX la nord de fluviu. Pe baza adevărului exprimat printr-o multitudine de dovezi ale ştiinţelor istorice (arheologie, epigrafie, numismatică, etnografie), istoriografia română, începînd cu A.D. Xenopol, D. Onciul, Gh. I. Brătianu, a demonstrat caracterul total antiştiinţific al acestei teze.

[4] Paul Hunfalvy (1810-1891), istoric maghiar, contestator al autohtoniei românilor care, după teza sa, s-ar fi format în Balcani de unde, în sec. XIII, ar fi venit ca păstori în Transilvania.

[5] Teohari Antonescu (1866-1910), istoric şi arheolog român, profesor universitar la Iaşi; scrieri: *Le trophée d'Adamclisi* (1905) şi *Columna lui Traian* (1910).

[6] Ioan Andrieşescu (1888-1944), arheolog român, unul dintre creatorii şcolii româneşti de arheologie; membru corespondent al Academiei române.

Viena şi la institutul de arhivistică din acest oraş, însuşindu-şi temeinic, ca şi Dimitrie Onciul înaintea sa, analiza şi interpretarea izvoarelor, pe care le-a utilizat cu o rară măiestrie în exegezele sale ulterioare.

În 1908, s-a înapoiat în Transilvania, fiind profesor secundar la Caransebeş. A colaborat la Tribuna **şi** Telegraful român, **două importante publicaţii româneşti din Transilvania.**

În 1910, a trecut munţii, ca atîţia alţi români transilvăneni, veniţi în patria mamă pentru a-şi desăvîrşi studiile. A audiat la Universitatea din Bucureşti cursurile lui Dimitrie Onciul, care, apreciindu-i cunoştinţele deosebite, l-a numit, în anul 1911, bibliotecar la Arhivele statului din Bucureşti, al căror director era ilustrul academician. De-a lungul anilor, între cei doi s-au statornicit relaţii de apropiere şi înţelegere, I. Minea fiind un continuator al multora dintre direcţiile de cercetare iniţiate de D. Onciul. În 1938, la împlinirea a 15 ani de la moartea profesorului său, I. Minea şi-a inaugurat cursul cu prelegerea Locul lui D. Onciul în istoriografia românească. **„Onciul era măsurat, simetric, conducător sigur, care cerea publicului ascultător să se uite la ce vede şi să nu explice ceea ce nu vede. Cunoştea meşteşugul de a scrie şi d-l Iorga a afirmat că Onciul e acela care a creat o nouă şcoală istorică românească".**

În timpul primului război mondial, I. Minea a urmat cursurile unei şcoli de ofiţeri în rezervă, participînd, ca voluntar, la luptele din vara lui 1917 de pe fronturile de la Mărăşeşti şi Oituz. După război, a fost profesor la Gimnaziul din Giurgiu, trecînd apoi la Facultatea de istorie din Iaşi, unde a activat pînă la stingerea sa din viaţă (19 februarie 1943). A format numeroase generaţii de profesori şi cercetători, printre studenţii săi aflîndu-se Emil Condurachi, M. Berza şi mulţi alţii.

În 1925, a înființat revista Cercetări istorice, tipărită cu mari sacrificii bănești personale. În paginile ei au fost publicate importante studii de istorie medie și modernă românească. Revista a apărut pînă în 1947, din 1943 sub direcția lui Alexandru Boldur. Printre colaboratori s-au numărat Gh. Brătianu, Em. Condurachi, M. Costăchescu, N. Grigoraș, A. Oțetea, Dan Simonescu, G. Zane, P. Nicorescu ș.a.

În 1941, Ilie Minea a înființat, pe lîngă Facultatea de litere și filozofie din Iași, Institutul de istoria românilor (din 1964 Institutul de istorie și arheologie) „A.D. Xenopol".

Opera sa a îmbrățișat o vastă arie de cercetare: istorie politică, economică, militară, culturală, socială, a instituțiilor, a relațiilor internaționale. A întreprins, de asemenea, cercetări de arheologie medievală și a fost un neîntrecut cunoscător al istoriei Moldovei și al Iașului. Minuțiozitatea cercetărilor sale îi face actuale și astăzi unele din rezultate, indispensabile oricărui studiu asupra evului mediu românesc. Dintre lucrările sale importante amintim: Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului (1914), Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund (1919), Despre Dimitrie Cantemir, Omul, scriitorul, opera (1926), Vlad Dracul și vremea sa (1928), Paralipomena. Lecții inaugurale ținute la Universitatea din Iași (1939).

Din acest ultim volum, reproducem cîteva pagini închinate istoriei vechi românești și lui Miron Costin, pagini ce conțin un documentat răspuns la întrebările pe care numeroși cititori le-au adresat redacției Magazin istoric în legătură cu istoria veche a poporului nostru.

Selecția textelor, titlurile, notele de subsol, intervențiile explicative din paranteze drepte aparțin redacției; întreruperile în text au fost marcate prin trei puncte.

Prof. univ. dr.
Aurel. H. GOLIMAS

La nouă generații după Miron Costin

Dacă încadrăm viața și activitatea lui Miron Costin în acea interpretare a evoluției noastre istorice, constatăm că de la 1633 pînă la 1933 s-au scurs 300 ani, cu alte cuvinte că generația care a realizat România Mare, cooperînd cu celelalte generații supraviețuitoare, a fost a noua, după generația căreia a aparținut Miron Costin, ca individualitate activă în evoluția noastră istorică, din partea Moldovei...

Generația lui Miron Costin a avut în vremea sa front politic asemănător în speranțele sale cu al generației românești de cca. 30-33 ani din anul 1914. Miron Costin, în Letopisețul său, se închină înaintea faimei lui Mihai Viteazul, căruia îi zice „vestit între domni"... Oare interesul profund pe care generația lui Miron Costin îl arată față de obîrșia poporului nostru nu însemna că se urmărea și ideea politică de a se reface situația ce o aveam în lumea europeană de atunci? Nu se poate nega în nici un caz faptul că, prin acest interes, se căuta să se arate lumii europene și lumii de la noi care avea mai puțină carte că meritam o soartă mai bună. Miron Costin, întocmai ca și D. Cantemir, a fost purtătorul de cuvînt al năzuinței românești de a-și reface starea politică în care se trăia. D. Cantemir a și creat determinat fapte istorice române. Prin urmare, generația lui Miron Costin și generația lui D. Cantemir, două generații care au făcut sforțări pentru a da lumii românești vremuri mai bune, prezintă atîta asemănare cu cele două generații care prin războiul mondial au creat România Mare și iată cum, spre capătul celor 300 ani de la nașterea lui Miron Costin, lumea românească a ajuns zările politice dorite...

Generația lui Miron Costin, ca și generația lui Dimitrie Cantemir, a crezut în forța culturii, în puterea științei. Niciodată înainte de vremea acestor generații nu atrăsese așa de mult cultura. Dacă ne gîndim la goana după cultură a celor două generații cari au realizat România Mare, oare nu găsim atitudine identică, cînd comparăm, de exemplu, ce era cultura românească pe la 1856 și cît de departe ajunsesem în 1914-1916, pînă la care dată neamul românesc dăduse mari personalități științifice și literare, ca Victor Babeș, George Marinescu, apoi Mihai Eminescu, G. Coșbuc, Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Nicolae Iorga cu faima lui mondială etc...

Miron Costin a scris că a avut „dragoste pururea la istorii". Meritul lui este că și-a pus această dragoste în slujba neamului său. Cetim în mărturisirile rămase de la el: „Letopisețele nu sînt să le cetească omul, să știe numai ce au fost în vremile trecute, ce mai mult să hie de învățătură, ce este bine și ce este rău și de ce să se ferească și ce va urma hie cine".

Acesta era crezul generației lui Miron Costin care socotea că istoria, oglinda trecutului, trezește mintea, prepară spiritul și conduce lumea moldovenească spre zările de bine, spre viitorul mai bun meritat de români, al căror trecut era o chezășie că vor învinge cu aspirațiile lor.

(Despre Miron Costin, lecție de deschidere ținută la 4 noiembrie 1933.)

CRONICI DE FAMILII

Stabiliţi mai întîi în Ţara Românească — cum arătam şi în numerele 11 şi 12/1982 ale revistei noastre — Cantacuzinii joacă un rol important, timp de peste trei veacuri, şi în istoria Moldovei. Firi întreprinzătoare, iubitori de cultură, dovedind o mare capacitate de integrare în realităţile social-politice ale lumii româneşti, ei au ilustrat, prin cuvîntul scris şi acţiune politică, tendinţele poporului în mijlocul căruia au trăit şi ale cărui năzuinţe şi le-au însuşit. Legăturile strînse şi permanente dintre cele două ramuri ale familiei au fost şi ele, în ultimă instanţă, expresia unităţii lumii româneşti. Înalţi dregători, cărturari şi diplomaţi de prestigiu, dar şi domnitori în ambele principate, Cantacuzinii au contribuit, la rîndul lor, la creşterea legăturilor dintre cele două ţări româneşti, la dezvoltarea şi întărirea conştiinţei unităţii poporului român.

CANTACUZINII MOLDOVENI

ŞTEFAN S. GOROVEI

În istoria Moldovei din secolele XVII-XIX, Cantacuzinii au deţinut, de asemenea, un loc de frunte, pagini interesante din cronicile acestui principat românesc extracarpatic fiindu-le consacrate, de cele mai multe ori, cu cuvinte de laudă. O monografie a ramurii moldovene a Cantacuzinilor, care să pună în evidenţă rolul lor în evoluţia politică şi culturală a principatului, nu s-a alcătuit încă, deşi, fără îndoială, subiectul ar merita osteneala.

Pornind de la opera banului Mihail Cantacuzino (din ramura muntenă), Ghenealoghia **familiei Cantacuzinilor (1787) — „unica genealogie boierească mai întinsă decît o spiţă a neamului aruncată pe o foaie de hîrtie", cum a caracterizat-o N. Iorga — şi de la cronicarii moldoveni, adăugînd multe din documentele publicate tot de Iorga (unele din ele cu pagini de adevărată cronică de familie!), vom încerca să schiţăm, în cele ce urmează, cîteva din principalele momente ale istoriei acestui neam strălucit. A fost — trebuie spus de la început — un neam de oameni din aceia pe care Camil Petrescu i-a definit drept „suflete tari": au avut tot timpul conştiinţa că alcătuiesc,**

împreună cu cei din Ţara Românească, o unică, mare familie, al cărei prestigiu trebuia apărat (sînt grăitoare, în acest sens, desele pribegii ale unor Cantacuzini moldoveni în Muntenia, precum şi faptul că în pomelnicul mănăstirii Bisericani din Moldova se află trecuţi şi „Cantacozineştii de la Ţara Valahiei"); au fost oameni cultivaţi (nu doar simpli ştiutori de carte), conştienţi de însemnătatea creaţiei culturale, unii dintre ei adevăraţi cărturari. Mîndri de descendenţa lor bizantină, au purtat întotdeauna pajura bicefală, întrebuinţînd-o în sigilii, pe morminte, în pisaniile bisericilor ctitorite de ei şi chiar pe unele bijuterii (în liste cu asemenea obiecte, am identificat „o pajură cu rubinuri" şi „un lefte [medalion] cu pajură cu diamant").

Pentru a urmări mai uşor evoluţia acestei familii — care, în cele patru secole de vieţuire în Moldova, s-a ramificat suficient pentru ca reconstituirea arboreiul genealogic să prezinte, uneori, dificultăţi — e necesară întoarcerea spre punctul obîrşiei comune: Mihail Cantacuzino (Şeitanoglu), cel ucis din ordinul sultanului la 1578. Dintre copiii săi, un fiu, Andronic, a fost strămoşul Cantacuzinilor din ţările române; o fată, căsătorită cu un Raili, a fost mama lui Dionisie Raili-Paleolog, mitropolit (titular) de Tîrnovo, unul din colaboratorii şi sfetnicii apropiaţi ai lui Mihai Viteazul, iar o altă fată, Bela, a fost ascendenta puternicei familii boiereşti a Ruseteştilor. Andronic, căsătorit cu Irina Raili, a avut şase băieţi; toţi — avea să scrie N. Iorga — „s-au împărtăşit de boierii româneşti... Au fost mai ales postelnici şi vistiernici, din cauza cunoştinţelor lor şi din cauza priceperii în mînuirea banilor şi încrederii ce meritau pentru conştiinţa lor". În adevăr, ca şi Andronic însuşi (mare vistiernic în Ţara Românească la 1591-1592), trei dintre fiii săi au fost mari vistiernici în Moldova: Enache (cu posteritate necunoscută, Mihail (tatăl viitorului domnitor Dumitraşco Cantacuzino, fără urmaşi în linie bărbătească) şi Iordache, din care vor descinde toţi Cantacuzinii moldoveni. Împreună cu Iordache, s-a mai stabilit în Moldova şi un alt frate, Toma Cantacuzino, în timp ce postelnicul Constantin (mort la 1662) va fi întemeietorul ramurii muntene a acestei familii. În sfîrşit, despre un al şaselea frate, Dimitrie, banul Mihail Cantacuzino va consemna în opera sa că „aşezîndu-se cu lăcuinţa la Crîm, a luat legea mahomedană. Dintr-însul se trag şi alţii[1], pururea socotiţi între cei de cinste mîrzaci". Urmaşii săi — scrie acelaşi autor — au păstrat stema veche cu vulturul bicefal, „după cum şi ceilalţi Cantacuzini, şi deapururea aveau corespondenţă cu Cantacuzinii cei din Moldova".

Poveţele legii în care credeau

Toma şi Iordache Cantacuzino, cu care începe istoria propriu-zisă a Cantacuzinilor din Moldova, apar în documentele moldoveneşti în 1618, în prima domnie a lui Radu vodă Mihnea (1616-1619), rămînînd prezenţi vreme de aproape cinci decenii, în locuri de frunte, în viaţa politică a principatului. Întîmplarea a făcut ca amîndoi să se căsătorească de cîte două ori, de fiecare dată cu fiice de boieri pămînteni, care le-au adus nu numai folositoare relaţii politice, înrudiri cu cele mai mari şi mai puternice familii boiereşti din Moldova, ci şi imense averi: fiecare jupîniţă era înzestrată din belşug în primul rînd cu moşii, care s-au adăugat acelora cumpărate de ei înşişi. E suficient să amintim că a doua soţie a lui Toma Cantacuzino a fost Aniţa Vorontar Prăjescu — dintr-unul din cele mai mari neamuri ale Moldovei medievale — soră cu soţia cronicarului Grigore Ureche şi vară primară cu Doamna Tudosca, soţia lui Vasile Lupu (1634-1653). Cît priveşte pe Iordache Cantacuzino, prima lui soţie a fost Catrina Bucioc, soră cu aceeaşi Doamnă Tudosca, iar cea de-a doua soţie, Alexandra, era fiica bogatului şi influentului boier Gavrilaş Mateiaş (mare logofăt al Moldovei în vremea lui Vasile Lupu) şi a Sîrbcăi, sora lui Miron vodă Barnovschi (1626-1629; 1633).

Aceste înrudiri explică în suficientă măsură sprijinul pe care fraţii Cantacuzino l-au dat lui Vasile vodă Lupu în primăvara anului 1634 pentru a ocupa tronul Moldovei. Firesc, acest sprijin nu a rămas, la rîndul său, nerecompensat, Iordache fiind numit mare vistiernic, iar Toma — mare slugер, mare stolnic şi mai apoi mare vornic al Ţării de Sus. „Toată cîrmuirea îndelungată a acestui voievod se razimă pe averea şi sfatul lor", fiind, amîndoi, „oameni cu pricepere în negociaţii, buni de sfat în această privinţă". Nicolae Iorga — căruia îi aparţin aceste cuvinte — a făcut un frumos portret fraţilor Toma şi Iordache Cantacuzino, rezumînd activitatea lor în slujba patriei adoptive şi definindu-le caracterul, pe baza mărturiilor culese din documente şi din cronici. „Ca şi fratele lor [Constantin Cantacuzino postelnicul, din Ţara Românească], ei trăiesc în îndeplinirea poveţelor legii în care credeau. Dorinţa de bogăţie şi putere nu-i face niciodată să treacă peste hotarele lor, dincolo de care văd ruşinea din partea oamenilor şi pedeapsa din partea lui Dumnezeu. Pe un timp de hrăpire şi cruzime, cînd puterea nemilostivă smulgea hrană pentru lăcomia totdeauna flămîndă, ei dau înapoi moşiile duşmanilor de moarte, pe care nu cred că au dreptul să le stăpînească şi, cînd toţi se plecau înaintea vorbei temute a domnului, ei îi înfruntă mînia, dacă e vorba de interesele săracilor şi, cu primejdia lor, ei pot înlătura sarcina ce i-ar strivi pe aceştia".

Aprecierile lui N. Iorga sînt justificate, în adevăr, de cele cîteva mărturii care, şi ele, merită a fi cunoscute direct.

[1] În cursul unei expuneri despre familia Cantacuzinilor făcute în 1973 la Institutul de istorie „N. Iorga" din Bucureşti, prof. Al. Randa de la Salzburg (Austria) a povestit că a cunoscut o urmaşă a acestei ramuri, în cursul celui de-al doilea război mondial.

Cele dintîi provin de la Miron Costin. Înrudiți — prin Miron vodă Barnovschi — cu Iordache Cantacuzino, frații Costin (rămași în Polonia după moartea tatălui lor, hatmanul Iancu Costin, în 1650) au fost aduși în Moldova de către Iordache Cantacuzino: „l-a scos din țară streină — se spune într-un document din 1663 — și i-a strîns la dumnealui și i-au crescut împreună cu fiii dumisali, fiindu-li ca un părinte. Și fetele le-au măritat și le-au înzestrat și au făcut multă cheltuială cu dînsele". Costinii fuseseră nu mai puțin de cinci fete și șase băieți! Unul dintre ei, viitorul cronicar, care și-a făcut ucenicia de boier tînăr în casa vistiernicului Iordache Cantacuzino, va avea pentru acesta din urmă cuvinte dintre cele mai frumoase, ca pentru „un om întreg ce era la toată firea". Istorisind împrejurările căsătoriei fiicei lui Vasile Lupu, domnița Maria, cu cneazul Janusz Radziwill (1645), proiect la care frații Cantacuzino se împotriveau din motive politice și religioase, Miron Costin scria aceste cuvinte despre cei doi boieri: „care capete de-abea de au avut cîndva această țară sau de va mai avea".

Intervenția lui Șerban vodă

Deși de mai multe ori și-au manifestat dezacordul față de politica lui Vasile vodă, frații Cantacuzino l-au urmat, totuși, pe acesta în pribegia sa, în 1653, încercînd să-și folosească puterea și relațiile pentru a-i redobîndi tronul pierdut, deși se „bucurau" acum și de ostilitatea celuilalt ginere domnesc, Timuș Hmelnițki[1], din cauza opoziției pe care o arătaseră față de căsătoria frumoasei domnițe Ruxanda cu acest fiu al hatmanului cazacilor ucraineni. În cele din urmă, amîndoi frații au căzut în mîinile lui Gheorghe vodă Ștefan (1653-1658), cel care uneltise înlăturarea lui Vasile vodă: Toma a fost prins la Suceava, iar Iordache a venit — cum scrie Miron Costin — „singur, de bunăvoie, ca un miel spre giunghiere". Noul domn le-a confiscat averile și i-a închis în curțile sale de la Buciulești; „acolo — va povesti Ion Neculce, în *O samă de cuvinte* — multă groază le făcea și umbla noaptea cu luntrea pre apa Bistriții, de-i spărie că-i vor răsturna în Bistriță. Și le-au luat tot ce-au avut, și sate, și haine, și odoară, și bucate, și bani gata [pe-șin] noaodzăci de mii de galbeni de aur ungurești".

Deși de la curte se trimiteau poruncile „una după alta, să-i omoară" totuși crima nu s-a făptuit, pentru că marele armaș Grigore Hăbășescu (viitor hatman, personaj al unuia dintre romanele istorice ale lui H. Sienkiewicz) „n-au vrut să se grăbească să-i omoare". Salvarea le-a venit din partea fratelui lor din Muntenia: tocmai atunci a murit Matei Basarab (1632-1654) și tronul muntean a fost ocupat de Constantin vodă Șerban (1654-1658), cumnatul postelnicului Constantin Cantacuzino; un sol grabnic al noului domn muntean a străbătut distanța dintre București și Iași, călare, „într-o dzi și într-o noapte" — timp record pentru vremea aceea! — aducînd o scrisoare prin care Gheorghe vodă Ștefan era rugat „să-i sloboadă pre acei doi boieri, să nu-i omoară". Salvarea fraților Cantacuzino, aproape miraculoasă, a fost socotită de Miron Costin drept o răsplată justificată pentru calitățile și comportamentul lor, „că ce oameni au fostu acești doi aicea, în țara aceasta, [mai] ales Iordachie visternicul, [chiar și] fără scrisoarea mea credzu că va trăi numele lor în veci într-această țară, de pomenirea oamenilor, de om în om". Domnul le-a restituit și moșiile, recunoscînd că le luase „cu asupreală, căci să tămplasă vremile cu scărbă".

Cei doi frați au reintrat în viața politică a țării în 1659, cînd tronul a fost luat de Ștefan vodă (1659-1661), fiul lui Vasile Lupu. Iordache și-a redobîndit marea vistiernicie, iar Toma a devenit mare vornic al Țării de Jos. Ca un act de reparație față de suferințele și umilințele nejustificate la care fuseseră supuși de Gheorghe Ștefan, le-au fost dăruite moșiile acestuia și ale rudelor sale (neamul Ceaurești-lor), confiscate de domnie

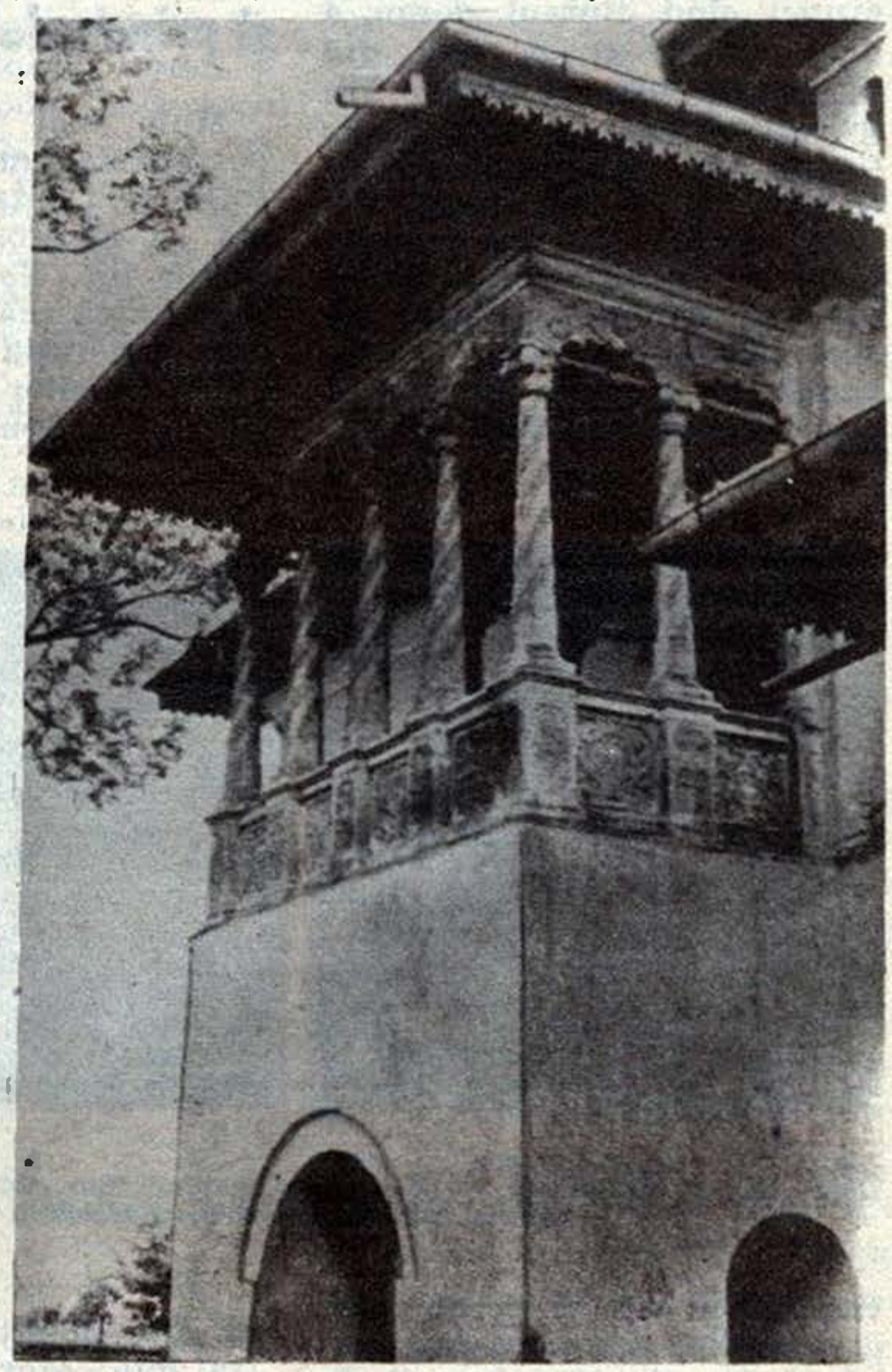

Foișorul Palatului „Cantacuzino" din Pașcani (sec. XVII)

În p. 13: stema Cantacuzinilor, așa cum apare ea într-un cronograf realizat din porunca marelui vistiernic Theodor Cantacuzino și aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. Romînia

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1977.

după pribegirea fostului voievod (1658), dar Cantacuzinii au avut mîndria şi demnitatea de a le restitui, la rîndul lor, nepoţilor lui Gheorghe vodă, cu care, ulterior, vor stabili şi legături de rudenie.

Deşi mari dregători în domnia lui Ştefăniţă vodă, Toma şi Iordache au avut curajul să i se opună (cum se opuseseră şi lui Vasile vodă însuşi), atunci cînd tînărul domn a vrut să mărească una din dările vremii, fumăritul. Mînios, domnul „au scos hageriul şi s-au răpezit să dè într-înşii, şi ei au fugit din casă afară", fără să renunţe însă la opoziţia care li se părea justificată. „Măcar că acei boieri era greci — rezumă Ion Neculce — dar să pună tare pentru ţară şi pentru obicei nou să nu să facă, că obiceiele cele noao fac răsipă ţărilor şi peire domnilor".

În anii care au urmat morţii lui Ştefăniţă vodă Lupu (1661), fraţii Cantacuzino au fost, de cîteva ori — fiecare în parte — „ispravnici" ai scaunului domnesc (un fel de regenţi). Iordache a murit pe la 1664-1665 şi „cu multă pofală [strălucire, fast], şi cu mare jele despre toţi pemintenii l-au îngropat în [mănăstirea] Barnovschi [din Iaşi, în virtutea înrudirii cu ctitorul ei] că, măcar că era grec, om strein, dar era om bun; să pună tare pentru peminteni la domn e". Toma a murit în 1666 şi a fost îngropat în altă ctitorie domnească din Iaşi, la mănăstirea Golia; el a lăsat trei copii: un fiu, *Ştefan* paharnicul (cu al cărui băiat, *Iordache-Toma*, se va stinge această ramură) şi două fete — Catrina, soţia hatmanului Velicico Costin, fratele cronicarului, şi Nastasia, mama viitorului domnitor Mihai Racoviţă.

Amîndouă tronurile şi principalele dregătorii

Mult mai bogată a fost posteritatea marelui vistiernic Iordache Cantacuzino; din prima sa căsătorie, a avut un singur fiu, *Toderaşco* — personalitatea cea mai însemnată din generaţia următoare a Cantacuzinilor moldoveni —, iar din a doua căsătorie, un alt fiu, numit tot *Iordache*, şi trei fete: *Maria*, căsătorită cu marele vistiernic Gheorghe Ursachi, unul din cei mai bogaţi oameni ai Moldovei acelor ani, dar cu un destin tragic; *Safta*, căsătorită în 1662 cu Lupaşco Buhuş (unchi al Saftei Buhuş, soţia cărturarului stolnic Constantin Cantacuzino din Ţara Românească) şi *Catrina*, mama viitorului cronicar Ion Neculce. Acesta din urmă (născut la 1672), rămas orfan de mic, a fost crescut de bunica sa Alexandra Cantacuzino — „Iordăcbioaia vistierniceasa cea bătrînă", cum i se spune în documente. Cu ea şi cu casa ei, a pornit Neculce în 1686, în pribegie, găsind adăpost la rudele din Ţara Românească, unde, după doi sau trei ani, bătrîna Cantacuzină a murit. Rolul Alexandrei Cantacuzino în formarea viitorului cronicar a fost, desigur, covîrşitor: „În casa acesteia — constată cercetătorul D. Velciu, care a consacrat ample studii celor trei mari cronicari ai Moldovei medievale — în care, într-un timp se făurea istoria Moldovei şi în care trăise, o bucată de vreme, un înaintaş al său în ale scrisului, cronicarul Miron Costin, şi-a descoperit Ion Neculce însăşi vocaţia de istoric".

Două detalii sculpturale de la Palatul Cantacuzino din Paşcani înfăţişînd stemele Cantacuzinilor şi a Moldovei

Născut pe la 1635, *Toderaşco Cantacuzino* — sau, cum şi-a spus (şi i s-a spus) multă vreme *Toderaşco Iordache* — a fost căsătorit cu o strănepoată a lui Ştefan vodă Tomşa (1611-1615, 1621-1623), anume Safta Boul. Nu este exclus ca această căsătorie, realizată în februarie 1658, în ultimele săptămîni ale domniei lui Gheorghe vodă Ştefan, şi care i-a adus noi relaţii în lumea boierilor moldoveni, să fi fost proiectată în vederea stingerii totale a vrajbei dintre domn şi Cantacuzini, întrucît mireasa era nepoata Doamnei Safta, soţia lui Gheorghe Ştefan.

Toderaşco Cantacuzino a parcurs treptele boieriilor moldoveneşti (pîrcălab de Hotin, mare comis, mare spătar, mare paharnic), pînă la demnitatea de mare vistiernic, deţinută şi de tatăl său; pentru această funcţie îl recomandau, desigur, şi calităţile sale de om priceput în afaceri, oglindite, dealtminteri, în buna orînduială în care şi-a ţinut propria avere, aşa cum se vede dintr-un catastif al său. Priceperea în ale finanţelor rezultă şi din faptul că în 1672, cînd Gheorghe vodă Duca (1665-1666; 1668-1672; 1678-1683) a fost schimbat, în timpul campaniei de la Hotin, cu Ştefan vodă Petriceicu, acesta din urmă a hotărît menţinerea lui Toderaşco Cantacuzino la marea vistiernicie: „am socotit tot să fie dumnealui Toderaşco, pănă să va rădica birul, că ne stă în spinare şi vreamea este sosită".

În 1683, cînd Gheorghe vodă Duca — aflat acum în a

treia sa domnie moldovenească — a trebuit să plece cu oştile la asediul Vienei, toată boierimea fiind bucuroasă de plecarea domnului, din partea căruia nu avusese decît umiliri, au rămas caimacami ai ţării logofătul Neculai Racoviţă, vistiernicul Cantacuzino şi spătarul Paladi. La întoarcerea lui Duca însă, Cantacuzino a refuzat (ca şi Racoviţă, dealtminteri) să mai colaboreze cu domnitorul, fugind în Transilvania, printre ai cărei nobili avea cunoştinţe. Toderaşco s-a numărat printre acei boieri care, la 1 ianuarie 1684, au cerut ca domn, din nou, pe Ştefan Petriceicu. A fost însă numit *Dumitraşco Cantacuzino*, în domnia căruia (a doua domnie în Moldova — 1684-1685) Toderaşco vistiernicul — fiindu-i văr primar, ca şi Şerban vodă, din Ţara Românească — s-a aflat „în mare cinste". „El era alfa şi omega atunce în Ţara Moldovii". A fost, desigur, unul din momentele de vîrf ale puterii politice a Cantacuzinilor în principatele române: amîndouă tronurile şi principalele dregătorii le aparţineau. Dumitraşco vodă era însă departe de vărul său din Muntenia: „om nestătător la voroavi, tălpiz [intrigant], amăgitor", cheltuitor şi desfrînat, el n-a lăsat în Moldova un nume bun, la defectele sale adăugîndu-se şi calamităţi naturale (un document de mai tîrziu menţionează „foametile cele mari, la dzilele răpousatului Dumitraşco vodă Cantacuzino").

Căderea lui Dumitraşco Cantacuzino a fost urzită chiar de vărul său din Muntenia, care avea nevoie — pentru planurile sale politice — de un om de încredere în scaunul Moldovei; cu concursul boierilor moldoveni pribegiţi la Bucureşti, alegerea lui Şerban vodă s-a oprit asupra lui Cantemir clucerul, care a şi fost instalat în domnia Moldovei în iunie 1685. Cu acest prilej, cinstea cea mare a lui Toderaşco Cantăcuzino era să se isprăvească rău, pentru că beiul de Tighina, venit să aducă firmanul de mazilire, l-a pus „în fieră şi l-au dus la gazda lui, să-l puie la popreală, pănă a vini Cantemir vodă, să dèa samă de răsipa ţărîi". A fost nevoie de intervenţia boierilor, care au pus chezăşie pentru eliberarea sa.

La cererea noului domn şi a lui Şerban vodă, Toderaşco a plecat la Poartă, împreună cu alţi boieri, ca să susţină acuzaţiile împotriva lui Dumitraşco Cantacuzino; moartea l-a prins la Ţarigrad, la începutul anului 1686, trupul fiindu-i adus — cu cheltuiala lui Şerban vodă — şi îngropat în Moldova, la mănăstirea Bisericani. La moartea neaşteptată a lui Toderaşco Cantacuzino, „rămas-au destulă datorie" asupra fiilor săi, care au trebuit să o acopere, deşi — cum spune unul dintre ei — „n-au fost a casăi noastre, ci au fost a visteriei Moldovei, pusă asupra noastră, de la o samă de domni". Ceea ce a făcut pe Ion Neculce — care confirmă ştirea acestui document — să exclame: „Aşè sînt de bune boieriile, în Ţara Moldovii, de la Vasilie vodă încoaci!"

Cu folos şi cu pagubă

Toderaşco Cantacuzino a fost, ca mulţi din familia lui, un om iubitor de ştiinţa de carte şi interesat de cunoaşterea istoriei. E sugestivă, în acest sens, însemnarea aflată pe un manuscris al cronicii lui Grigore Ureche, menţionînd caracterizarea pe care el a făcut-o lui Simion Dascălul[1], autorul „basnei" despre izvodirea poporului român: „de neştiinţă şi de minte puţină era acel om". Se poate deduce, în mod cert, că marele vistiernic avusese acces la manuscrisul cronicii lui Ureche şi cunoscuse şi activitatea lui Simion Dascălul. Dintre cărţile scrise pentru el, s-a păstrat un cronograf (ms. rom. 86 din Biblioteca Academiei R.S. România), pe care copistul l-a împodobit cu stema Cantacuzinilor, dedicîndu-l „prea cinstitului, celui cu frica lui Dumnezău cuprins şi cu bun dar dăruit şi den bun rod cinstit şi luminat odrăslit, dumnealui giupănul Theodor Cantacuzino, marele vistiarnic ot Moldavskoi Zemli", urîndu-i „toată bucuria şi sănătatea". Ironia soartei a făcut ca acest manuscris să fie terminat după moartea lui Toderaşco şi scrierea lui să fie plătită de unul dintre fiii lui, logofătul *Ioniţă Cantacuzino*. Acesta — cel mai mic dintre cei patru fii — a murit tînăr, la cîţiva ani după tatăl său (în 1692), dar a fost singurul care a lăsat urmaşi în linie bărbătească. Dintre ceilalţi fii, s-au remarcat doi, *Vasile* şi *Ilie Cantacuzino*. Primul a avut o carieră mai scurtă (mare spătar 1693-1695, mare vornic al Ţării de Sus, 1701-1702), murind şi el tînăr, pe la 1704. Cel care a jucat un rol mai însemnat a fost *Ilie Cantacuzino*, personaj ciudat, pentru care Ion Neculce nu va avea, în cronica sa — deşi îi era văr primar — cuvinte prea blînde, iar Dimitrie Cantemir îl va descrie în *Istoria ieroglifică* sub numele de *Mîţa sălbatecă*. Căsătorit cu una din fiicele cronicarului Miron Costin, Ilie Cantacuzino „s-a amestecat necontenit — cum scrie N. Iorga — cu folos şi cu pagubă, în uneltirile şi dezbaterile timpului".

Ajuns, la 1705, mare vistiernic al Moldovei — ca şi tatăl şi bunicul său! — în domnia lui Antioh vodă Cantemir (1695-1700; 1705-1707), a devenit un fel de mentor al

[1] Transcriind *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche, Simion Dascălul a introdus în textul cronicii unele pasaje lipsite de temei ştiinţific asupra originii poporului român, fapt ce i-a atras critici aspre din partea lui Miron Costin şi a altor cărturari din trecut — *n.r.*

(Continuare în p. 20)

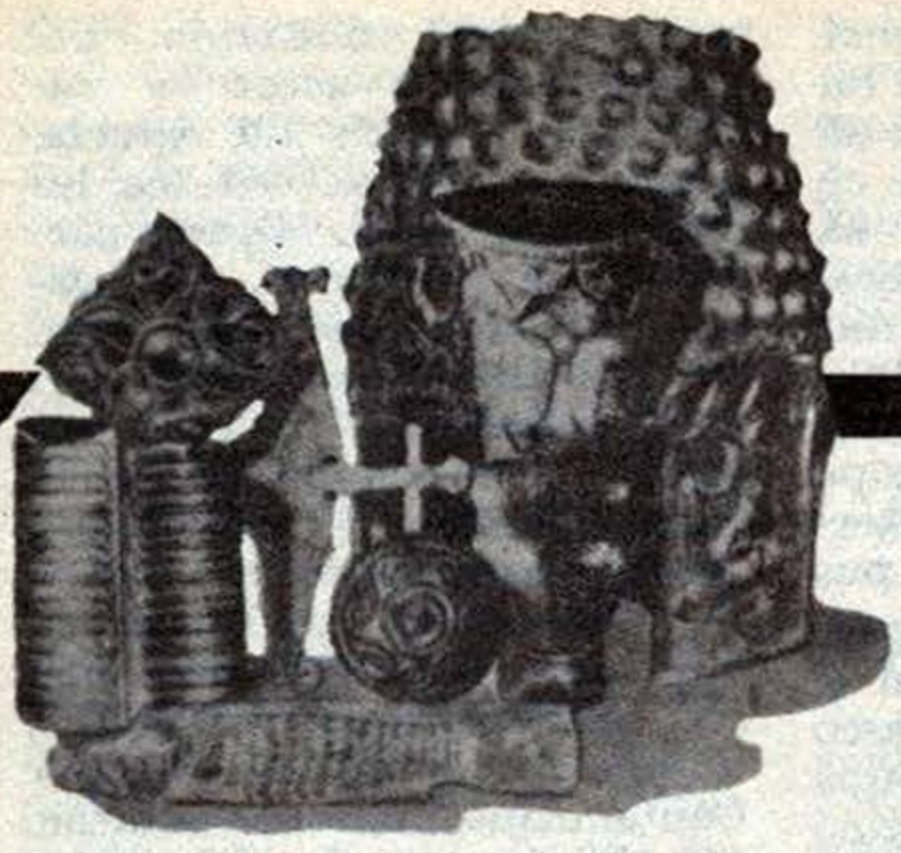

Între secolele IX şi VI [î.e.n.]... geţii dezvoltau aici în Dacia o artă proprie a aurului, ale cărei produse umpleau tot centrul şi nordul Europei, concurînd cu arta etruscă a bronzului şi argintului.

VASILE PÂRVAN

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL DE LA SACOŞUL MARE

ŞTEFAN BURDA,

Muzeul de istorie al R.S.România

Printre tezaurele descoperite în vestul României şi databile în perioada mijlocie şi finală a epocii bronzului, cel de la Sacoşul Mare (judeţul Timiş) ocupă un loc însemnat atît prin cantitatea relativ mare de obiecte de aur pe care le conţine, cît şi prin forma lor specifică unui întreg orizont cronologic şi de civilizaţie.

Acest important tezaur a fost găsit cu ocazia unor lucrări agricole. În urmă cu zece ani am stat de vorbă cu descoperitorul, un contabil din comuna Sacoşul Mare. Am putut afla, astfel, date noi şi importante pentru cercetarea tezaurului, pentru determinarea înfăţişării reale a multora din obiectele care îi compun şi a căror formă fusese mult schimbată după descoperire, îngreunînd considerabil încadrarea lor tipologică şi cronologică.

Înainte de toate trebuie precizat că tezaurul a fost găsit nu în primăvara anului 1961, aşa cum s-a menţionat pînă acum în literatura de specialitate, ci cu circa patru ani mai devreme. De la depistarea lui şi pînă la sesizarea organelor în drept a trecut destulă vreme, timp în care unele piese au fost deteriorate. În momentul de faţă, 20 din piesele mai importante ale descoperirii sînt expuse în Tezaurul Muzeului de istorie al R.S. România, iar alte 5 fragmente de obiecte se află în patrimoniul Cabinetului numismatic.

Întregul tezaur cuprinde deci 25 obiecte, cu o greutate de circa 1,5 kg aur, din care 13 lingouri. Din punct de vedere tipologic, piesele respective pot fi grupate în patru categorii: *1)* „brăţări" simple (mai degrabă lingouri în formă de bare); *2)* brăţări cu cîte două spirale la fiecare dintre capete; *3)* brăţări cu cîte o singură spirală la capete şi *4)* sîrme simple. Din prima categorie fac parte obiectele neprelucrate, lingourile — bare de aur patrulatere, cu muchii bine conturate prin batere, îndoite ca nişte „brăţări" cu diametrele variind între 5,57 şi 6,50 cm şi avînd o greutate cuprinsă între 38,860 şi 75,280 g. Aceste „brăţări" nu puteau servi ca podoabe, deoarece bara de aur este astfel modelată încît una din muchii este situată pe centrul părţii interioare, astfel încît obiectul ar fi fost incomod la purtat.

Lingourile au fost realizate nu prin turnare, aşa cum ar părea la prima vedere, ci prin împăturirea şi baterea îndelungată a unei plăci de aur. Şase dintre cele 13 lingouri au, astăzi, forma unor discuri spiralice strînse, fapt care se datoreşte celui ce a descoperit tezaurul care, voind la un moment dat să păstreze pentru sine anumite obiecte, le-a dat această formă pentru a le putea prinde în cuie sub podina pătulului din gospodărie!

Patru brățări, cu capetele apropiate și terminate în cîte două spirale, sînt podoabe personale. Au fost lucrate cu multă grijă și migală, fiind specifice „frumoasei vîrste" a bronzului getic, cum o definea Vasile Pârvan. Corpurile acestor brățări au fost

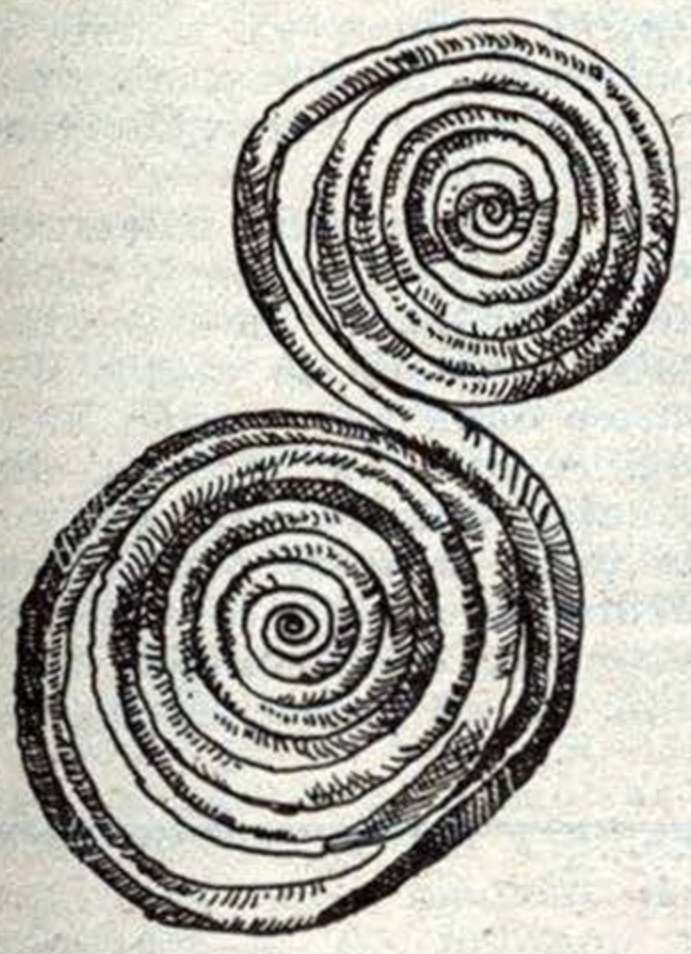

netezite în partea interioară, iar fețele exterioare au fost împodobite cu un complicat ornament de linii incizate în zig-zag sau sub forma așa-numitului „brăduț".

Finețea deosebită cu care au fost lucrate aceste obiecte merită subliniată. Bara a fost îndelung martelată (bătută cu ciocanul), iar extremitățile ei au fost despicate pe o lungime de circa 80 cm și transformate în două sîrme cu grosimea descrescîndă spre extremități, apoi modelate sub forma unor discuri spiralice opuse două cîte două. Centrul fiecărui disc este ușor împins spre exterior, ceea ce dă obiectului forma unui con deosebit de elegant. Pe față, se află un decor realizat din grupuri de linii oblice crestate, opuse între ele. Fără îndoială că cele patru discuri conice ale fiecărei brățări reprezintă una din multiplele variante ale simbolului solar, pe care îl întîlnim acum în întreaga ornamentică în epoca bronzului carpato-danubiano-pontic, fie că este vorba de produsele de lux ale ceramicii, de armele din bronz ale războinicilor, ori de excepționalele podoabe din aur ale conducătorilor.

Măiestria meșterului-artist este relevată și de faptul că perechile acestea de discuri conice au fost astfel realizate încît din orice poziție am privi brățara, dispunerea lor rămîne mereu aceeași. Piesele fac parte din grupul celor mai frumoase creații ale artei epocii bronzului de la noi, cu o largă circulație și în teritoriile vecine, pînă spre Danemarca și Suedia de azi. La noi în țară, asemenea brățări au mai fost descoperite la Firiteaz, Pericei, Secuieni, Hodiș și în alte localități. Trebuie precizat că exemplarele de la Sacoșul Mare sînt singurele de acest tip care ni se păstrează în țară, celelalte fiind în diferite muzee ale lumii: Viena, Budapesta ș.a.

O a treia categorie de piese o alcătuiesc brățările (două la număr) terminate la capete cu cîte un singur disc spiralic. Unul din exemplare a rămas într-un stadiu incipient de prelucrare, semn că meșterul aurar nu a mai avut timpul necesar pentru terminarea lui. Deoarece descoperitorul a torsionat mult aceste două brățări, dîndu-le forma unui obiect plat cu cîte două discuri spiralice opuse, unii cercetători au considerat că ele n-ar prezenta nici un fel de asemănare cu celelalte creații ale bronzului getic. În urma unei analize atente, brățărilor li s-a redat forma inițială. Ele reprezintă singurele exemplare de brățări așa-zise unispiralice din aur, aflate în țară, toate celelalte păstrîndu-se în colecții străine. De remarcat că asemenea obiecte de aur au fost creația exclusivă a strămoșilor noștri geto-daci.

Tezaurul de la Sacoșul Mare prezintă o importanță deosebită pentru cunoașterea artei și civilizației epocii bronzului carpatic. Realizate aproximativ în veacurile XV-XIV î.e.n. asemenea piese au aparținut unor căpetenii militare, obiectele respective fiind nu numai simple podoabe, ci, totodată, și însemne de autoritate, cum vor fi mai tîrziu armele de paradă de felul celor de la Perșinari[1] sau coroanele princiare, asemănătoare celor descoperite la Galeșu[2].

1-2 *Magazin istoric*, nr. 2/1983; 10/1982.

GETICA — o protoistorie a Daciei

Ultimele zile ale anului trecut au marcat un eveniment editorial de mare semnificație pentru literatura istorică din patria noastră: apariția în Editura Meridiane a unei noi ediții a Geticei, opera fundamentală a lui Vasile Pârvan (1882-1927).

Lucrarea a fost prezentată ca memoriu de specialitate în ședința din 27 iunie 1924 a Academiei române și a văzut pentru prima oară lumina tiparului doi ani mai tîrziu, în 1926, în seria III, tomul III al Memoriilor Secțiunii Istorice a Academiei, publicate de Editura Cultura națională. În anul respectiv, „această lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți" — cum se consemnează pe foaia de titlu a ediției princeps — a fost imprimată în două tiraje, unul în formatul obișnuit al Memo-

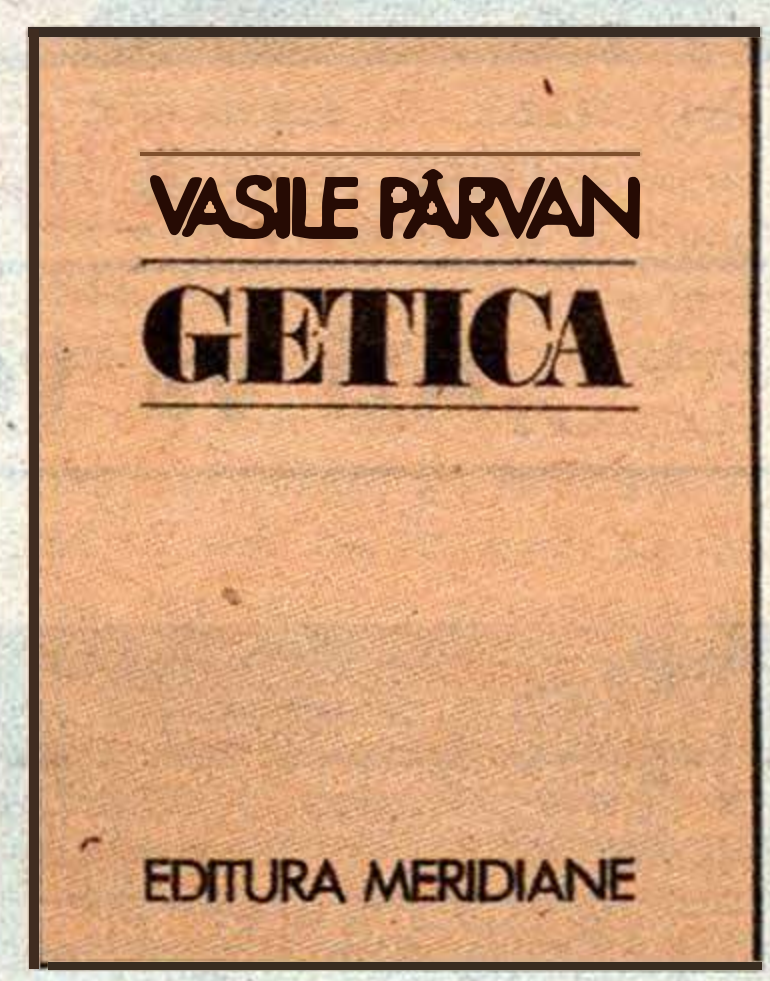

riilor, celălalt — de lux — într-un format mai mare și pe o hîrtie de calitate superioară.

Ediția recent apărută reprezintă prima reeditare a acestei lucrări clasice în istoriografia antichității Daciei și reproduce, într-o nouă formulă grafică, atît textul cît și materialul ilustrativ (redesenat și dimensionat potrivit noului format al cărții). S-a respectat structura sumarului conceput de autor; studiul propriu-zis, cu notele și figurile ce-l însoțesc, este urmat de rezumatul în limba franceză, de indice, lista figurilor din text și planșe, iar postfața și notele semnate de îngrijitorul ediției, Radu Florescu (note necesare datorită înmulțirii și diversificării informațiilor, mai cu seamă arheologice, a sistemului de referințe și noilor interpretări date unor fenomene și procese istorice), sînt grupate în final.

Prezentîndu-se în acest mod și alăturîndu-se celorlalte volume apărute în anii din urmă — Dacia, începuturile vieții romane la gurile Dunării, Memoriale, Scrieri — recenta ediție constituie un omagiu adus personalității autorului Geticii, cu ocazia sărbătoririi unui veac de la nașterea sa.

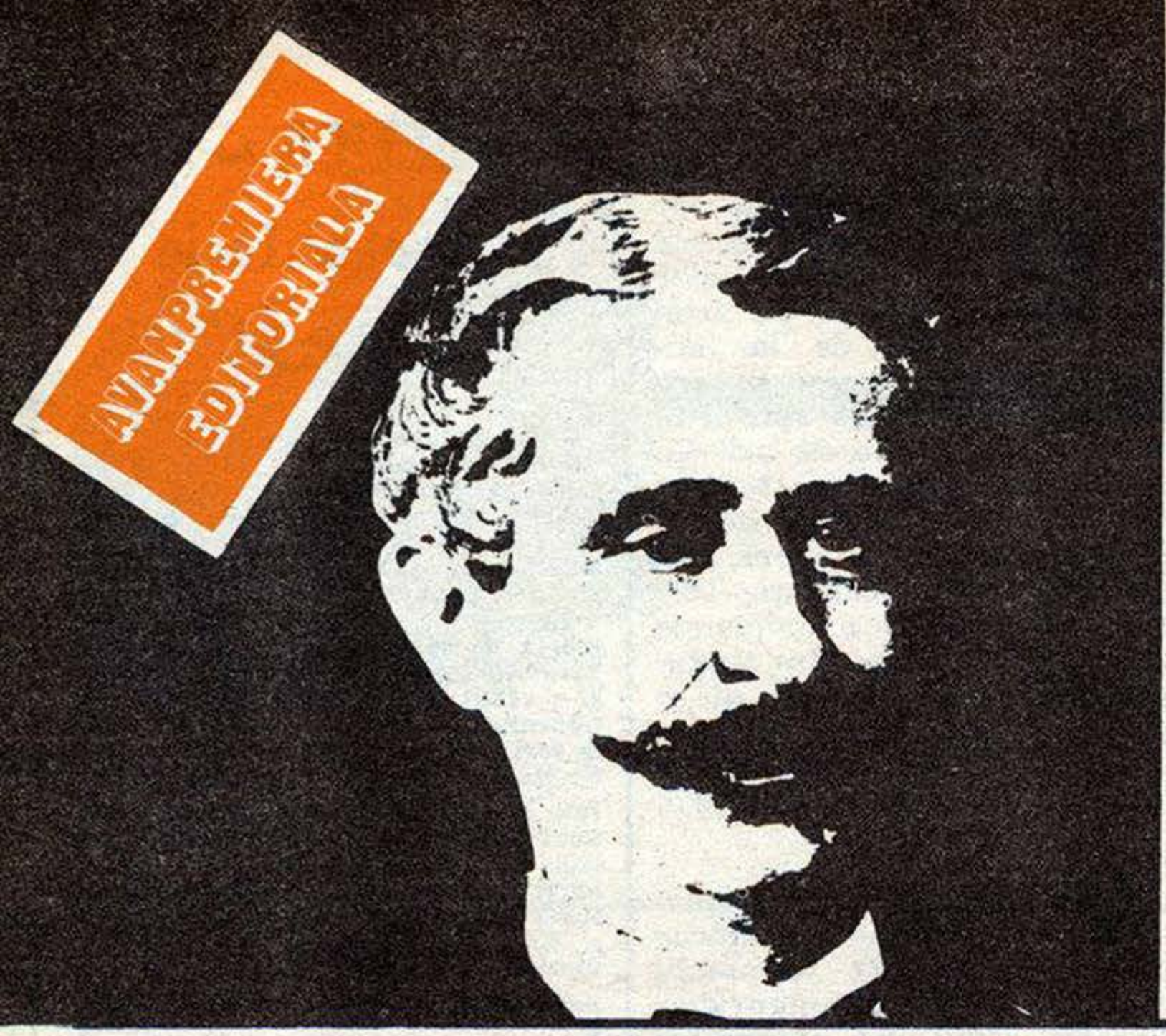

Puntea dintre Răsărit şi Apus

În drum spre Franţa, Dimitrie Brătianu l-a întîlnit la Frankfurt pe Ioan Maiorescu; acesta l-a asigurat că guvernul central german va trimite o ambasadă la Constantinopol cu instrucţiuni favorabile pentru români.

La începutul lunii noiembrie 1848 a sosit la Paris, unde a constatat cu amărăciune că existau slabe speranţe de ajutor din partea oamenilor politici francezi, care erau absorbiţi de situaţia politică din propria lor ţară. La toate demersurile făcute de români la Paris se răspundea că diplomaţia franceză nu va putea adopta, în privinţa principatelor române, decît aceeaşi atitudine ca şi cabinetul britanic. Deci, la Londra trebuia acţionat. Aici a şi plecat D. Brătianu şi în decembrie a stabilit primele contacte cu cercurile politice britanice, încercînd să le orienteze în sensul de a privi cu bunăvoinţă şi de a sprijini lupta politică a românilor.

În tot ceea ce a întreprins în această perioadă, D. Brătianu a dovedit o înţelegere superioară a realităţilor istorice din patria sa şi a depus eforturi susţinute pentru a include problema românească pe agenda cabinetelor marilor puteri europene. În scrierile sale (broşuri, articole publicate în diverse ziare şi reviste, memorii adresate unor importante personalităţi politice), el s-a referit la situaţia generală a poporului român, la soarta tuturor teritoriilor locuite de români, fiind unul dintre cei mai aprigi susţinători ai ideii

DIMITRIE BRĂTIANU:

„Azi vă voi vorbi despre România"

ANASTASIE IORDACHE

Inclus pe lista „proscrișilor" prin decretul din 7 octombrie 1848 al căimăcămiei reacționare, Dimitrie Brătianu a fost silit să apuce calea pribegiei și să îndure, alături de ceilalți fruntași revoluționari români, rigorile unui exil îndelungat. El nu s-a aflat însă în rîndul celor care au suportat chinuitoarea călătorie în ghimii pe Dunăre[1]. Travestit, a însoțit-o un timp pe Maria Rosetti care, pe uscat, urmărea cu atenție transportarea arestaților, spre a găsi o soluție pentru eliberarea lor. Apoi, temîndu-se să nu fie descoperit și arestat, s-a îndreptat spre Franța, unde avea să desfășoare o amplă activitate în slujba intereselor poporului român.

Toate acestea, ca dealtfel întreaga viață și activitate ale revoluționarului pașoptist, sînt prezentate pe larg în lucrarea Pe urmele lui Dimitrie Brătianu, aflată în curs de pregătire la Editura Sport-Turism. În anii trecuți, revista noastră a consacrat ample articole lui D. Brătianu. În paginile de față am extras din lucrarea amintită, într-o formă condensată, cîteva fragmente referitoare la activitatea desfășurată de el în anii 1848-1852, punînd în evidență cu deosebire eforturile sale stăruitoare pentru pregătirea politico-diplomatică a unirii principatelor. Am lăsat intenționat de o parte inițiativele și demersurile sale în Anglia, deoarece ele au fost tratate special într-un grupaj publicat de Magazin istoric, în nr. 1/1978. Așadar, îl vom urmări pe D. Brătianu în relațiile sale cu cîteva mari personalități ale vieții politice și culturale franceze, cu compatrioți de-ai săi, veșnic preocupat de viitorul poporului și al patriei sale, pe care n-o putea concepe decît unită și independentă.

M. ȘT.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

că progresul general al naţiunii române nu putea fi asigurat decît prin unire, prin realizarea statului naţional. În mod constant, Moldova şi Muntenia au fost prezentate în scrierile lui ca o unitate etnico-geografică şi politică indisolubilă, unitate întărită de interese similare, de aceleaşi suferinţe şi drepturi ce trebuiau apărate.

În repetate rînduri, patriotul român a atras atenţia asupra caracterului progresist al unirii românilor, subliniind rolul politic şi economic pe care urma să-l joace noul stat român în concertul popoarelor Europei. În acest context, D. Brătianu avansa ideea că noul stat român, pentru a-şi putea împlini misiunea sa istorică, trebuia să fie sprijinit de marile puteri spre a-şi cîştiga independenţa şi neutralitatea, tocmai pentru a putea juca rolul unui element de stabilitate şi de limitare a ingerinţelor marilor puteri absolutiste în estul şi sud-estul Europei. „Independenţa Moldo-Valahiei — scrie el — prezintă importanţă nu numai din punctul de vedere al comerţului european..., dar şi din punctul de vedere al civilizaţiei mondiale. Căci românii, prin cultura, obiceiurile, originea şi tradiţiile lor, prin relaţiile lor cu naţiunile civilizate ale Europei, prin limba lor, prin poziţia geografică a ţării lor, sînt, în mod firesc, destinaţi a transmite societăţii orientale civilizaţia Europei apusene, făcînd astfel legătura între Răsărit şi Apus".

Întreaga sa argumentaţie se baza nu numai pe profunda înţelegere a istoriei româneşti şi universale, ci şi pe argumente documentare, în cadrul cărora un loc important era conferit vechilor tratate (capitulaţii) ale ţărilor române cu Poarta.

În anii 1849-1850, obiectivul imediat al acţiunii sale, ca şi al altor patrioţi români, a fost acela de a clarifica opiniei publice europene starea de lucruri din principate, de a lămuri cauzele care determinaseră ridicarea la luptă a poporului român în 1848.

Românii din Dacia şi virtuţile lor

Cu astfel de convingeri, în cursul lunii mai 1849, D. Brătianu s-a reîntors la Paris. Înainte de plecarea sa din Londra, a primit o recomandare în termeni deosebit de elogioşi din partea lordului Dudley Stuart către lordul Normanby, ambasadorul Angliei la Paris: „Daţi-mi voie să vă prezint prin această scrisoare pe dl. Brătianu, un nobil valah, care a stat aici cîtva timp şi care pleacă acum la Paris. Dînsul are principii patriotice şi face parte din acelaşi partid ca şi dl. Eliade şi generalul Tell, ale căror nume şi istorie nu vor fi fiind necunoscute de d-voastră, dat fiind faptul că au locuit la Paris. Dl. Brătianu a avut onoarea de a fi fost primit în mai multe rînduri de lord Palmerston, care i-a arătat multă amabilitate. Dl. Brătianu ar putea să vă procure informaţii folositoare şi interesante şi sînt sigur că nu veţi lua în nume de rău faptul de a vi-l prezenta".

Ce-i drept, patriotul român avea nevoie de o astfel de recomandare către ambasadorul englez la Paris. La acea dată Anglia se dovedea singura putere capabilă, prin stabilitatea sa politică, să se angajeze în sprijinirea fermă a Porţii — tot mai aprig presată de acţiunea diplomatică şi militară a Imperiului ţarist — şi de a determina angajarea pe această cale şi a altor puteri occidentale.

În Franţa, situaţia politică internă era marcată, evident, de ascensiunea forţelor reacţiunii. Doar 250 republicani fuseseră aleşi în Adunarea Naţională, în timp ce partidele catolic şi monarhist erau reprezentate prin 500 deputaţi, cu intenţii nedisimulate de a determina alegerea lui Ludovic Napoleon Bonaparte ca preşedinte al Republicii Franceze. Cine putea sprijini, în astfel de condiţii, lupta românilor?

D. Brătianu a făcut apel la vechile sale cunoştinţe, la profesorii săi de la Collège de France. A intervenit pe lîngă ei, cerîndu-le, dacă nu puteau altceva, măcar să scrie despre români şi situaţia lor, pentru a menţine problema principatelor în atenţia opiniei publice.

Abia sosit la Paris, D. Brătianu, împreună cu Al. G. Golescu şi C.A. Rosetti, a primit sarcina să redacteze un proiect de protest contra Convenţiei de la Balta Liman[1], destinat a fi înaintat Camerei franceze. Textul final, la a cărui redactare contribuise în mod hotărîtor D. Brătianu, a fost depus de Edgar Quinet pe biroul Adunării legislative a Franţei, la 6 iunie 1849. Memoriul se adresa mai ales montagnarzilor, al căror şef era A.A. Ledru-Rollin, căruia, scriindu-i, D. Brătianu îi mărturisea că românii aşteptau nerăbdători apropiata sa interpelare în Adunare. Îl ruga să pronunţe repetat şi răspicat numele de România: „Acest nume va readuce la tribună protestul nostru, suferinţele noastre".

În relaţii de prietenie foarte strînse cu marele istoric francez Jules Michelet, D. Brătianu i s-a adresat în repetate rînduri, solicitîndu-i sprijin în lupta pentru unitatea şi libertatea poporului român. Temeinic cunoscător al tre-

---

[1] Semnată la 1 mai 1849, Convenţia ruso-turcă de la Balta-Liman consfinţea pe plan diplomatic internaţional înăbuşirea revoluţiei de la 1848 în ţările române. Convenţia prevedea: domni numiţi de sultan pe timp de şapte ani, desfiinţarea Adunărilor obşteşti şi înlocuirea lor cu Divanuri legislative, cu membri de drept şi numiţi de domn, precum şi menţinerea sub ocupaţie militară a principatelor române, „pentru a reprima orice mişcare de insurecţionare". Au fost numiţi domni Barbu Ştirbei, în Muntenia, şi Grigore Alexandru Ghica, în Moldova.

cutului patriei sale, D. Brătianu se adresa la 25 octombrie 1850 marelui istoric francez, cu intenţia declarată de a-l face să sprijine prin scrisul său revendicările românilor: „Astăzi vă voi vorbi deci de România... Vă voi face să vedeţi — scria el — cum românii din Dacia, un pumn de oameni, au ştiut salva de astă furtună de 19 sute de ani, marea imagine a naţionalităţii lor şi a-i conserva toate trăsăturile atît de pure, atît de profunde, atît de vivace. Eu vă voi face să vedeţi acest glob de foc, acest astru moral al Orientului modern, această unică lume românească, luminînd cu lumina sa atîtea lumi teribile prin grandoarea şi obscuritatea lor".

Pornind de la situaţia sa în acele clipe, dar referindu-se la o trăsătură definitorie a poporului nostru — ataşamentul faţă de glia străbună — D. Brătianu scria că *„pentru a cunoaşte bine dragostea românilor pentru patrie, trebuie să ştiţi că niciodată românul n-a părăsit patria sa fără gîndul la întoarcere"*. Cu ochii minţii el parcurgea întreg spaţiul geografic care altădată formase străveclıea Dacie şi unde trăiau, munceau şi sufereau „cele zece milioane de români, identici unii cu alţii, vorbind aceeaşi limbă, şi cu aceeaşi puritate, ca şi cum ar aparţine unei clase cultivate din acelaşi popor". Aceşti români dovediseră lumii întregi admirabila lor voinţă de libertate cu prilejul evenimentelor din 1848, cînd, într-o singură suflare, şi-au „ilustrat revoluţia" prin acte de mare bravură.

Singurul erou al revoluţiei, poporul

„Acum — scria D. Brătianu în 1852, într-o misivă către unul din fraţii Goleşti — România este în toate inimile, ea este pe toate buzele. Unii se tem de ea, o combat; alţii o doresc, o cheamă, o vor. Pentru toţi, ea există. Europa întreagă stă mărturie... Îndrăzniţi, fraţilor, şi trăiască România!"

De încurajare aveau nevoie nu numai patrioţii exilaţi, ci şi cei rămaşi în ţară, unde regimul postrevoluţionar suprima cu străşnicie orice manifestare a libertăţii. Lor li se adresa D. Brătianu, la 20 septembrie 1852, printr-un apel redactat în numele Comitetului revoluţionar român: „Europa întreagă se zvîrcoleşte în dureri, căci pretutindeni naşterea libertăţii se apropie, căci tiranii pretutindeni chinuiesc omenirea ca să ucidă libertatea în pîntecele maicii ei: dar nici o naţie nu suferă ca naţia română. Aiurea despotismul loveşte ici-colea şi alege victimele lui, de vreme ce în România braţu-i de fier apasă şi nimiceşte tot ce e suflare, căci acolo sătenii ca [şi] orăşenii, preoţii ca [şi] mirenii, femeile, copiii chiar, toţi sînteţi apostolii libertăţii".

Trei împăraţi despoţi strîngeau într-un cerc înăbuşitor naţiunea română, sugrumînd orice licărire a libertăţii. Soarta dramatică a principatelor române, veşnic ameninţate cu ocupaţia militară, îl îndurera: „Libertăţile voastre, drepturile voastre, toate vi s-au răpit; astăzi nici o lege nu vă mai ocroteşte". Peste munţi, în „România austriacă", cum denumea el teritoriile româneşti subjugate de Habsburgi, românii erau persecutaţi şi închişi pentru că cereau respectarea drepturilor lor. „Înverşunarea împăraţilor asupra poporului român este de zece ori mai mare decît asupra celorlalte popoare, ce, ca dînsul, greu sîngeră sub ale lor gheare. Ei au jurat să şteargă România du pă faţa pămîntului, au jurat să spulbere din ale lor straturi cuibul libertăţii, să stingă vulcanul ce de 18 secole împrăştie căldura şi lumina în juru-i şi zguduie temeliile împărăţiilor lor". Dar, afirma cu încredere D. Brătianu, triumful idealurilor pentru care românii se ridicaseră la luptă în 1848 era aproape: „Zicem triumful revoluţiei de la '48; într-adevăr, revoluţia nu a pierit, nu a putut pieri, căci ea n-a fost conspiraţia a cîţiva oameni sau strigătul de război al unui popor, ea a fost strigătul omenirei întregi".

Lupta putea fi reluată în orice moment, de aceea românii trebuiau să fie pregătiţi: „Nu vă îngrijiţi mai mult de despoţii ce aveţi să combateţi şi de armele lor; soldaţii lor sînt fiii poporului şi, la glasul unui frate, la glasul unui părinte, mai toţi vor îmbrăţişa stindardele libertăţii". Mai cu seamă în condiţiile anului 1852, cînd „Europa vă cunoaşte; acum cunoaşte puterea voastră; ştie că zece milioane de români aveţi tot o limbă, tot o tradiţie, tot o patrie; că la voi provincialismul şi dezbinările politice sau religioase nu există, căci toţi cîţi sînteţi aveţi aceeaşi credinţă, aceeaşi voinţă, aceeaşi acţiune, acelaşi suflet". Şi imaginea viitoarei patrii era conturată de pana înaripată a patriotului român ca o România a „inimilor noastre, România mare ca România lui Traian, viteză ca România lui Mihai, eroică ca România pompierilor [din Dealul Spirii], sublimă ca România poporului din Cîmpul Libertăţii, mîine România, maica şi fiica noastră, va rupe vălul ce învăluie a sa frunte şi diadema ei va fi mîndra noastră podoabă şi veselia lumei. Trăiască Republica Democratică şi Socială. Trăiască Republica Română!".

Înzestrat cu deosebită sensibilitate, cu o energie egalată doar de dragostea sa nemărginită pentru patria ale cărei unitate şi independenţă le transformase în ţelul suprem al vieţii sale, D. Brătianu preţuia ca nimeni altul marile virtuţi morale şi eroismul poporului român, ataşamentul profund al maselor populare faţă de ideile generoase ale revoluţiei din 1848. Îşi reproşa, într-o scrisoare către J. Michelet, că „nu am vorbit de adevăratul erou, de singurul erou al Revoluţiei, de popor".

CEA DE-A DOUA BĂTĂLIE DE LA ARNHEM

CRISTIAN POPIŞTEANU

Localitatea Ridgefield. Statul Connecticut. Statele Unite ale Americii. O casă mare de ţară, în mijlocul unei imense întinderi verzi. Un soare tîrziu luminează trist în acel noiembrie 1974 încăperile acelei case, unde două femei fac ordine în biroul unui scriitor. Pînă de curînd aici trăise şi lucrase Cornelius Ryan, autorul uneia dintre cele mai celebre trilogii istorice consacrate celui de-al doilea război mondial şi alcătuită din volumele Ziua cea mai lungă[1], Ultima bătălie **şi** Un pod prea îndepărtat[2]. **În acel noiembrie 1974, cele două femei, Kathryn Ryan, soţia scriitorului, şi Annie Bardenhagen, secretara sa, au descoperit 200 scrisori, 75 rapoarte medicale, 8 carnete de note, 6 benzi de magnetofon.**

Misiunea atît de dureroasă de a aduce la lumina tiparului conţinutul acestei documentaţii tragice a revenit soţiei lui Ryan, Kathryn, ea însăşi romancieră, cu care a luptat împreună. „Oricît ar părea de necrezut — avea să scrie soţia scriitorului în primele rînduri ale volumului O bătălie personală, **alcătuit pe baza acestei documentaţii şi apărut în 1980 în S.U.A., care se adaugă, acum, postum bibliografiei lui Cornelius Ryan —, nici secretara sa, Annie Bardenhagen, nici eu nu bănuiam această activitate scriitoricească tăinuită. Annie luase note asupra evenimentelor din primele 15 zile care au urmat diagnosticării cancerului lui. Nimic în plus. Singur şi fără ştirea nimănui, el aduna elementele acestei cărţi, camuflînd-o sub cealaltă. El a avut răgazul de a alcătui dosarele sale secrete despre mersul bolii, păstrîndu-şi vechile obiceiuri de a începe lucrul în fiecare dimineaţă foarte devreme, înainte ca Annie şi cu mine să i ne alăturăm, şi continua să rămînă la biroul său mult după plecarea noastră. Deşi ţintuit într-un fotoliu rulant, cea mai mare parte**

[1-2] Apărute şi în românește, la Editura politică.

În imagine: atacul „Podului prea îndepărtat": o reconstituire fidelă a tragicului eveniment din 1944, realizată de cinematografiile americană şi britanică, după cartea lui Cornelius Ryan.

din ultimii săi patru ani de viaţă, ei nu şi-a modificat maniera de a lucra, şapte zile din şapte. Biroul său era sacru pentru noi, ticsit cu textele interviurilor luate participanţilor la cel de-al doilea război mondial, hărţi de război, ziare, paginile manuscrisului Podului [Un pod prea îndepărtat]. Opt zile după moartea sa, Annie şi cu mine am început să clasăm documentele de pe biroul său. Şi atunci, într-un sertar neîncuiat, într-un dosar în care se afla interviul său cu generalul Dwight Eisenhower, am găsit toate documentele care constituie materialul acestei cărţi. Descifrîndu-le, am găsit nenumărate indicaţii care m-au convins că era vorba de elementele de bază pentru o carte pe care Connie [diminutivul lui Cornelius Ryan] intenţiona să o publice, bineînţeles nu înainte de celelalte (Ryan proiectase să scrie cinci cărţi despre cel de-al doilea război mondial).

Noi eram pe deplin conştiente de greul tribut pe care scrierea Podului i-a impus sănătăţii sale precare. Un pod prea îndepărtat a fost numitorul nostru comun în toţi aceşti ani.

Noi [Connie şi cu mine] împărţeam acum munca pentru pregătirea altei cărţi [O bătălie personală]: de fapt, finalizam o treabă secretă, pe care Connie însuşi spera să o ducă la bun sfîrşit cînd vor fi venit pentru el zile mai bune. Înregistrările lui mi-au furnizat osatura acestei cărţi. Am completat-o cu detaliile din notele sale, ca şi din jurnalele pe care Annie şi cu mine le-am ţinut în tot acest timp".

Ne aflăm, aşadar, în faţa unei cărţi neobişnuite. O carte despre scrierea altei cărţi. Dar dacă însuşi volumul la care lucra Ryan era insolit, fiind destinat să dezvăluie lucrurile aşa cum s-au petrecut într-adevăr în timpul operaţiei Market-Garden[1], nu cum le prezentase pînă atunci istoriile oficiale occidentale, cartea O bătălie personală este, la rîndul ei, cu totul ieşită din comun.

Alegîndu-şi drept subiect pentru Un pod prea îndepărtat controversata şi tragica bătălie de la podul de la Arnhem (Olanda), Cornelius Ryan[2] aprinde reflectoarele istoriei asupra uneia dintre cele mai ample operaţii militare de desant aerian, reface întreaga epopee care a însemnat pentru corpul expediţionar aliat cea mai gravă înfrîngere pe continentul european şi ale cărei pierderi au depăşit cu mult pierderile debarcării din Normandia, din 6 iunie 1944.

Ryan însuşi spune despre el: „Nu mă consider nimic altceva decît un corect practician al ziaristicii, care a găsit un nou mod de a scrie istoria. Deseori istoricii scriu cam în felul următor: «atacul a început la orele 9 dimineaţa şi pînă la amiază înălţimea a fost cucerită». Tragediile omeneşti care au avut însă loc în aceste trei ore ar putea umple cinci volume".

Trebuie spus că, în urma marelui său renume datorat primei cărţi, Ziua cea mai lungă, apărută în 1960, Ryan ar fi dorit să fie membru al Asociaţiei istoricilor americani. Totuşi, instituţia nu l-a acceptat în rîndurile ei decît cu puţin timp înainte de a se stinge din viaţă. Desigur că şi acest obstinat şi nedrept refuz l-a determinat pe Ryan să lase drept ultima lui dorinţă ca pe piatra sa funerară să fie scris, alături de numele său, şi profesiunea: reporter.

Dealtfel nu a fost singurul refuz de care a avut parte, chiar după moarte. Deşi scriitorul a fost distins în 1974 de preşedintele Franţei, Georges Pompidou, cu Legiunea de Onoare, i s-a refuzat, totuşi, de a fi înmormîntat alături de combatanţii corpului expediţionar aliat care au murit în iunie 1944 pe ţărmurile Normandiei, în executarea celei mai ample operaţii de debarcare din istorie, operaţia „Overlord", care a deschis cel de-al doilea front în Europa. Deşi Ryan a făcut să reînvie în cărţile sale figurile combatanţilor, autorităţile franceze responsabile au refuzat să-i îndeplinească amintita cerere, deoarece nu a participat la operaţia propriu-zisă.

Judecînd după împrejurările dramatice în care scriitorul şi-a elaborat ultima carte, mi se pare întru totul îndreptăţit să cred că această luptă personală a fost pentru Ryan o a doua Bătălie de la Arnhem. Aşa după cum eroii din ultima sa carte au luptat pînă la ultimul cartuş, ştiind că sînt condamnaţi, dar păstrînd în suflete speranţa, tot astfel s-a comportat Ryan pînă în ultima clipă. Atunci cînd, la 24 aprilie 1974, Asociaţia istoricilor americani îl primea în rîndurile sale cu motivarea „o asemenea distincţie nu este atribuită decît acelor autori care au realizat o operă de valoare istorică şi literară", Cornelius Ryan —în ciuda unui grav accident survenit chiar în acea seară, ceea ce avea să-i apropie sfîrşitul — era cu gîndul la cele spuse de William Faulkner cu ocazia primirii premiului Nobel pentru literatură: „Cred că omul nu se poate mulţumi doar să supravieţuiască: el se va impune. Omul este nemuritor; spiritul său este capabil de înţelegere, de sacrificiu, de suferinţă. Datoria scriitorului este de a ajuta sufletul omului. Este privilegiul scriitorului de a ajuta omul să îndure suferinţa, îmbărbătîndu-l şi amintindu-i curajul, demnitatea, speranţa, mîndria, înţelegerea, mila şi sacrificiul care au făcut gloria trecutului său".

Iată acum cîteva momente din epopeea personală a lui Ryan, aşa cum au fost ele notate de scriitor sau de soţia sa.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1975.

[2] Cornelius Ryan s-a născut în 1920 la Dublin (Republica Irlanda) şi a murit la Ridgefield, S.U.A., în 1974. Între 1940-1945 a fost corespondent de război pentru cotidianul londonez *Daily Telegraph* pe fronturile din Africa, vestul Europei şi Pacific. În 1950, a devenit cetăţean american şi în acelaşi an s-a căsătorit cu Kathie Morgan. Ultimele decenii din viaţă le-a consacrat documentării şi scrierii trilogiei sale despre cel de-al doilea război mondial.

La 24 iulie 1970, ea scria: „De mult, Annie și cu mine dactilografiasem și catalogasem dosarele și întreaga documentație necesară cărții [*Un pod prea îndepărtat*]. Dar Connie evita noua carte".

Iar soțul ei înregistra pe bandă de magnetofon, la 25 iulie 1970, ziua aflării diagnosticului, următoarele: „Îmi vine în minte o experiență care are în mod cert cea mai mare analogie cu situația critică în care mă găsesc de azidimineață. În timpul celui de-al doilea război mondial, m-am găsit împreună cu o patrulă prins într-un cîmp minat. Îmi amintesc perfect că reacția mea mintală a comportat două niveluri distincte: 1. cum de-am ajuns în situația asta? și 2. acum, dacă sînt aici, trebuie să scap!

În mod ciudat, cînd mă gîndesc, nu-mi amintesc să-mi fi fost frică. Dar nici să fi avut prea mult curaj. Cred că prima mea reacție a fost pur mecanică. Nici vorbă să mă gîndesc înduioșat că sîntem într-un cîmp de mine. Unicul obiectiv era de a-l traversa în viață, ceea ce am și reușit să facem într-un fel sau altul. Se pare că șansa joacă un rol destul de mare în viață. A mea pare să mă abandoneze în clipa de față. Acum, ca și în acel moment din timpul războiului, eu nu știu pe ce cale pot să scap din această grea încercare, dar știu sigur că nu pot rămîne la nesfîrșit țintuit pe loc".

Și Ryan și-a organizat timp de peste patru ani rezistența, o rezistență tenace, îndîrjită, inteligentă. Miza sa maximă — viața, cea minimă — răgazul de a scrie *Un pod prea îndepărtat*.

Să desprindem mai departe din gîndurile acestui adevărat jurnal de front pur intim în timp de pace. Tot la 25 iulie 1970, Cornelius își spunea, cu gîndul la carte: „Planurile cu străzile orașelor olandeze Eindhover, Nijmegen și Arnhem — așa cum arătau ele în 1944 — sînt gata să fie prinse în pioneze pe tabla pe care afișam toate știrile zilei și care ocupă jumătate din peretele biroului meu. Pe aceste planuri sînt marcate cu cerneluri colorate posturile clandestine ale Rezistenței olandeze, principalele clădiri, casele care se aflau în zona de luptă. Știrile comunicate de jurnalele de război sînt clasate pe zile și pe ore. Toată documentația existentă — cărți de referință, registre telefonice, buletine meteorologice și presa cotidiană din septembrie 1944 — era la dispoziția mea pe rafturile de lîngă biroul meu".

Peste o lună, la 29 august 1970, își imaginează debutul acțiunii: „Micul sat olandez Driel era cel mai bun punct de plecare: să fac cititorul să participe direct la experiența locuitorilor săi. Știu că trebuie să pornesc de la Driel, dar cuvintele nu-mi vin. De ce Driel? Driel este satul inocenților. Olandezii care locuiesc acolo au fost scutiți de război. Erau derutați. Ei nu știu că războiul se va prăvăli și peste ei, strivindu-i. În ziua cu care am de gînd să-mi încep cartea, oamenii din Driel sînt sănătoși și liniștiți; ei fuseseră ocoliți de conflictul pe care-l credeau terminat. Și apoi, cîteva săptămîni mai tîrziu, ei se vor regăsi în plin holocaust, avînd de suferit asemenea soldaților. Și, asemenea lor, trebuind să accepte pedeapsa, brutalitatea, implacabila, monstruoasa stare de război.

Iubesc pe combatanții și pe civilii care mi-au dat posibilitatea să-mi scriu cărțile. Iubesc încrederea și cinismul lor, frica și credințele lor, capacitatea lor de necrezut de a rîde de orice, creînd astfel o atmosferă de voioșie, teribilă, pentru că, în preajma morții și a distrugerii care îi împresoară, rîsul este singurul lucru care le rămîne. Ce exemplu bun pentru mine!

Da, trebuie să încep din satul Driel. Este locul de început și va fi locul de încheiere al cărții".

Lucrul avansează greu. Manuscrisul se naște extrem de dificil, strecurîndu-se printre intervenții chirurgicale, analize, consulturi și, mai ales, nesfîrșite efortur pentru ca în viața publică să nu transpară nimic din drama bolii, întrucît ar complica grav situația financiară a scriitorului, iar în cea de familie, cei doi copii să nu resimtă calvarul frămîntărilor și suferințelor părinților.

La 20 august 1971, soția scrie: „I-am sugerat lui Connie, văzîndu-i chinul zilnic: notează-ți fiecare din ideile care-ți vin. Dar el nu putea să lucreze în această manieră. Iar eu, de asemenea. Și totuși, dintre noi doi el era cel mai doritor de perfecțiune. Fiecare pagină scrisă cu grijă de el mi-era întinsă pentru a o revedea. Iar apoi, se întorcea spre biroul său să o corecteze, înainte de a mi-o da din nou. Cînd, în sfîrșit, Annie intra în posesia paginii, doar ochii săi experți erau capabili să descifreze textul și să-l dactilografieze corect".

În 1973, cartea este pe terminate. La 26 iulie, Ryan își mărturisește: „Ceva ce nu am spus încă în aceste înregistrări: mi se întîmpla cîteodată să mă simt atît de slăbit, încît am luat obiceiul de a mă întinde în diferite momente ale zilei pe canapeaua din birou. Îmi fac planul unui capitol sau al mai multora și apoi scriu cît mai mult posibil. Dar oboseala mea este în prezent permanentă și mi-am dat seama că nu pot să rămîn la birou mai mult de o oră, două, după aceea trebuie să mă întind. Kathie și Annie continuă să lucreze. Kathie are atîtea vrafuri de interviuri în jurul ei, ai putea s-o crezi în plină mutare. Cu toate acestea, ea știe exact să găsească ceea ce-i trebuie într-o secundă și întinde mîna pentru a scoate dintr-un anume loc două sau trei dosare deodată. Ea intercalează întîmplările pe care le găsește în interviuri în cadrul general al povestirii și atunci cînd mă ridic de pe canapea revedem textul, îl modificăm, îl ajustăm, aranjăm întîmplările în așa fel încît fiecare dintre interviuri să se potrivească exact la momentul oportun pentru a face episodul cît mai veridic și a-i spori interesul. Annie pare a fi peste tot în același timp. Ea trebuie să redactilografieze și să renumeroteze fără încetare paginile

de manuscris pe care Kathie sau eu le-am modificat. Mă întreb adesea cum poate să se ocupe de toate atît de bine.

Îmi face plăcere să mă odihnesc în birou. Această încăpere este locul unde eu trăiesc cu adevărat. Cînd mă întind pe canapea să mă odihnesc, sunetele domolite ale muncii mă înconjură cu o armonie liniştitoare. Mă găsesc în mijlocul vieţii active şi cu toate acestea nu sînt acolo în aceste momente. Apoi, peste un oarecare timp, slăbiciunea mea dispare şi mă ridic. Atunci, timp de o secundă durerea mă izbeşte cu o intensitate nimicitoare. Încerc să nu-mi tîrăsc prea mult piciorul, revenind la birou. Cîteodată, cînd mă simt prea rău pentru a lucra, eu trebuie să-mi rostesc în sinea mea un discurs mobilizator şi după aceea în cîteva minute reuşesc totdeauna să reintru în starea de spirit a anului 1944. Cred că noi zburăm în momentul de faţă în scrisul nostru cu o viteză pe care n-am avut-o niciodată la cărţile anterioare."

Manuscrisul la *Un pod prea îndepărtat* este terminat pe 27 octombrie 1973. La 23 noiembrie 1974, la orele 19.44 autorul său se stingea în camera 1 428 a Spitalului Memorial Sloan Kettering din New York. Pe ultimul lui drum, Cornelius Ryan avea să primească onorurile date de foştii combatanţi ai Diviziei 82 aeropurtate, precum şi ale veteranilor Diviziei 101 aeropurtate, ai Armatelor 1 şi 3 şi Diviziei 4 americane, precum şi a numeroşi luptători antihitlerişti britanici, francezi, olandezi, americani, în vreme ce cel mai cunoscut comentator american de radiotelevizi'une, Walter Cronkite, reamintea cuvintele lui William Faulkner. Şi astfel intra în eternitate Cornelius Ryan, un reporter antifascist, devenit scriitor istoric, într-o ultimă înfrăţire cu suferinţele eroilor săi.

CANTACUZINII MOLDOVENI

(Urmare din p. 17)

domnului, alături de grecul Panaiotachi Morona, căsătorit cu o vară primară a sa. „Şi să potrivis-amîndoi aceşti doi boieri într-o fire, după cum să dzice «calul rîios găseşte copaciul scorţos»: iuţi, mîndri, mincinoşi, făţarnici, giurători pentru hiece, amăgitori". Contrar bunicului său — care se opusese la mărirea birurilor — Ilie Cantacuzino l-a îndemnat pe Antioh vodă să pună biruri noi. Politica de înăsprire a fiscalităţii şi atitudinea sa faţă de boierimea mică — „pe mazîli îi îndesiè cu dăjdii grele şi cu împrumute dese şi nu le mai da" — l-au făcut atît de nepopular, încît domnitorul a trebuit să-i retragă vistiernicia (1706), „că nu mai putè să-l mai rebde, de jaloba mazililor, numai la cinste tot îl ţinè".

La schimbarea domniei, în vara anului 1707 — cînd Antioh Cantemir a fost înlocuit cu Mihai Racoviţă — oamenii noului domn l-au „prinsu şi pe Ilie Cantacozino cel tare şi mare, perifan [vestit], numai cu cămeşe şi desculţu" şi „l-au dus pe uleţă de l-au închis şi zapcii care îl ducè aşè gol pe uliţă îl mustra". Ca şi în cazul tatălui său, a fost nevoie de chezăşia boierilor pentru a fi eliberat.

Deşi noul domn era din mamă Cantacuzină (şi o soră a sa se va căsători cu un nepot de frate al lui Ilie), totuşi raporturile lui Mihai vodă Racoviţă cu acest văr al său nu au fost deloc bune. Întrucît unica fiică a fostului vistiernic, Bălaşa, era logodită de prin 1705-1706 cu Ştefan Brîncoveanu, tatăl mirelui — Constantin vodă Brîncoveanu, a cărui mamă era, de asemeni, din neamul Cantacuzinilor — a rugat pe Racoviţă „să-l lasă pe Catacozino, cu fata lui şi cu alte rude, să margă în Ţara Muntenească, să facă nuntă". Plecînd astfel (1708), „cu pricina nunţii ce-au făcut... n-au vrut să mai viie, ce au rămas acolo, cu mare împotrivire mării sale lui vodă". La curtea lui Vodă Brîncoveanu, Ilie Cantacuzino şi-a înteţit intrigile împotriva lui Mihai Racoviţă — cum se spune într-un document din epocă, „făcînd atîte amiastecături în Ţara Munteniască Ilie vistiarnicul" — pînă s-a obţinut mazilirea lui Racoviţă. Sperînd că domnia va fi acordată din nou lui Antioh Cantemir, boierii pribegi în Ţara Românească (Ilie Cantacuzino şi Ilie Catargiu) au revenit în Moldova „dîrji şi sămeţi, aşteptînd din ceas în ceas să le vie cărţi de la Antohie vodă, să fie căimăcani". În această aşteptare însă au reînceput şi samavolniciile, aşa încît atunci cînd s-a aflat că domnia a fost dată lui Neculai Mavrocordat (noiembrie 1709), cei doi boieri „s-au şi spăriet de faptele lor cele nebune ce făcusă". „Bogată ruşine le era!", adaugă Ion Neculce, a cărui obiectivitate faţă de vărul său primar e demnă de toată lauda. Noul domn însă i-a iertat pentru moment şi, intrînd în Iaşi, l-a numit pe Cantacuzino mare vistiernic şi pe Catargiu mare spătar. „Şi-n-dat-atunci, ieşind de la curte, [Ilie Cantacuzino] s-au războlit [îmbolnăvit] şi păn-la săptămînă au şi murit". Cum s-a derulat în continuare istoria acestei familii vom vedea în numărul următor.

O BOGATĂ EXPERIENȚĂ ISTORICĂ

(Urmare din p. 3)

România a fost a doua patrie a mii de mucenici ai noștri..., un far sfînt al libertății, speranța într-o viață nouă".

În România au activat, de asemenea, societăți revoluționare și culturale albaneze, au fost editate numeroase lucrări, ziare și reviste în limba albaneză, care au contribuit la dezvoltarea sentimentelor naționale ale poporului albanez prin promovarea limbii naționale și a culturii proprii.

În aceste condiții se ridică întrebarea: ce i-a făcut pe unii oameni politici și istorici să aprecieze, la începutul sec. XX, regiunea Balcanilor drept „butoiul cu pulbere al Europei"? Sau ce i-a determinat pe unii istorici și politologi contemporani să considere încă zona Balcanilor ca fiind formată dintr-un „grup de state mici, nestabile și slabe"? O astfel de imagine — pe care o considerăm nedreaptă și falsă — a născut conceptul politic de „butoi cu pulbere", folosit încă și azi pentru a defini stări tensionale, potențial conflictuale.

De la început ne este clar că disensiunile ca și tensiunile dintre state în Balcani la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX au fost mai cu seamă provocate și întreținute de marile imperii vecine — otoman, austro-ungar și țarist — ca și de alte mari puteri cu interese strategice divergente în această regiune. Așadar, dezbinarea dintre țările balcanice, stările conflictuale din regiune sînt în mare parte un produs extrabalcanic. Marile imperii au căutat să dezbine și să învrăjbească popoarele balcanice, exacerbînd cu bună știință unele neînțelegeri locale (la a căror origine se aflau înseși aceste imperii, prin dominația pe care ele o exercitaseră timp de secole asupra unor popoare), pentru ca în felul acesta să le domine și să împiedice desăvîrșirea procesului obiectiv de eliberare și de realizare a unității lor naționale, dezvoltarea lor socială, economică și culturală.

Realizarea statelor naționale independente în această zonă a continentului — operă a maselor populare — cuprinde în sine o experiență istorică de o deosebită valoare teoretică și practică, și anume: solidaritatea și colaborarea permanentă dintre ele, dar cu deosebire în momentele de răscruce ale luptei pentru libertate, respectul reciproc al independenței și suveranității naționale, stima pentru individualitatea națională, egalitatea în drepturi, neamestecul în treburile interne, toate acestea reprezentînd singura cale pentru înfăptuirea țelurilor naționale fundamentale și baza sigură a colaborării lor viitoare. România și alte state din centrul și sud-estul Europei, care s-au format ori reîntregit în urma prăbușirii imperiilor otoman, austro-ungar, țarist și german, au colaborat în cadrul Micii Înțelegeri (România, Iugoslavia și Cehoslovacia) și Înțelegerii Balcanice (România, Grecia, Iugoslavia și Turcia), alianțe deschise, defensive, de securitate și cooperare regională — în scopul prezervării independenței și suveranității naționale, a integrității lor teritoriale. Cele două alianțe regionale au jucat un rol important în conturarea raporturilor internaționale din epoca interbelică pe baze noi, aducîndu-și contribuția la întărirea colaborării și la apărarea păcii în întreaga Europă. Ele constituie un exemplu unic în istoria Europei interbelice, reprezintă o experiență deosebit de valoroasă, grăitoare prin învățămintele ei.

Legăturile dintre mișcarea muncitorească și democratică din România și cele din țările vecine au cunoscut și ele o dezvoltare și mai largă în perioada interbelică. Numeroși români au participat în cadrul batalioanelor internaționaliste pentru apărarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie[1] și a Republicii Sfaturilor din Ungaria[2], iar în țară au fost organizate largi campanii împotriva intervențiilor imperialiste în cele două țări. După instaurarea dictaturii horthyiste în Ungaria, numeroși reprezentanți ai mișcării revoluționare, democratice și progresiste din această țară, pentru a scăpa de teroarea albă dezlănțuită împotriva lor, s-au refugiat în România, unde au continuat să-și desfășoare activitatea. Este un fapt istoric atitudinea României de solidaritate cu victimele agresiunii naziste: Austria, Cehoslovacia, Polonia. Exemplele istorice se pot înmulți.

Toate asemenea tradiții și multe altele din aceeași categorie au devenit un bun istoric comun al relațiilor noastre cu statele vecine. „Dezvoltăm puternic raporturile cu țările socialiste — arăta secretarul general al partidului nostru în Raportul prezentat la Conferința Națională — și, în acest cadru, acordăm o atenție deosebită prieteniei și colaborării cu țările vecine". Iată de ce România socialistă se sprijină pe un fundament istoric de neclintit în legăturile de colaborare multilaterală și prietenie cu vecinii săi.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1967, 10/1968; 3/1969, 3/1979.

Întrebări cu... imagini

Iată-ne, așadar, în fața concursului Magazin istoric, ediția 1983. El va cuprinde ca și alte concursuri organizate de revista noastră, 15 întrebări, ce vor apărea în trei serii, câte cinci întrebări în fiecare din numerele 4, 5 și 6/1983 ale revistei. Spre deosebire însă de concursurile precedente, toate cele 15 întrebări, ale celor trei serii, vor fi formulate pornind de la fotografiile apărute în numerele revistei pe care le-am indicat ca bibliografie, respectiv nr. 10, 11, 12/1982 și 1, 2, 3/1983. De aici și intitularea actualei ediții a concursului nostru: Întrebări cu... imagini.

Cum am precizat și în nr. 3/1983, fiecare întrebare este însoțită de cîte trei variante de răspuns. Din aceste variante numerotate a, b, c, doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare de concurenți. Răspunsurile vor fi scrise pe o singură față a unei singure file care va constitui buletinul de participare la concurs.

Acest buletin de participare va fi trimis după publicarea celei de-a treia serii de întrebări și va cuprinde trei coloane verticale, numerotate I, II, III, corespunzînd celor trei serii de întrebări. Pe fiecare coloană se vor scrie de sus în jos numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:

I	II	III
1 — c	1 — a	1 — b
2 — b	2 — c	2 — a
3 — a	3 — b	3 — c

Modelul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă decît de puțin răspunsurile exacte la primele întrebări din fiecare serie.

Deci un buletin de participare va cuprinde trei coloane (corespunzînd celor trei grupe a cîte cinci răspunsuri corespunzînd celor cinci întrebări din fiecare grupă). Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele trei talioane, răspunsurile la cele trei serii de întrebări vor fi trimise într-un singur plic pe adresa: Redacția Magazin istoric, Căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod. 70 100, pînă cel mai tîrziu 20 iulie 1983 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs expediate împreună cu talioanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de talioane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă, profesie, loc de muncă) vor fi scrise citeț, cu litere mari de tipar, pe aceeași unică filă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

PREMIUL 1 — un televizor OLT
PREMIUL 2 — un aparat radio MADRIGAL
PREMIUL 3 — un aparat foto ORIZONT
PREMIILE 4-6 — trei aparate radio DERBY
PREMIILE 7-10 — patru aparate foto SMENA 8 M
PREMIILE 11-16 — șase stilouri HERO
PREMIILE 17-24 — opt serviete
PREMIILE 25-39 — 15 seturi diapozitive istorice
PREMIILE 40-59 — 20 abonamente pe un an la Magazin istoric
PREMIILE 60-89 — 30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric
PREMIILE 90-99 — premii de consolare — 10 colecții Magazin istoric pe anul 1982, legate.

Aceste premii de consolare se vor atribui, prin tragere la sorți, incluzîndu-se în urnă buletinele de participare ale tuturor concurenților, indiferent de numărul de răspunsuri pe care l-au dat celor 15 întrebări.

Încheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, ediția 1983, urăm participanților mult succes!

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. Semnătura unui mare voievod român.

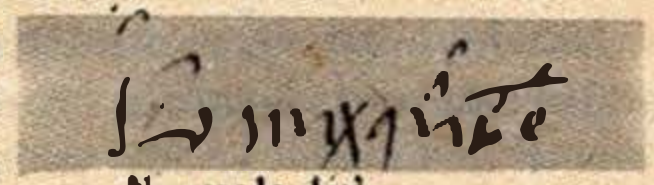

Numele lui.
a) Mircea cel Bătrîn
b) Mihai Viteazul
c) Ștefan cel Mare

2. Secvență din luptele purtate pentru eliberarea unui mare oraș sovietic, bătălie în care naziștii au

suferit o înfrîngere zdrobitoare, pierzînd pe lîngă o enormă cantitate de material de luptă și un imens număr de oameni (morți, răniți, prizonieri).

Numele orașului?
a) Stalingrad
b) Kursk
c) Moscova

3. Moment din timpul construirii Canalului Panama, ale cărei lucrări s-au efectuat **între anii...**

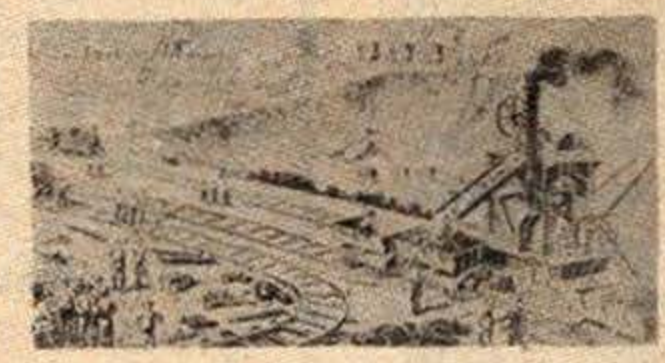

a) 1893-1914
b) 1880-1914
c) 1889-1914

4. Acesta este portretul autorului primei hărți a Țării Românești, imprimată la Veneția **în anul...**

a) 1720
b) 1710
c) 1700

5. Ce semnifică acest gest al premierului britanic W. Churchill, cu care a

îmbărbătat populația în momentele grele din anii celui de-al doilea război mondial?
a) ofensiva
b) chemarea
c) victoria

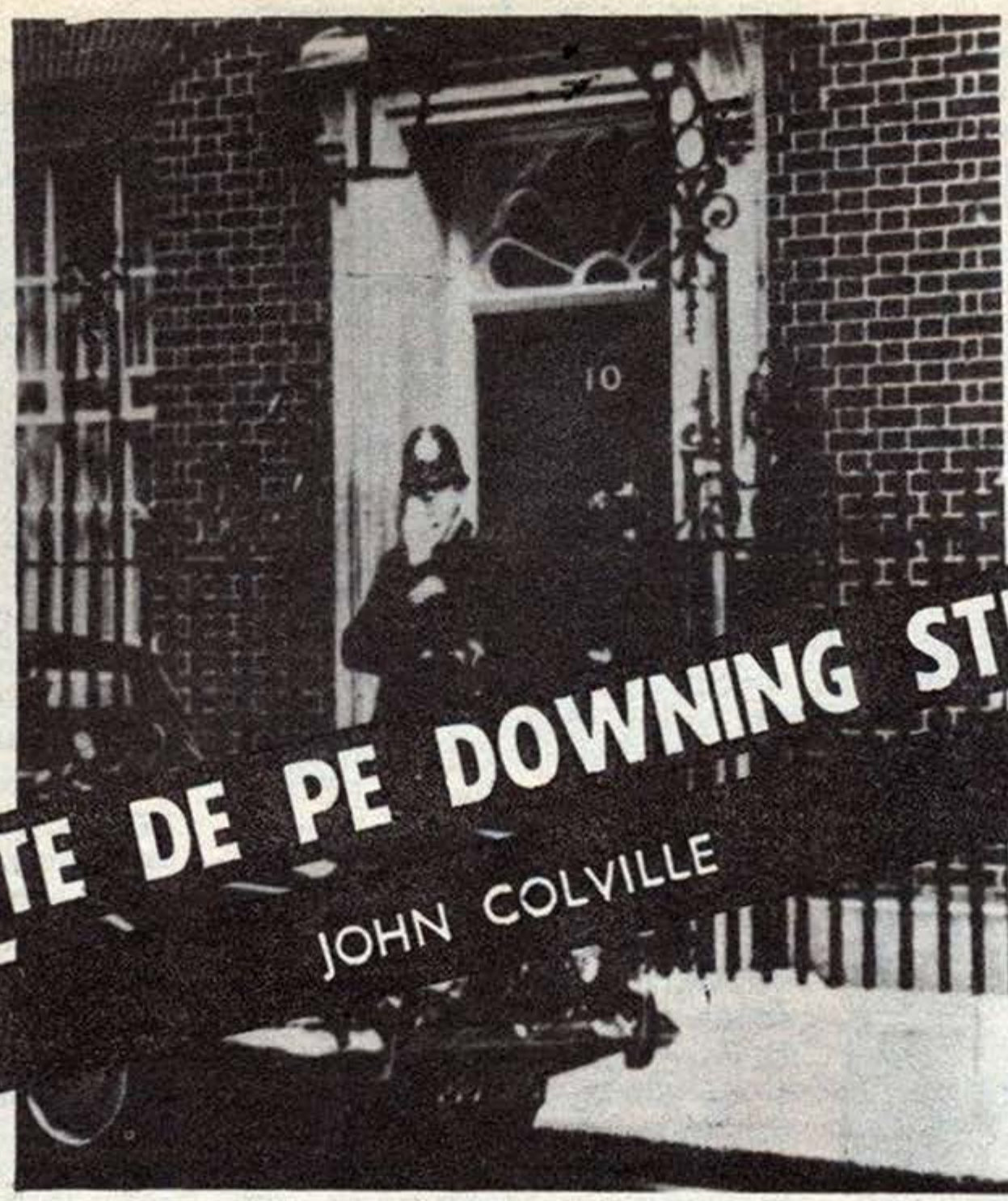

VINIETE DE PE DOWNING STREET

JOHN COLVILLE

Un prim element care credem că merită să fie relevat în mod particular, în acest episod, este faptul că un diplomat şi înalt funcţionar guvernamental ca John Colville nu s-a mulţumit să privească războiul prin ferestrele reşedinţei primului ministru, de pe Downing Street. El şi-a luat „vacanţă" pentru a lupta pe front, ca aviator în Royal Air Force, şi s-a înapoiat la slujba sa civilă numai în urma insistenţelor lui Churchill.

În această privinţă, Colville a respectat o veche tradiţie britanică: în perioada unei conflagraţii, oamenii politici, familiile lor şi colaboratorii lor imediaţi nu se considerau scutiţi de îndatoriri militare. Desigur, ca orice regulă (mai ales una nescrisă), şi aceasta a cunoscut excepţii. Dar printre cei care au ilustrat-o se numără însuşi „patronul" lui Colville.

După cum se ştie, în cel dintîi război mondial, Churchill a fost prim-lord al Amiralităţii britanice (ceea ce ar echivala cu ministrul marinei militare) pînă la 11 noiembrie 1915, cînd a trebuit să-şi dea demisia, în urma eşecului debarcării aliate din peninsula Gallipoli (Turcia). Pe atunci, multă lume avea impresia că el îşi ratase definitiv cariera politică şi nimeni n-ar fi anticipat că, la exact 25 ani distanţă, demisionarul copleşit de criticile colegilor, ale adversarilor şi ale presei va deveni şeful guvernului britanic, pentru a conduce Anglia la un liman victorios.

Imediat după părăsirea biroului său de la Amiralitate, Churchill a cerut să fie trimis pe frontul din Franţa. În volumul său memorialistic Winston Churchill as I Knew Him (Winston Churchill, aşa cum l-am cunoscut), Violet Bonham Carter — fiica lui H.H. Asquith, primul-ministru de atunci, şi cumnata Marthei Bibescu — povesteşte că fostul prim-lord a îmbrăcat uniforma de maior de infanterie şi a preluat comanda unui batalion, într-unul din cele mai expuse sectoare ale frontului. Primit mai întîi cu o ironică rezervă de superiorii săi, el le-a cîştigat repede respectul, dovedind că nu aştepta privilegii de pe urma situaţiei sale (era, în continuare, deputat în Camera Comunelor). Mai mult decît atît, cînd colonelul său i-a propus să-i ataşeze statului major al regimentului, Winston a refuzat. Motivul invocat purta pecetea caracteristicului său umor: „La statul major domnea o abstinenţă totală. Nu se bea decît ceai tare, amestecat cu lapte condensat — o licoare foarte dezagreabilă... Cum mie mi-a plăcut totdeauna alcoolul în doze moderate, dar zilnice, mi-am dus calabalîcul în linia întîi".

Dar în linia întîi era nu numai alcool, ci şi moarte. Într-o zi, generalul care comanda divizia respectivă i-a convocat pe Churchill,

„pentru a mai sta la taclale cu el". Maiorul s-a dus, bombănind nemulţumit de noroaiele prin care trebuia să înoate. La întoarcere, a constatat că un obuz pulverizase adăpostul său din tranşee, ucigînd pe toţi cei dinăuntru. Un simplu hazard îl împiedicase să le împărtăşească soarta.

Tradiţia s-a transmis generaţiei următoare. În cel de-al doilea război mondial, fiul primului ministru, Randolph Churchill, a îndeplinit cîteva misiuni deosebit de primejdioase, printre care, la loc de frunte, se situează paraşutarea sa în Iugoslavia, ca unul dintre observatorii militari ai Angliei pe lîngă forţele populare de eliberare, conduse de Iosip Broz Tito.

Să ne întoarcem însă la evocările lui John Colville din volumul memorialistic Footprints in Time (Urme de paşi în timp), Londra, 1979[1].

Ziua cea mare

Debarcarea în Normandia — cea mai mare operaţie de desant aerian şi naval din tot cursul ultimului război mondial

În decembrie 1943, cînd am fost rechemat pe Downing Street şi a trebuit să părăsesc escadrila mea de recunoaştere din Royal Air Force, am aflat repede că noi şi americanii plănuiam o debarcare de mari proporţii, pentru primăvara următoare, în nordul Franţei. Deşi data şi alte amănunte ale operaţiei erau ţinute într-un secret desăvîrşit, îndatoririle mele erau de aşa natură, încît nu se putea să nu fiu pus la curent cu multe dintre aspecte.

Mi s-a părut intolerabil ca eu să nu iau parte directă la ceea ce se anunţa a fi cea mai mare operaţie militară amfibie din istoria omenirii. Spre norocul meu, o parte din farmecul lui Churchill se datora faptului că era un romantic incurabil şi că îşi păstrase multe dintre trăsăturile sale din copilărie. De aceea, am reuşit să-l conving pînă la urmă că trebuie să mă înapoiez la escadrila mea. Înainte de a pleca, primul ministru a avut grijă totuşi să-mi atragă atenţia să nu uit că „acest război nu se poartă exclusiv pentru distracţia dumitale".

Aşa că, la 20 mai 1944, mi-am pus din nou uniforma şi am plecat la aerodromul militar din Odiham. Acolo îşi avea baza Escadrila 168, dotată cu avioane de tip P. 51 Mustang. Misiunea noastră era de a fotografia viitoarele obiective de la joasă altitudine, de a deschide focul asupra garniturilor feroviare din Franţa ocupată şi de a căuta navele inamice din Canalul Mînecii.

Dar reluarea serviciului meu militar s-a izbit de mari dificultăţi. Principala obiecţie era următoarea: cum să trimitem deasupra teritoriului ocupat de nazişti un om care cunoaşte atîtea detalii despre operaţia „Overlord"? Ce se va întîmpla dacă avionul lui va fi doborît, Colville va cădea în captivitate şi Gestapoul îl va supune torturii, pentru a-i afla secretele? Tot Churchill a fost cel care m-a salvat. După părerea lui, hitleriştilor nu le putea trece prin minte că un biet sublocotenent de aviaţie este secretarul particular al primului ministru. Am căpătat deci o vacanţă de luptă de trei luni cu ordinul ca, la sfîrşitul lui august, dacă voi mai fi în viaţă, să mă întorc pe Downing Street.

Cînd am ajuns la Odiham, mi-a ieşit în întîmpinare locotenentul Tubby Hussey, un neozeelandez rotofei, jovial şi extrem de simpatic, pe care însă nu-l socotisem pînă atunci o strălucitoare lumină intelectuală. De cum m-a văzut, el mi-a spus că venirea mea nu poate să însemne decît că „petrecerea va începe în curînd".

— Nu te teme, a continuat Tubby. Nu am de gînd să-ţi pun nici o întrebare indiscretă. Şi-aşa ştiu cînd şi unde va avea loc debarcarea.

— Zău? m-am mirat eu, arborînd un zîmbet de chinuită superioritate.

— Da, în Normandia, la Caen sau prin împrejurimi. Pe la 5 ori 6 iunie.

Am rămas uluit. Operaţia era învăluită într-o taină impenetrabilă, dar iată că un tînăr locotenent de aviaţie cunoştea elementele ei esenţiale.

— Te înşeli profund, i-am răspuns eu, mintind cît puteam mai convingător. Dar de unde ai scos ideea asta sucită?

— Păi oricine a zburat ca mine, de doi ani de zile, peste coasta de nord a Franţei, îşi poate da seama că numai între peninsula Cherbourg şi rîul Orne se află singura parte a litoralului pe care au unde să debarce trupele noastre, rămînînd sub protecţie aeriană. Dat fiind stadiul avansat al pregătirilor din porturile Angliei, aşa cum le-am văzut din avion, acţiunea va fi declanşată înainte de luna iulie. Şi cum e nevoie de lună plină, nu poate fi vorba decît de 5 sau 6 iunie.

Am dedus că dacă prietenul meu neozeelandez raţionează în felul acesta, nemţii trebuie să fi ajuns cu siguranţă la aceeaşi concluzie. Ciudat este că nu s-a întîmplat aşa. Ei au rămas convinşi că debarcarea va avea loc în iulie, în zona Pas-de-Calais.

În seara de 5 iunie, am fost consemnaţi cu toţii la bază. Comandantul escadrilei ne-a indicat obiectivele pentru ziua Z, anunţîndu-ne că vom zbura indiferent de starea vremii. La 3 dimineaţa, am decolat pentru a efectua o recunoaştere deasupra falezelor din Normandia. Sub

[1] *Magazin istoric*, nr. 2.3/1983.

noi, Canalul Mînecii era plin de nave — nave mici, nave mari, nave de transport, nave de debarcare, distrugătoare şi crucişătoare, mii şi mii de nave, de toate dimensiunile. În văzduh zburau, de asemenea, nenumărate păsări de oţel — Spitfire şi Typhoon ale RAF-ului şi Lightning şi Standerbold ale forţelor aeriene americane. Eram în avangarda celei mai gigantice operaţii de debarcare a tuturor timpurilor şi ne simţeam atît de strîns uniţi cu ceilalţi oameni angajaţi în această acţiune, încît primejdiile care ne aşteptau păreau inexistente, iar teama era o emoţie uitată.

Pe ţărmurile Normandiei se vedeau micile nave de debarcare, învăluite în perdele de fum. Nisipul şi pietrele ţîşneau mereu în gheizere, provocate de explozia bombelor. Cînd am coborît la mică înălţime, am văzut mai în interior un peisaj rural verde şi paşnic. Vitele păşteau placid prin păşuni, dar fermele albe nu vădeau nici un semn de viaţă. Francezii dormeau încă. Germanii fuseseră luaţi prin surprindere, căci nimeni nu trăgea în noi — nici bateriile antiaeriene, nici aviaţia inamică.

Mai tîrziu, lucrurile s-au schimbat. Am traversat din nou Canalul, în aceeaşi seară şi, de multe ori, în zilele următoare, pînă ce escadrila noastră s-a instalat pe un teren, la Bayeux, primul oraş francez eliberat la 7 iunie 1944. Naziştii şi-au adus diviziile, tunurile antiaeriene şi avioanele de vînătoare. Războiul şi-a recăpătat obişnuita sa înfăţişare feroce şi, numai în prima săptămînă, escadrila noastră a pierdut un sfert din avioanele sale. Dar războiul dă naştere la o piele artificială, o piele de protecţie, o piele care nu este groasă, dar care oferă un fel de anestezie provizorie. Aşa se explică probabil de ce am uitat de toate ororile care au urmat debarcării şi de ce nu ţin minte decît acea minunată dimineaţă de 6 iunie, cînd, pînă şi în carlinga ermetic închisă a unui Mustang, mi se părea că aud ciripitul păsărilor.

Operaţia „Plunder"

Churchill şi Montgomery. Primul ministru britanic făcea tot ce-i stătea în putinţă să se apropie de linia frontului

Cînd călătoreai cu Churchill, nu te plictiseai niciodată. Iar cînd călătoreai cu el pe vreun teatru de război, expediţia devenea deosebit de interesantă, deoarece făcea tot ce-i stătea în putinţă pentru a se apropia de linia frontului[1]. În acelaşi timp, avea pretenţia să i se aducă toate mesajele, telegramele şi restul hîrţogăriei legate de afacerile de stat şi nu înţelegea nici să renunţe la confortul cu care era obişnuit. Pentru el era de neconceput să fie privat de o baie fierbinte, chiar dacă se găsea doar la cîţiva metri de inamic.

Aşa că, în acea zi de 23 martie 1945, cînd am pornit-o cu el să asistăm la declanşarea operaţiei „Plunder" (Jaf), eram plin de cele mai mari speranţe. Urma să fim de faţă la traversarea Rinului de către Grupul 21 de armate britanice, în nord-vestul Germaniei. Cu acest prilej, îmi îmbrăcasem din nou uniforma de aviator. Din suită mai făcea parte şi Tommy Thompson, comandor de marină. Pentru a sublinia probabil că era vorba de o operaţie a tuturor celor trei arme, Churchill îşi pusese uniforma de colonel al Regimentului 4 husari. Am fost găzduiţi la statul major al Grupului 21 de armate, în rulotele feldmareşalului Montgomery, parcate într-un luminiş dreptunghiular din mijlocul unei păduri de brad. Toate rulotele erau decorate cu fotografii, în majoritate ale lui Monty însuşi, dar şi ale comandanţilor germani pe care el îi admira. Am numărat trei poze ale lui Rommel, una a lui Rundstedt şi vreo 30 ale lui Montgomery, unele purtînd propriul lui autograf.

Ziua atacului era frumoasă şi cerul fără nori. Dis-de-dimineaţă, Churchill a plecat cu Montgomery şi cu Alan Brooke, şeful Marelui stat major imperial, pentru a se întîlni cu Eisenhower pe culmea unui deal, de unde să urmărească acţiunea. Lăsînd un înlocuitor care să se ocupe de corespondenţa ce urma să vină, m-am dus şi eu, însoţit de căpitanul Gill, unul dintre ofiţerii de ordonanţă ai lui Monty, pe o colină lîngă Xanten[2]. Deasupra noastră zburau valuri-valuri de avioane de vînătoare şi 2 000 tunuri vuiau în depărtare, într-un baraj asurzitor, alternînd cu minute de tăcere totală. În timpul uneia dintre aceste pauze, am văzut spre nord-est o trîmbă de fum alb care se înălţa încet spre cer, pînă la o înălţime de vreo 10 000 m. Mi-am dat seama că era o rachetă V_2, care se îndrepta spre Anvers sau poate spre Londra.

Apoi tunurile au amuţit şi praful stîrnit de explozii de cealaltă parte a Rinului a început să se aşeze. Deodată, a apărut un stol de avioane Dakota, care zburau în formaţie strînsă, la mică altitudine: uşile fuselajelor lor erau deschise şi în pragul fiecăreia stătea cîte un paraşutist gata de lansare. Le însoţea o singură fortăreaţă zburătoare. Din stînga noastră, s-a ivit o altă grupare şi, în spatele ei, o a treia. Au dispărut în negura de peste Rin, dar nu înainte de a ne fi lăsat să vedem sute de paraşute deschizîndu-se.

---

[1] Contrast izbitor cu Hitler, care, în tot timpul coşmarului declanşat de agresiunile sale, nu s-a apropiat de front la o distanţă mai mică de 250 km, după cum recunosc pînă şi biografii săi cei mai binevoitori şi cum o atestă toate documentele germane.

[2] Oraş în Renania, nu departe de Düsseldorf, la 2 km vest de Rin

S-a succedat escadrilă după escadrilă de Dakota, în timp ce cele din primele valuri făceau cale întoarsă. S-a ivit din nou şi fortăreaţa zburătoare, acum era cuprinsă de flăcări, iar membrii echipajului ei s-au aruncat cu paraşuta, unul cîte unul. Nu a trecut mult şi am văzut formaţii mari de planoare. Pe măsură ce deconectau cablurile de tracţiune, avioanele care le remorcaseră se înapoiau la baze. Cîteva dintre aparatele Dakota fuseseră lovite şi două sau trei dintre ele s-au prăbuşit sub ochii noştri. Unul, care zbura cu greu deasupra oraşului Xanten, a pierdut brusc din altitudine şi a căzut la poalele dealului nostru, exact peste o baterie grea, provocînd o explozie înspăimîntătoare. Vreme de două ore şi jumătate, această Armadă, care părea că nu se mai sfîrşeşte, a traversat Rinul, ca un ultim şi nimicitor înger al răzbunării, aruncîndu-se la asaltul citadelei în agonie a lui Hitler.

Căpitanul Gill şi cu mine n-am mai aşteptat sfîrşitul paradei aeriene, ci ne-am îndreptat spre Rin. Fluviul curgea paşnic pe lîngă noi şi pe mal am găsit o bărcuţă. Încă înainte ca acţiunea aeropurtată să ia sfîrşit, am trecut pe malul celălalt. Terenul părea împînzit de mine şi geniştii noştri se ocupau cu detonarea lor. Soldaţi hitlerişti, proaspăt căzuţi în prizonierat, se îndreptau spre noi, cu mîinile deasupra capului şi cu figurile exprimînd fie uşurare, fie deznădejde. Am urcat un povîrniş abrupt spre sătuleţul Marwickwhere, unde am dat peste *Gasthaus Die Drei Könige*[1], plin de prizonieri germani, unii dintre ei răniţi.

Stăteam de vorbă cu Gill, în faţa hanului. Mă uitam pe fereastră la prizonierii germani dinăuntru şi unul dintre ei mi-a răspuns cu o privire sfidătoare. Într-un jeep, a sosit un colonel de paraşutişti. Pe neaşteptate, un obuz a explodat în albia fluviului, iar altele au început să cadă din ce în ce mai aproape. Fără să se emoţioneze, Gill mi-a propus să intrăm în clădire şi să stăm de vorbă cu prizonierii, pentru a afla cam ce părere au ei despre situaţia Germaniei. Cînd am ajuns la uşă, un proiectil de 88 mm a explodat exact în locul unde ne aflasem noi mai înainte. Eram la o distanţă de nici 9 m şi şoferul colonelului, care mergea în dreapta mea, a fost rănit de o schijă. Sîngele, care îi ţîşnea dintr-o arteră tăiată, mi-a împroşcat tunica. Un alt obuz a doborît un copac din faţa hanului, iar un al treilea a căzut în dreptul uşii, la cîteva secunde după ce o pornisem spre pivniţă, ducînd pe braţe rănitul.

Într-un tîrziu, bombardamentul s-a mai potolit. La un moment dat, au trecut pe acolo doi ofiţeri de blindate, care ne-au tratat cu nişte ouă luate de la o fermă din apropiere şi ne-au informat că inamicul se găseşte la vreun kilometru şi ceva depărtare. Noi traversasem Rinul, cu convingerea că linia frontului este la cel puţin 15-16 km distanţă. Acum ni s-a părut mai înţelept să batem în retragere, aşa că ne-am îmbarcat pe un vehicul amfibiu, denumit Buffalo (Zimbrul), care a abordat malul celălalt dintr-un unghi greşit, s-a rostogolit înapoi în albia fluviului şi ne-a aruncat pe toţi, inclusiv pe şoferul rănit, claie peste grămadă, în apă.

În cele din urmă, am reuşit să ne căţărăm pe mal, ne-am urcat din nou în jeepul nostru şi ne-am îndreptat spre Xanten. Aici, populaţia germană părea mai curînd interesată de cele ce se întîmplă decît cuprinsă de panică, iar copiii aveau un aer bine hrănit. Soarele strălucea cu putere, de parcă am fi fost în iulie. Am mîncat la iarbă verde şi apoi ne-am întors alene la Cartierul general al Grupului 21 de armate. Acolo ne-am ciocnit nas în nas cu primul ministru şi cu feldmareşalul Montgomery (aşa cum aveam să aflu ulterior, Churchill era furibund că nu i se permisese să treacă Rinul).

Cei doi s-au uitat stupefiaţi la tunica mea udă şi însîngerată. Într-un glas, m-au întrebat ce păţisem. M-am grăbit să le istorisesc povestea mea, pe care o găseam foarte interesantă.

Monty s-a făcut vînăt de furie. Cum de cutezasem eu, un funcţionar de stat, să mă aflu în treabă, în plină bătălie? Obligaţia mea era de a nu mă mişca de la Cartierul general. Dezertasem de la post şi umblasem haihui prin zona frontului — şi tocmai într-un sector de sub comanda lui. Cu ochii scînteietori de mînie, feldmareşalul mi-a strigat:

— Ai comis un act intolerabil de indisciplină şi o să...

Churchill, care pînă atunci ascultase în tăcere tirada lui, l-a întrerupt:

— Înainte de a continua, domnule feldmareşal, vă rog să ţineţi minte că dl. Colville este secretarul meu, nu al dv. De pedepsit îl voi pedepsi eu, nu dv.

În aceeaşi seară, înainte de a se duce la culcare, primul ministru mi-a spus, cu un zîmbet blajin:

— Te invidiez. Ai reuşit acolo unde eu am dat greş. Te asigur că mîine nimeni şi nimic nu mă va opri să trec Rinul. Somn uşor! Şi gîndeşte-te că ai fi putut dormi somnul de veci.

[1] Hanul „La cei trei magi".

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Noi imagini din albumul de fotografii inedite ale pictorului şi pionierului fotografiei româneşti şi mondiale, Carol Popp de Szathmàri, reînviind imagini, costume de epocă din fostul judeţ Romanaţi şi personaje din primii ani ai celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut. Fotografii din fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.

Macheta artistică a planşelor: arhitect Alexandra Ţuţui

Carol Popp de Szathmari

Album inedit (III)

paradă militară (imagine stereoscopică)

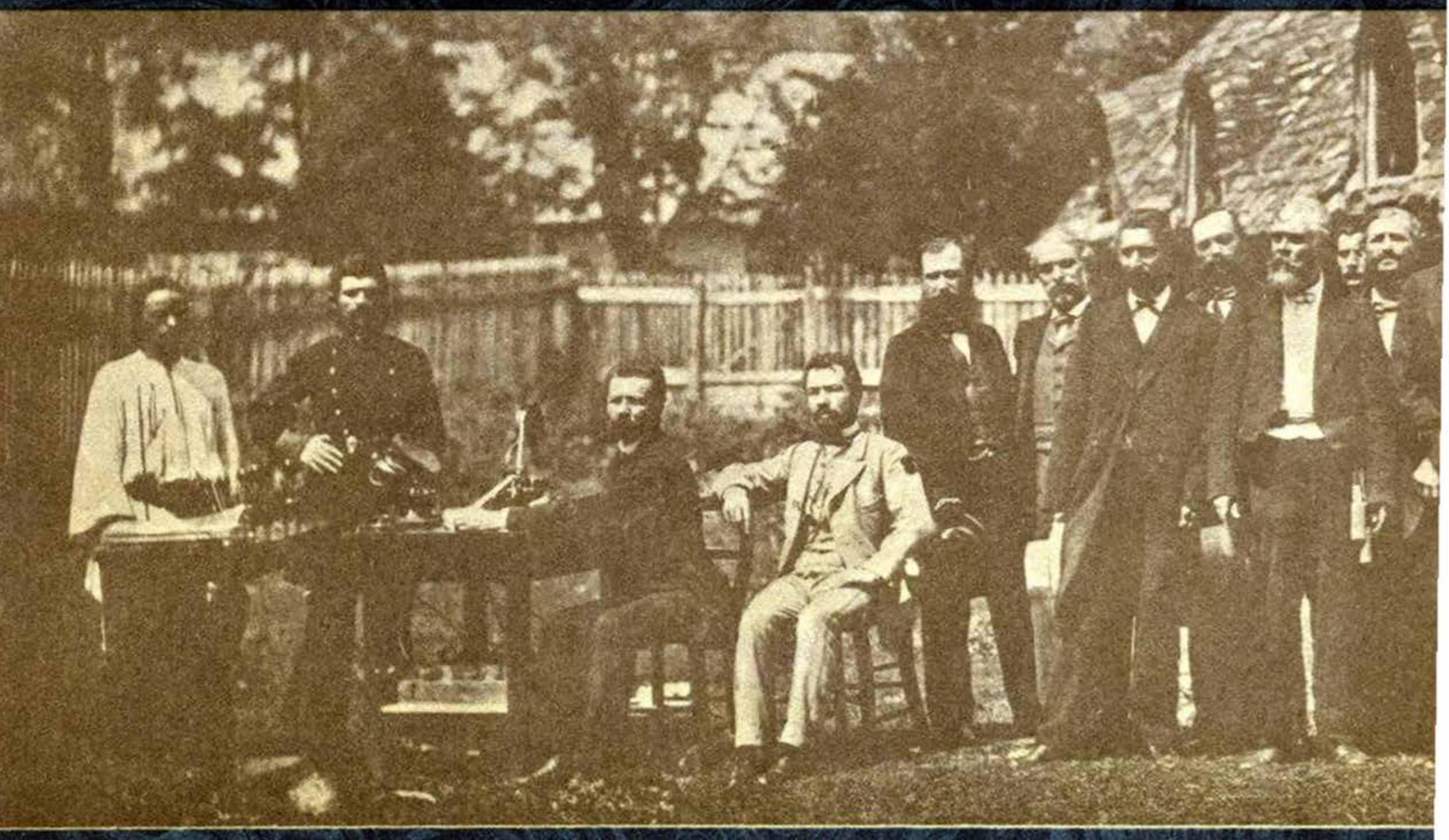

telegraf

costume populare din județul Romanați

costume populare din județul Romanați

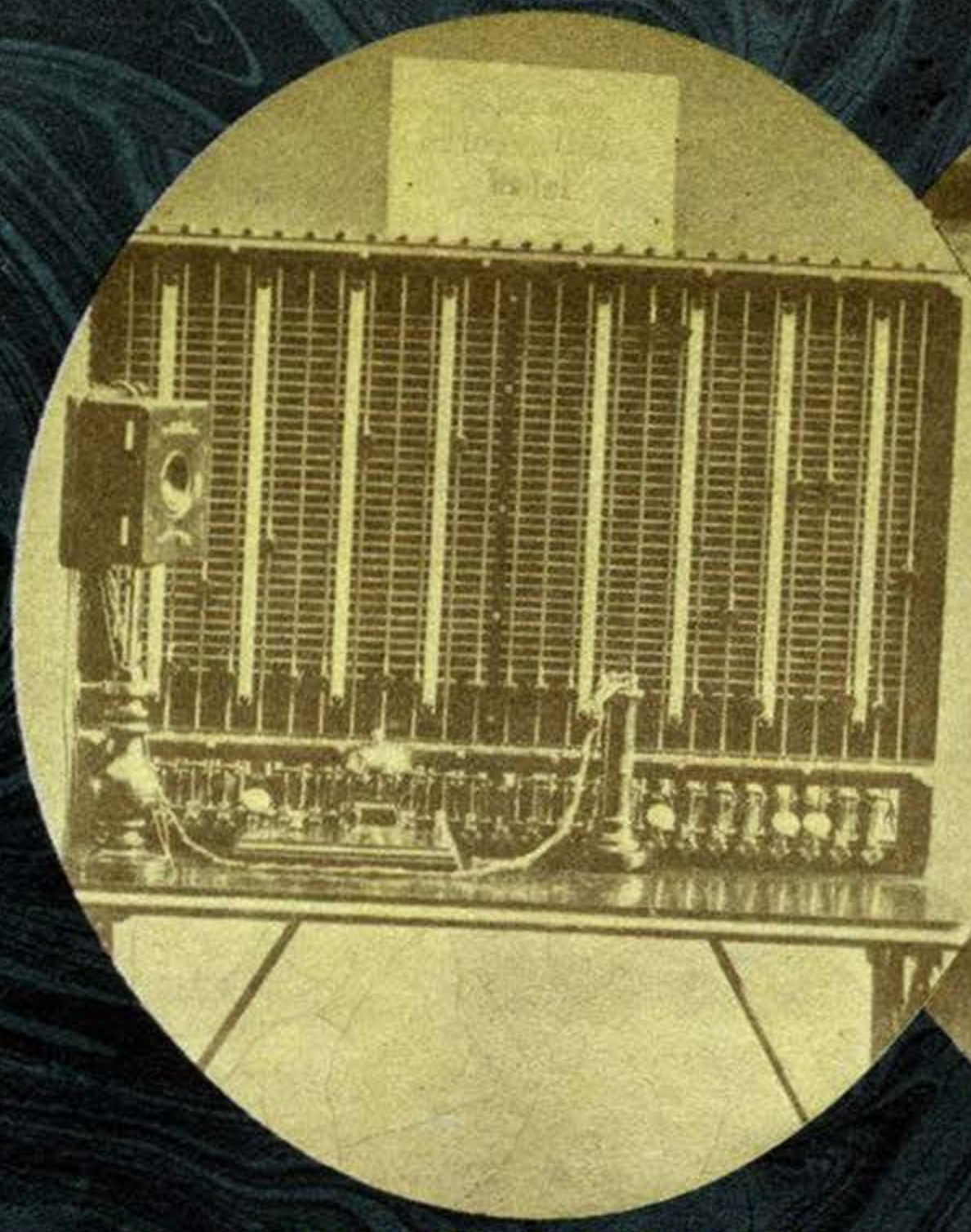

centrală telefonică

taraf de lăutari

spital în 1877

ELISABETH BARKER:

România — o veche cunoştinţă

Nume de autoritate în istoriografia diplomaţiei europene a secolului XX, Elisabeth Barker este autoarea — cîtorva lucrări de certă notorietate în domeniul relaţiilor internaţionale ale sud-estului european din ultimele cinci decenii. Ultima sa carte, Churchill and Eden at War **(Churchill şi Eden în război), a devenit o lucrare de referinţă prin numeroasele aspecte relevante din activitatea premierului britanic şi a ginerelui şi ministrului său de externe, în anii atît de dificili ai celui de-al doilea război mondial. Urmărind cu fidelitate** Magazin istoric, **încă de la apariţie, interlocutoare scînteietoare, cu care am înnodat un dialog ştiinţific încă din 1970, participantă activă la numeroase manifestări comune ale istoricilor din România şi Marea Britanie, doamna Elisabeth Barker ne-a făcut o vizită la redacţie, în ultima după-amiază a celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti.**

Aşadar, unul dintre subiectele convorbirii noastre s-a referit la actualele cercetări şi studii ale Elisabethei Barker.

— Sînt preocupată de istoria postbelică. Există un mare număr de idei şi interpretări a ceea ce s-a numit „Războiul rece". Cred însă că este posibilă o nouă evaluare a semnificaţiei acestei perioade. Mă concentrez asupra investigaţiei documentelor şi altor surse de arhivă şi memorialistică pentru o lucrare despre originile războiului rece, despre care s-au scris pînă acum multe cărţi. Mă interesează situaţia Angliei şi raporturile ei cu o serie de alte ţări între Conferinţa de la Potsdam, din iulie-august 1945, şi sfîrşitul anului 1949.

— Cum apreciaţi interesul publicului britanic faţă de munca istoricului?

— Există un enorm interes în ţara mea pentru istoria ultimului război mondial, interes căruia am căutat să-i răspund şi eu prin cărţile mele despre situaţia ţărilor din Europa de Sud-Est în timpul războiului. Deşi s-au scris extrem de multe cărţi despre acest război, eu cred că lumea este în continuare dornică să cunoască tot mai multe despre acea perioadă. Dealtfel apar nenumărate aspecte noi, iar multe altele sînt încă puternic controversate, ceea ce face ca interesul să nu se stingă. Cred că se pot face încă multe reconsiderări ale evenimentelor, deciziilor, consecinţelor războiului, atît în ceea ce priveşte Marea Britanie, cît şi celelalte ţări implicate. Sînt convinsă că nici punctele mele de vedere nu sînt împărtăşite sau acceptate de mulţi alţi istorici.

— Care vi se pare a fi misiunea unei reviste ca Magazin istoric **sau** History Today **în Marea Britanie?**

— Apreciez foarte mult *Magazin istoric* încă de la apariţie şi cred că, aşa cum se întîmplă cu publicaţiile de istorie în ţara mea, el are o grea şi importantă misiune pentru a duce ştiinţa istoriei către marele public. *Magazin istoric* este deosebit de atrăgător prin maniera cum prezintă complexele aspecte ale istoriei. Vă doresc în continuare succes.

— Istoria şi pacea. Cum apreciaţi această temă fundamentală a congresului?

— Sper foarte mult ca istoria să contribuie la cauza păcii. Dar cred că pe acest drum pot apărea mari primejdii. Eu cred că studierea istoriei este de o mare importanţă pentru viaţa naţiunilor. Cunoaşterea faptelor şi evenimentelor istorice ale propriei ţări semnifică continuitatea cu trecutul, întăreşte respectul şi încrederea în sine a popoarelor. Socot acest aspect deosebit de important pentru rolul istoriei. Dar trebuie să fim deosebit de atenţi, deoarece istoria unei singure naţiuni este cîteodată foarte diferită de cea văzută de istoricii altor naţiuni. Cred că o versiune a istoriei Franţei este foarte diferită de una a aceleiaşi istorii dată în Marea Britanie sau, şi mai acut, a Marii Britanii şi a Irlandei. De pildă, cît de diferit privesc şi astăzi istoricii din Anglia şi Franţa bătălia de la Waterloo. Tocmai de aceea, eu cred că o imensă muncă stă în faţa istoricilor pentru a examina diferitele versiuni ale istoriei, în vederea stabilirii unei baze obiective a adevărului istoric.

— Cu ce impresii plecaţi de la Bucureşti?

— Am participat la un colocviu internaţional despre propaganda în anii 1939-1945. Extrem de interesant şi de bine organizat. Cu atît mai mult cu cît însăşi definiţia propagandei în istorie este încă o noţiune controversată, neclarificată. De pildă, istoricii occidentali subapreciază încă rolul propagandei, iar cei din estul Europei o consideră de o importanţă deosebită. Dealtfel este foarte greu ca după atîţia ani să putem evalua cu precizie influenţele propagandei. Va mai trece un timp pînă să avem un consens al istoricilor în acest domeniu.

Despre congres aş vrea să vă spun că a fost un autentic succes, iar toţi istoricii străini care v-au invadat Capitala s-au simţit emoţionaţi de căldura şi ospitalitatea gazdelor, fie ei istorici, fie simpli locuitori. Cu toţii sîntem recunoscători organizatorilor români pentru splendida lor muncă.

Pot spune că cunosc România de mult.

Eu am fost prima oară în România acum aproape 50 ani, iar deosebirea între atunci şi acum este extrem de mare. Desigur, atunci am cunoscut un mic număr de oameni din cercurile diplomaţilor, intelectualilor, financiarilor din lumea sofisticată a înaltei societăţi. Acum trebuie să mărturisesc marele meu respect pentru energia şi hotărîrea cu care în perioada postbelică România a avansat cu repeziciune pe calea industrializării, devenind o ţară europeană modernă.

C. P.

FRANCISCO DE GOYA:

artă şi istorie

ALEXANDRU CERNATONI

De cînd penelul căzuse din mîna acelui maestru al maeştrilor care fusese Velázquez (1599-1660), geniul picturii părea să se fi stins pe pămîntul străvechi al Spaniei. La 30 martie 1746, s-a născut însă Goya. La Fuendetodos, sat minuscul, înecat în praf şi pîrjolit de un soare nemilos. 82 ani mai tîrziu, murea la Bordeaux, lăsînd în urma sa un nume nepieritor pe o operă imensă: peste o mie de pînze şi gravuri, mai multe mii de desene şi schiţe. Firesc, era de mult cunoscut în toată Spania, căci decenii de-a rîndul fusese pictorul oficial al Curţii. Totuşi, adevărata şi incomparabila glorie a lui Goya s-a născut postum.

Fără să fi avut un maestru, în înţelesul propriu al cuvîntului, a trebuit să-şi deschidă singur drumul şi a mers atît de departe, încît între contemporanii săi nu s-a găsit nimeni care să-l înţeleagă şi să-l urmeze. Obişnuia să afirme că singurii maeştri pe care îi poate revendica sînt Rembrandt, Velázquez şi... Natura. Iar cînd spunea Natura, avea de fapt în vedere Viaţa, pe care voia să o privească sub toate chipurile ei. Convenţia artistică, în formă şi conţinut, îl interesa prea puţin. Aflat în căutarea unui nou crez artistic, privirile lui se întorceau dinspre cer spre pămînt, descoperind subiectul cel mai vast şi mai fascinant: realitatea, realitatea însăşi, în nesfîrşita ei varietate. Contemplînd-o nu cu ochi păgîni, nu cu ochi creştini, ci pur şi simplu cu ochii, Goya, creatorul modern, se îndepărta nu numai de dogma religioasă, ci şi de cea artistică.

Arta lui exaltă poate mai puţin noblefea, gloria şi eroismul decît aceea a secolelor precedente. În mod sigur însă este mai autentică şi mai umană pentru că, pierzînd în grandoare, cîştigă în adevăr. Opera lui Goya se înfăţişează precum o frescă uriaşă a Spaniei vremii sale. De aceea, puţini sînt artiştii în interpretarea creaţiei cărora să se întrebuinţeze o atît de mare cantitate de informaţie cu caracter istoric concret. Penelul, cărbunele sau acul de gravor convertesc viaţa în artă. Nimic nu lipseşte. Personajele Curţii şi oamenii din popor, sărbătoarea laică şi sărbătoarea religioasă, corida şi teatrul, moravurile şi instituţiile, întîmplările văzute sau doar auzite, Palatul Regal şi casa de nebuni, prinţii şi cerşetorii, cancanul şi evenimentul politic major. Portretele sale invocă şi evocă şi ele istoria: familia regală, ducesa de Alba, ambasadorul Republicii Franceze, regicidul Guillemardet. Apoi, miniştri respectaţi şi iubiţi, precum Aranda sau Jovellanos, ori disprefuiţi şi urîţi, precum Manuel Godoy, celebrul favorit al reginei Maria Luisa; don Antonio Llorente, fostul secretar al Inchiziţiei şi, în perfectă cunoştinţă de cauză, aspru denunţător al practicilor ei inumane, într-o cuprinzătoare istorie în 4 volume; generalul Palafox, apărătorul Zaragozei, în timpul celor două asedii franceze din anul 1808; *El Empecinado*, erou neînfricat şi simbol hispanic al luptei de partizani; faimosul duce de Wellington, unul dintre foarte puţinii militari ai

epocii care nu s-au lăsat copleşiţi de geniul lui Napoleon.

Înainte de toate însă, pentru Goya realitatea are chip uman, în accepţiunea socială a cuvîntului. Şi realitatea vieţii văzută de Goya stă pe pragul dureros în care o lume veche nu poate să moară, iar o lume nouă nu poate să se nască. Chinuit de grave contradicţii lăuntrice, omul lui Goya nu este expresia optimismului robust şi a libertăţii sociale; pare mai curînd a fi prizonierul lipsit de speranţă al obscurantismului politic şi religios. Amar în numele raţiunii, vehement în numele adevărului, Goya reflectă această tragică realitate umană, în cea mai copleşitoare parte a operei sale, prefaţată parcă de celebrul *Capriciu 43*, cu sinistrul său avertisment: *Somnul Raţiunii naşte monştri*.

Istoria îi oferă bătrînului maestru un nou şi amar prilej de reflecţie. În 1808, armatele lui Napoleon invadează regatul. În opera lui Goya apare astfel monstrul terifiant al războiului. Legenda vrea ca artistul să fi asistat îngrozit la acea şarjă a mamelucilor lui Murat, de la Puerta del Sol, în ziua de 2 mai; şi tot legenda susţine că, în zorii livizi ai zilei următoare, ar fi urmărit înfrigurat, cu cărbunele în mînă, scenele de coşmar ale execuţiilor, din care mai tîrziu s-a născut, în prim-planul tabloului *3 Mai*, crucificatul anonim al epocii moderne.

Dar cel mai impresionant act de acuzare făcut vreodată împotriva războiului de către un mînuitor al penelului este datorat lui Goya. Sînt zecile de scene din infernul ciclului de gravuri *Dezastrele războiului*. În istoria Europei Occidentale, războiul ilustrat prin aceste scene are cu siguranţă o semnificaţie aparte, căci, pentru prima dată, un popor întreg se ridică la luptă ca o singură fiinţă împotriva armatelor invadatoare, perfect echipate şi antrenate. Şi victoria a fost a poporului spaniol, căruia Goya înţelege să îi aducă omagiu. La rîndul lor, *Dezastrele războiului* constituie şi ele un eveniment în istoria creaţiei artistice a tuturor timpurilor. Zi de zi, în sălile Muzeului Prado[1], mii şi mii de privitori contemplă operele lui Goya, în care, pe lîngă geniul artei, descifrează un avertisment lucid, o pildă demnă pentru răspunderea artistului în epoca noastră.

Istoria şi arta cooperează în modul cel mai direct, gravurile lui Goya constituind un mesaj pentru eternitate şi, totodată, o binecuvîntată ofrandă pentru altarele păcii. În 1983, se împlinesc 120 ani de la prima ediţie a *Dezastrelor războiului* şi îndemnul lor către Raţiune şi Umanism este mai actual ca oricînd.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1980.

În p. 34: *autoportret, din 1795, al artistului*

În opera lui Goya, lupta de eliberare împotriva invadatorilor napoleonieni şi prima revoluţie burgheză din Spania (1808-1814) au fost surse de inspiraţie pentru o viziune generală, prin care, geniul său artistic denunţa atrocităţile războaielor şi ale ocupaţiei străine, geniu ilustrat în ciclul Dezastrele războiului, din care, în pp. 34, 35 prezentăm patru gravuri

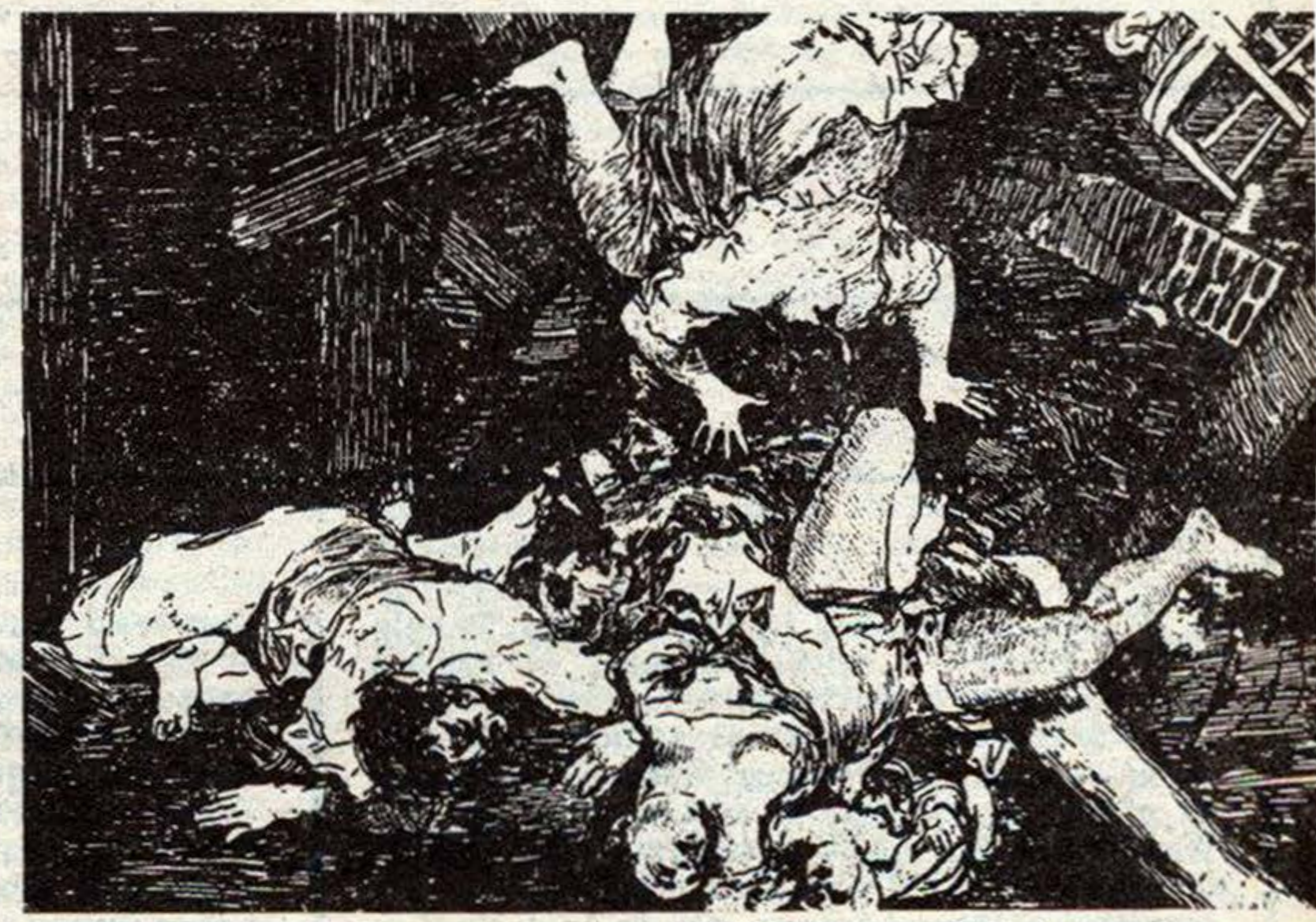

1928: UN DOCTORAT ROMÂNESC LA PARIS

10 martie 1928, ora 13.00. La Paris, în sala „Louis Liard“[1] a celebrului lăcaş de cultură care se numeşte Sorbona, avea loc un eveniment însemnat în viaţa şi activitatea românului Ion D. Ştefănescu, profesor la Şcoala de ofiţeri de artilerie şi la Liceul „Mihai Viteazul“ din Bucureşti. Susţinerea tezei sale de doctorat, moment ce venea după zece ani de cercetări asidue şi tenace, atît în ţară cît şi în străinătate — Franţa, Grecia, Italia, Germania, Bulgaria, Iugoslavia etc. — asupra artei autohtone din patria sa, în căutarea trăsăturilor sale originale şi în descifrarea inter-influenţei deosebite şi îndelungate cu arta bizantină. Şi dacă „primul meu maestru“, cum îl numea pe Nicolae Iorga, îl ghidase paşii începutului, Charles Diehl[2], cel mai renumit bizantinolog european, fusese cel care, vreme de cinci ani, îl călăuzise în prepararea şi redactarea tezei principale, consacrate evoluţiei picturii ctitoriilor din Bucovina şi Moldova pînă în sec. XIX. Trei ani şi jumătate a fost student şi apoi conferenţiar la cunoscuta École pratique des Hautes Études et des Sciences Historiques, unde sub conducerea altui renumit bizantinolog francez, Gabriel Millet[3], I.D. Ştefănescu primise „cea mai bună iniţiere arheologică“. În raportul de sfîrşit de an (1925) al acestui profesor se sublinia că „domnul Ştefănescu ne-a făcut un număr de 12 lecţii ca un veritabil orator şi cu o strălucire incomparabilă, lecţii de cea mai mare valoare artistică“. Urmase, de asemenea, cursurile de istoria artei medievale ale marelui istoric şi estetician Henri Focillon[4], care îl ajutase în adunarea

[1] Louis Liard (1846-1917) — filozof francez, director al învăţămîntului superior (1884), membru al Academiei de ştiinţe morale şi politice din 1896.

[2] Charles Diehl (1859-1944), istoric francez care a contribuit mult la studierea şi popularizarea istoriei Bizanţului. Cu un discernămînt critic sever şi profund al izvoarelor, el a fost dublat de scriitorul cu har şi intuiţie excepţională. Profesor universitar la catedra de istorie bizantină a Sorbonei încă de la înfiinţarea catedrei (1899) pînă în 1934, membru al Institutului Franţei şi al diverselor academii şi societăţi din ţara sa şi străinătate. A fost unul din prietenii cei mai statornici ai României. Contribuţii însemnate, decisive, îndeosebi la cunoaşterea epocii lui Justinian, a dominaţiei bizantine în Africa şi Italia, a artei bizantine.

[3] Gabriel Millet (1867-1953), bizantinolog francez de renume. Director de studii la École des Hautes Études şi profesor la Collège de France. „Descoperitorul rosturilor iconografiei bizantine ale cărei linii le-a fixat de la început printr-o carte de neînchipuită răbdare“ (N. Iorga).

[4] Henri Focillon (1881-1943), unul dintre cei mai valoroşi istorici de artă şi esteticieni ai sec. XX, care a imprimat studiilor istorice şi estetice din Franţa direcţii decisive. Profesor la catedra de istoria artei a Universităţii din Lyon şi conservator al tuturor muzeelor din acest oraş (1913), Focillon şi-a luat teza de doctorat în 1918. Profesor la Sorbona (1925) şi la Collège de France (1938), din 1939 a condus catedra de

materialului şi înţelegerea principiilor tehnice ale artei evului mediu. Focillon, dealtfel, acceptase să-i conducă teza secundară consacrată picturilor murale din Transilvania şi Muntenia.

Înfruntînd o serie de greutăţi, I.D. Ştefănescu a desfăşurat o muncă de o mare migală, studiind pentru prima oară pictura românească a epocii feudale în cadrul general al artei medievale româneşti. Rodul acestor investigaţii sistematice, în care a cercetat documente de importanţă excepţională pentru completarea informaţiei istorice, au fost cele două volume ale tezei principale, prefaţate de profesorul Charles Diehl, şi cel al tezei secundare, apărute la începutul anului 1928. Citäm din prefaţa lui Charles Diehl: „Domnul Ştefănescu a făcut, deci, un mare serviciu istoriei artei studiind un ansamblu de monumente încă destul de superficial cunoscute şi examinînd care a fost evoluţia acestei picturi religioase în Moldova". Asemenea aprecieri de la o autoritate ştiinţifică de prim plan subliniau „ceea ce contează mai întîi — şi a fost pus foarte bine în lumină de către d. Ştefănescu — caracterul care trebuie atribuit acestei arte moldovene şi partea de originalitate care i se poate constata".

Ion D. Ştefănescu s-a născut la 3/15 iulie 1886 în comuna Preajba, din fostul judeţ Vlaşca. Studiile gimnaziale şi liceale şi le-a făcut la cele două mari licee bucureştene din acea vreme, „Matei Basarab" şi „Sf. Sava". Absolvent al Facultăţii de drept (1908) şi de litere (1909) din Bucureşti, s-a căsătorit cu Margareta, fata cea mare a lui Alexandru Vlahuţă, fapt cu importante consecinţe pe planul preocupărilor sale viitoare. Vlahuţă poseda în apartamentul din Palatul funcţionarilor publici de pe Calea Victoriei una din cele mai bogate colecţii de tablouri ale marelui pictor Nicolae Grigorescu. Peste ani, evocînd atmosfera casei în care intrase, I.D. Ştefănescu avea să sublinieze: „Am intrat în casa unde era [Grigorescu] totdeauna de faţă şi stăpîn pe gîndurile tuturora. Optzeci şi două de picturi ale domnului Grigorescu umpleau două odăi rînduite cu pricepere şi îmbrăcate cu covoare orientale de preţ, alături de prea frumoase scoarţe şi ţesături româneşti. [I.L.] Caragiale, [Barbu Ştefănescu] Delavrancea, [George] Coşbuc, [C. Dobrogeanu] Gherea, [Ion] Gorun şi pictorii cei mai de seamă ai ţării, oaspeţi obişnuiţi ai casei lui Vlahuţă, vorbeau, discutau şi mă minunau cu gîndurile lor frumoase şi de folos, în odaia de lucru şi la masă. Am trăit cu ochii deschişi şi am luat bine seama: în odăile cu tablourile lui Grigorescu, nu vorbeau, nu discutau. Priveau îndelung şi se uitau la ce cunoşteau atît de bine din lunga petrecere în casa noastră". I.D. Ştefănescu a acumulat un imens volum de cunoştinţe teoretice şi practice în ştiinţele istorice, în cea mai bună tradiţie a şcolii istorice româneşti de la începutul secolului XX. A funcţionat ca profesor la Şcoala de Belle Arte din Capitală pînă în 1921. După susţinerea tezei de doctorat a primit în 1929, ca o recunoaştere pe plan internaţional a valorii lucrărilor sale, premiul „Zographos" al Academiei de studii greceşti, iar în 1938 premiul „Fould" al Academiei de inscripţii şi litere de la Paris. Peste o jumătate de secol, I.D. Ştefănescu a desfăşurat o amplă şi multilaterală activitate ştiinţifică, publicistică, profesorală, prin care a făcut cunoscute comorile şi originalitatea artei româneşti, aducînd şi contribuţii însemnate în studierea iconografiei bizantino-orientale. A susţinut cursuri la Universitatea din Atena, la École pratique des Hautes Études et des Sciences Historiques (între 1923-1940) ca şi la Universitatea catolică din Paris (1928-1940), la Institutul de filologie şi artă al Universităţii din Bruxelles ş.a. A fost profesor de istoria artei la universităţile din Iaşi, Cernăuţi şi Bucureşti, iar după 1948 la Şcoala de pictură monumentală de la Patriarhie. Din 1969 a fost numit profesor consultant la catedra de istorie a artei de la Institutul de arte plastice „Nicolae Grigorescu". Ştia şapte limbi vechi şi moderne; om de întinsă cultură, între 1908-1969 a ţinut peste 1 000 expuneri. Reviste de prestigiu din ţară şi din afara ei au publicat pînă de curînd rezultatul muncii celui care, după aprecierea lui Nicolae Iorga, dovedise un „nesfîrşit zel" şi răbdare în activitatea de cercetare. S-a stins din viaţă la 12 iulie 1981.

În rîndurile care urmează, Ion D. Ştefănescu ne relatează, prin intermediul unei scrisori inedite, cîteva momente legate de susţinerea tezei sale de doctorat la Paris. Scrisoarea, din care am extras cîteva fragmente, a fost redactată la cîteva luni după eveniment, fiind adresată generalului de divizie Henri Cihoschi (1871-1950), unui din luptătorii de la Mărăşeşti, totodată om de cultură, prieten al lui Vlahuţă şi al ginerelui acestuia, pe care l-a sprijinit întotdeauna.

Susţinerea la un nivel excepţional a doctoratului de către un român la Paris în 1928, în prezenţa unei comisii de savanţi de renume mondial, ilustrează, prin încă un caz, afirmarea spiritualităţii româneşti de-a lungul timpurilor, în rînd cu cultura europeană. Pentru a aminti doar cîteva nume din primele trei decenii ale secolului nostru din diferite zone de activitate, putem cita pe A.D. Xenopol şi Nicolae Iorga, pe V. Pârvan şi Nicolae Titulescu, pe H. Coandă şi Traian Vuia, pe Martha Bibescu şi Ana Brâncoveanu, pe Tristan Tzara şi George Enescu care, împreună cu mulţi alţi intelectuali români, au impus originalitatea creaţiei româneşti în cultura europeană.

Dumitru PREDA

---

arheologie medievală a Universităţii Yale (S.U.A.). A fost un mare prieten al românilor şi a făcut cunoscute în lume frumuseţea comorilor de artă din România. A contribuit cu prestigiul său la fondarea Institutului francez de înalte studii din Bucureşti din perioada interbelică. I s-au tradus în limba română, în Editura Meridiane, lucrările: *Anul o mie* (1971), *Maeştrii stampei* (1972), *Arta Occidentului* (1974), *Viaţa formelor* (1977). Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 11/1978.

Luni 13 februarie, la ora 12 fără 20 minute, Charles Diehl își termină lecția de istorie bizantină, începută la 9 dimineața precis[1]. Se ridică de pe scaun și se îndreaptă către mine. Vin înaintea lui la capătul mesei lui lungi, îmi spune cu glasul lui care nu admite ripostă „Susținerea tezei dv. va fi sîmbătă, 10 martie". Și apoi, supraveghindu-mă cu multă insistență: „Ne-am gîndit și la juriu", îmi spune „că s-a gîndit". Aceasta înseamnă că „a hotărît".

Juriul: Charles Diehl, președinte și raportor al tezei principale, Henri Focillon, raportor al tezei secundare, Schneider[2], profesor de istoria artei Renașterii la Sorbona, Ferdinand Lot[3], profesor de istoria evului mediu occidental, Roques[4], profesor de filologie romanică. Delegatul Ministerului de instrucție va fi cunoscut mai tîrziu; el va fi cel de-al șaselea membru.

Prietenii îmi spun că cel de-al șaptelea membru al juriului va fi domnul N. Iorga, care va fi invitat în chip excepțional.

Eu nu cred aceasta fiindcă nu permite legea.

Potrivit uzului și recomandațiilor nobilului meu profesor Focillon trebuia să mă prezinte în săptămîna care precede „La Soutenance" [susținerea] fiecăruia din membrii juriului.

Merg întîi la domnul Lot, pe care nu-l cunosc personal. Știu că este un mare profesor al Sorbonei și i-am citit una din cele mai importante lucrări. Trece drept mare prieten al domnului Iorga și sînt prevenit limpede că i s-a vorbit despre mine.

Nu am obiceiul să mă opresc la asemenea considerații.

Într-o miercuri (29 februarie), la ceasul trei, domnul Lot mă primește, în cancelaria lui de la Hautes Études, foarte afabil; un glas cald, cu multă nuanță, fraze cugetate. Se declară foarte bucuros de a mă fi cunoscut și mă invită, după puține vorbe, să-l văd acasă la Fontenay aux Roses, după ședința de doctorat.

La despărțire, mă petrece cu multă amabilitate și se desparte de mine cu vorbele „la revedere", spuse românește.

Avea să fie cel mai periculos la susținerea tezei și a fost singurul membru al juriului care nu mi-a îngăduit să răspund un singur cuvînt la obiecțiile pe care mi le-a făcut. Aceasta contrar tuturor uzanțelor. Sub pretextul că este ora înaintată.

Vineri, 2 martie, sînt primit la Sorbona, în cabinetul său, de profesorul Schneider. Unul din cei mai vechi și mai reputați profesori de istoria artei la Sorbona. Și cunoscut drept un profesor pretențios și rece.

M-a ținut un ceas întreg. În amfiteatrul de alături, plin de studenți, toată lumea îl așteaptă și se miră. Dl. Schneider nu întîrzie niciodată.

Foarte cald și sincer, „lucrarea d-tale, îmi spune dl. Schneider, este un monument. Iată notele (îmi arată un vraf de vreo opt coli de hîrtie) pe care le-am luat citindu-vă. Sînt impresionat de munca extraordinară pe care o dovedesc lucrările și cu deosebire de frumusețea limbii, de claritatea, de metoda dv. Și apoi de cunoștințele tehnice absolut excepționale. Nu am văzut niciodată o asemenea teză la Sorbona", zice dl. Schneider.

Profesorul Roques m-a invitat printr-o scrisoare deosebit de amabilă să viu să-l văd joi, 8 martie, la Sorbona, în localul Institutului de filologie romanică. Erau toți elevii lui de față.

Profesorul Roques este un om foarte inteligent și leal ca mai toți francezii. Este însă aspru și brutal. Deosebit de aspru în juriile sale de doctorat. M-a întrerupt aproape de la primele vorbe și a început să rezume el observațiile și concluziile mele. Și a spus și o mare parte din obiecțiunile pe care era să le facă în ședința de doctorat. A făcut cum s-ar zice o repetiție generală. Despre lucrare mi-a spus limpede că o

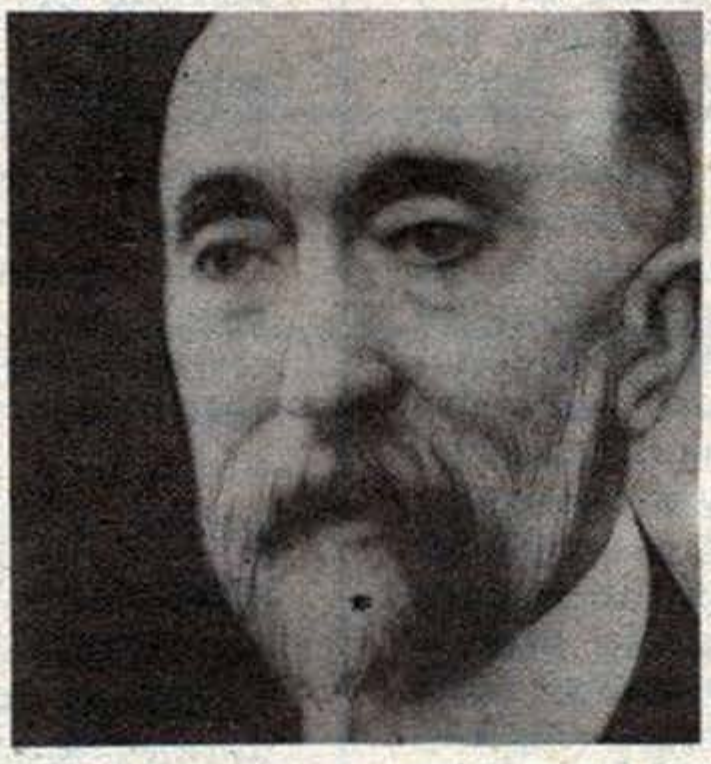

Cîțiva dintre membrii comisiei din 1928 la teza de doctorat de la Sorbona a istoricului de artă român I.D. Ștefănescu: Charles Diehl...

...Henri Focillon...

În p. 36: *sala de doctorat „Louis Liard" de la Sorbona*

[1] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text.

[2] René Schneider, profesor la Sorbona, la Facultatea de litere, director al Institutului de istorie a artei din Paris.

[3] Ferdinand Lot (1866-1952), celebru istoric medievist francez, profesor la École pratique des Hautes Études (1900) și la Sorbona (1909-1936). Cercetător scrupulos, cu un talent deosebit al scrisului, a adus idei și ipoteze originale în descifrarea istoriei evului mediu.

[4] Mario Roques (1873-1961), mare lingvist romanist francez, profesor la École pratique des Hautes Études (1903), profesor de limba română la École des langues orientales vivantes (din 1907), director al Institutului de filologie romanică de la Facultatea de litere din Paris (1912), profesor la Collège de France (1935-1947). A fondat în 1911 cunoscuta colecție *Classiques français du Moyen Âge*. A fost, de-a lungul a 27 luni, colaboratorul apropiat al lui Albert Thomas la Ministerul armamentului în timpul primului război mondial. Prieten devotat al românilor, a adus servicii importante la cunoașterea țării noastre în străinătate. A dirijat din 1913 revista *România*. A publicat numeroase articole de filologie română. A condus Biblioteca de studii balcanice.

consideră drept un „monument unic în Sorbona".

Foarte rece, mi-a dat întîlnire pe sîmbătă, la „Soutenance", a plecat din sală şi m-a lăsat. Ştiţi că profesorii primiseră cărţile mele cu o lună şi jumătate înainte, le citiseră şi le studiaseră „à fond" [în profunzime].

Şedinţele de doctorat sînt extrem de interesante pentru candidaţi, pentru profesori şi pentru publicul pregătit. Sînt cu adevărat mari încercări şi profesorii din juriu se pregătesc săptămîni de zile de obicei. Cu mine lucrul se prezintă mai greu încă. Se ştie că voi răspunde obiecţiilor, că sînt bine pregătit şi apoi subiectul era de strictă specialitate. Arta bizantină nu este la îndemîna multor oameni pînă acum. Charles Diehl m-a chemat de două sau de trei ori înainte de şedinţă, la el acasă, şi mi-a comunicat mai toate obiecţiile pe care

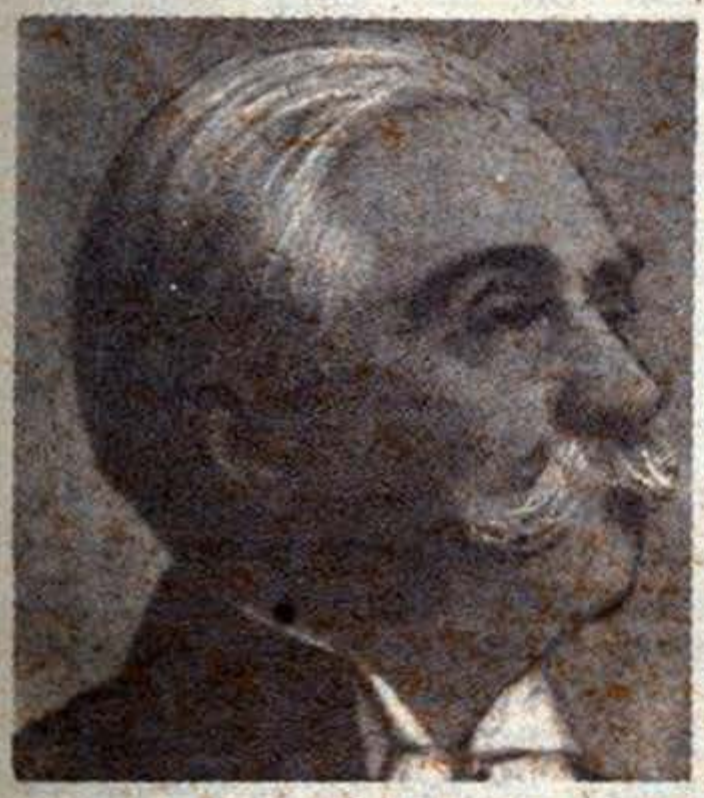

...Mario Roques...

are să mi le facă. Foarte sincer, foarte leal. În juriile de doctorat este cel mai de temut. Este extrem de inteligent, este un specialist recunoscut în toată lumea; este sensibil şi se supără uşor. Cu mine cazul putea să fie mai grav. Eu am studiat cu el cinci ani de zile. El mi-a fost raportorul tezei principale. El mi-a scris prefaţa. El m-a condus în tot timpul studiilor. Eu am studiat însă şi cu Gabriel Millet, cel de-al doilea bizantinist al Franţei. Şi ei, amîndoi; nu se înţeleg de multă vreme. Şi Gabriel Millet mi-a publicat lucrările şi ar vrea firește să mă treacă drept elevul lui. Ar vrea mai degrabă să accentueze profitul pe care l-am tras din învăţătura lui. Fiindcă am profitat imens şi de la el. Este adevărat. Charles Diehl mi-a spus limpede şi cu o nuanţă de prietenie iubitoare în glas pe care nu o voi uita. „Ştii, să nu te emoţionezi mîine (la susţinerea tezelor)". În franţuzeşte vorba (ne pas s'emouvoir) spune mult mai mult. Înseamnă mai degrabă „nu-ţi face sînge rău", „nu te uita, vezi-ţi de treabă".

Focillon m-a primit vineri acasă, în preziua susţinerii. Fin şi bun. Foarte înţelegător [faţă] de oameni şi de lucruri. A stat de vorbă cu mine şi nu a vorbit nimic despre preocuparea mea de a doua zi. Se vedea bine că voia să-mi sporească buna dispoziţie şi curajul. Fiindcă şedinţa, „La Soutenance", este o încercare teribilă, domnule general, o adevărată bătălie.

...şi Gabriel Millet

10 martie 1928. Ceasul 12 şi 1/4 ziua. Frig şi vînt. Ninge binişor de o jumătate de ceas. Mă îndrept către Sorbona cu volumele de teză în mînă, în braţe mai de grabă, fiindcă sînt grele de tot, aproape cinci kilograme.

La Sorbona, în sala de doctorat „Louis Liard", unul din cele mai luxoase amfiteatre de la Sorbona, cel mai luxos. Portretele lui Richelieu[1], Pascal[2] etc. privesc de pe pereţi. În sală vreo treizeci de persoane. Îmi iau locul la masa din faţa aceleia la care se vor aşeza membrii juriului.

O sticlă cu apă, un pahar, zahăr — hîrtie, cerneală, creioane etc.

În sală vine lume mereu. Ca niciodată. Recunosc cîţiva prieteni francezi, cîţiva români. Un „apariteur" [uşier al facultăţii] îmi aduce o scrisoare de la secretariatul Facultăţii de litere. Îmi scrie secretarul şi mă numeşte de acum „docteur ès lettres", bună prevestire. Sînt foarte liniştit, perfect de liniştit şi sigur pe gîndurile mele, pe gesturi, pe vorbă, pe tot. Ca rareori.

Sala este acum ticsită. Niciodată nu am văzut atîta lume în sala „Louis Liard", la nici un doctorat.

Una din greutăţile cele mai mari, cea mai mare greutate este să vorbeşti clar, tare, perfect franţuzeşte, fără absolut nici o greşeală. Cea mai mică greşeală de limba franceză îţi este relevată limpede şi nu ţi se iartă nici una. Profesorii din juriu se enervează, se supără, ironizează, întreabă, tu nu trebuie să te pierzi. Răspunsuri clare, extrem de precise şi apoi curtenie („courtoisie"), deferenţă şi lipsă de timiditate.

Pentru mine lucrul este limpede. Ascult cu atenţie, răspund cu precizie şi deferenţă. Este un obicei pe care nu-l voi părăsi tocmai într-o zi ca aceasta. Ceasul 1 precis. Sună orologiul din sală, sună cel mare de la biserica Sorbonei şi iată, îndată după apariteur, trece juriul. În ordine, Charles Diehl ocupă fotoliul preşedinţial. Ceilalţi stau în picioare şi aşteaptă să fie invitaţi. La dreapta preşedintelui profesorul Focillon, la stînga profesorul Schneider, la extrema dreaptă profesorul Lot, la extrema stîngă profesorul Roques. Delegatul Ministerului de instrucţie va sosi cîteva minute mai tîrziu şi va ocupa un scaun la stînga profesorului Lot.

Charles Diehl, întreg juriul şi cu mine în picioare.

Charles Diehl se adresă sălii „Domnilor! Domnul Ştefă-

[1] Armand Jean du Plessis, duce de Richelieu (1585-1642) — cardinal şi om de stat francez, fondator al Academiei franceze, în 1635.

[2] Blaise Pascal (1623-1662) — matematician, fizician, filozof francez.

nescu, profesor la Şcoala de ofiţeri de artilerie şi la Liceul «Mihai Viteazul» din Bucureşti, prezintă la Facultatea de litere două teze pentru obţinerea gradului de doctor în litere". Cea dintîi are drept titlu...[1], cea de-a doua are drept titlu...[2]

Şi în acelaşi timp arată cărţile publicului, înălţîndu-le niţel deasupra mesei.

Se aşază profesorii, după ce mă invită şi pe mine să mă aşez.

Preşedintele mi se adresează mie, acum, rugîndu-mă să rezum, în cîteva cuvinte, subiectul tezei secundare, obiectul studiilor înscrise în această carte, metoda întrebuinţată şi concluziile la care am ajuns. În chip special trebuie să subliniez în vorbirea mea rezultatele pozitive şi sigure pe care cred eu că le-am obţinut.

Întrebuinţez 10 minute exact. Fără note de nici un fel, rezum teza secundară, foarte clar, foarte precis şi într-o franţuzească fără absolut nici o greşeală şi fără accent. Toţi candidaţii aproape încep rău şi vorbesc prea lung. Sînt întotdeauna întrerupţi de preşedinte şi deci începe tulburarea. Rezumatul bine expus pe care îl fac eu uimeşte niţel. Profesorii toţi, afară de dl. Lot, aprobă cu zîmbete. Charles Diehl îmi spune: „Vă mulţumesc, este foarte bine", Lot caută mereu în cartea mea din faţa lui. Focillon şi Schneider îmi zîmbesc mai tare.

Preşedintele: Dl. Focillon are cuvîntul.

Focillon are cele trei volume ale mele pe masă, în faţa lui. Numeroase note, bine rînduite, stau sub mîna stîngă. Prietenos şi solemn, cum nu mi-a vorbit niciodată în cinci ani de cînd lucrăm împreună, începe:

„Domnule Ştefănescu, sînt fericit să pot prezenta cîteva observaţii, observaţiile mele în privinţa splendidelor dv. lucrări.

Dumneata ieşi dintr-o familie şi dintr-un mediu artistic deosebit de înalt, de vreme ce ai trăit în casa marelui poet Vlahuţă şi în atmosfera celebrului pictor Grigorescu. Instrucţia dumitale artistică a beneficiat de împrejurări cu totul fericite şi nespus de preţuite de noi.

Am lucrat împreună cinci ani de zile şi ştiu care este înţelegerea d-tale [faţă] de artă, perseverenţa d-tale şi talentul d-tale deosebit. Ştiu şi apreciez frumosul d-tale debut de orator şi conferenţiar, care sînt aşa de cunoscute mai ales în România". Şi apoi, timp de o oră şi un sfert, profesorul Focillon m-a întrebat şi a vorbit cu mine liniştit, clar, elegant şi prietenește.

Preşedintele dă cuvîntul profesorului Roques. Mario Roques este filolog şi cunoaşte foarte bine limba românească. Nu are însă nici o cunoştinţă de istoria artei bizantine, deşi ca orice profesor francez cunoaşte bine istoria artei occidentale. Întrebările lui sînt clare, dar mai deseori absolut alăturea.

Este ceasul patru fără cinci minute. Preşedintele suspendă examenul pentru zece minute. Juriul iese din sală. Toţi prietenii francezi vin la mine admirativi. Sînt impresionaţi de liniştea mea, de curtenia şi precizia răspunsurilor. De un ceas este şi nevasta mea în sală.

Atmosfera este foarte caldă şi hotărîtă pentru mine. Aceasta este foarte rar la un doctorat.

Profesorul Gabriel Millet, care a asistat de la început, vine lîngă mine şi îmi spune fericit: „Merge foarte bine, foarte bine". La doctoratul lui, acum vreo 10 ani, i-a fost rău de tot. Doamna Millet îmi spune: „Ah! acela nu s-a petrecut bine deloc". Şi Gabriel Millet este unul din cei trei sau patru maeştri mondiali ai bizantinologiei. De obicei, sala se mai goleşte la doctorat. Acum nimeni nu pleacă din sală, vin alţii din contră. Se cheamă. Şi apoi începe teza cea mare.

Ora patru şi zece, reîncepem. Discuţia tezei principale, primele două volume mari pe care le cunoaşteţi. Sînt invitat să rezum şi să analizez eu singur ideile principale ale lucrării mele celei mari.

Rezumatul nu durează decît 15 minute spus foarte iute. Îl spun mai puţin bine decît pe acel al tezei secundare. Şi mai ales mai puţin viu. Charles Diehl este însă foarte mulţumit. Acum vorbeşte el. Sala întreagă şi juriul ascultă cu religiozitate. Diehl se bucură de o imensă autoritate în lumea întreagă şi la Sorbona. Are 70 ani vîrsta, însă este de o neînchipuită vioiciune. De obicei [este] extrem de sever, dar întotdeauna drept.

Începe prin elogii care mă mişcă adînc. Vorbeşte de frumuseţea şi precizia limbei franceze în care am scris lucrările. Vorbeşte de metoda mea şi cu deosebire de trei capitole, care îi sînt foarte dragi şi pe care le găseşte foarte importante. Iconografia, tehnica şi stilul. Şi mai ales capitolul „portretului", care este „un chef d'oeuvre" [capodoperă], zice el. Şi această vorbă face pe toţi să ridice capul.

Două capitole îi plac mai puţin. Capitolul istoric de la început care trebuie să fie mai precis, mai bine închegat. Eu îi răspund că am utilizat tot ce s-a scris în această privinţă. În cel de-al doilea capitol *Les arts somptueuses* [Artele somptuare] nu am tras tot folcsul care se putea trage, zice el, din bogatul material pe care îl prezint în carte. Dar cartea, zice domnul Diehl, este o lucrare nesfîrşit de serioasă, plină de lucruri noi şi admirabil scrisă. „Un monument", termină el ca şi ceilalţi membri ai juriului. Şi este foarte bucuros, foarte mulţumit, mîndru chiar. Văd bine.

Urmează vreo două, trei observări de detaliu şi apoi încă o chestiune mare, de principiu, cu privire la arta bizantină din secolul al XIV-lea.

În sfîrşit, la ora 6 şi jumătate seara, Diehl rezumă discuţia avută cu el şi spune,

---

[1] *Evoluţia picturii religioase în Bucovina şi în Moldova, de la origini şi pînă în sec. XIX*, 2 volume, tipărite la Paris, în 1928, în cunoscuta Librairie orientaliste Paul Geuthner, în colecţia *Orient şi Bizanţ. Studii de artă medievală.*

[2] *Contribuţie la studiul picturii murale valahe (Transilvania, regiunea Vîlcea, Tîrgovişte şi zona Bucureştiului)*, volum tipărit, de asemenea, în 1928, la Paris.

din nou, că acestea sînt mici observări de detaliu și că opera mea este de extremă valoare și un monument splendid. Încep să capăt din nou puteri și mă simt foarte înviorat. Mare noroc și veți vedea de ce.

Profesorul Schneider, care vine la rînd, îmi face elogii mari. Trec peste ele. Și apoi îmi reproșează că nu vorbesc pe larg și nu rezolv chestiunea influenței italiene în arta românească religioasă. Discuția este foarte curtenitoare.

Uitai să vă spun că Diehl se tulburase mult cu problema datării monumentelor religioase. Eu susțineam că multe monumente se datează prin iconografia lor. Și este perfect adevărat. Problema aceasta și metoda iconografică sînt de extrem interes și de o mare delicateță. Dar iconografia este specialitatea lui Gabriel Millet și de aci... oarecare enervare.

Țin mult să nu-l blesez [rănesc], însă vreau să fiu leal. Gabriel Millet este lîngă mine, mi-a fost profesor, are dreptate. Toată sala are ochii ațintiți, așteaptă să vadă ce vor face. Diehl este acum supărat. Millet așteaptă. Juriul vrea să lupte cu Diehl. Și atunci eu susțin adevărul; Diehl se enervează. Acestea mă obosiră mult; Diehl este un om extrem de leal și de drept. La urmă v-am spus că am terminat cu mari elogii. Discuția cu profesorul Schneider mă odihnește.

El mă trece repede în arta renașterii italiene. Discutăm caracterele arhitectonice de arta Renașterii în comparație cu acelea de artă bizantină și medievală. Observ îndată că vrea să tachineze pe colegul lui, Focillon. Altă luptă.

Îmi fac și aci datoria și iau asupra mea întreaga teorie, cu convingere și căldură. Discuții interesante și curtenitoare. Totul se termină cu vorbe foarte bune și limpezi. Ora 7 și un sfert seara. Cel mai greu moment. După șase ceasuri și un sfert de examen și discuții vine rîndul profesorului Lot, care a tăcut tot timpul, privind mereu în cărțile mele și aranjînd notele lui.

El este însărcinat să-mi pună „les colles". Se numesc așa, în limbajul Sorbonei, cele două sau trei chestii, foarte grele, pe care le pune juriul de doctorat ès lettres candidatului. Și acesta la urmă, cînd ești mai obosit, extenuat.

Dar parcă simțeam pericolul. Eram perfect atent și într-o tensiune nervoasă admirabilă.

Lot începe printr-o serie de observări generale și de detalii la care nu-mi dă voie să răspund. Mă oprește mereu cu gesturi și cu o intonație agasantă în glas. Toți membrii juriului se miră și mă privesc cînd pe mine cînd pe el. Sala începe să manifeste enervare și uimire.

Lot îmi reproșează că nu am vorbit pe larg de întemeierea principatului Munteniei și mai ales despre principatele secolului XII. Admiră în sfîrșit cartea, dar găsește că partea istorică putea fi mai bine.

Îi răspund, în fine, că eu nu am făcut cercetări speciale de istorie. Pe cît înțeleg, el are să se răfuiască cu alții cu acest prilej. Terminăm cum terminăm și deodată „les colles".

Cu glasul cel mai blînd și nevinovat, îmi pune o primă întrebare, extrem de grea. Toți membrii juriului sînt consternați. Sînt siguri că nu am să răspund. În sală cei mai mulți profesori, prieteni, care înțeleg greutatea chestiunii, s-au ridicat în picioare. Unul din ei zice tare „Ah! Dar ce e aceasta?"

Dl. Lot mă pune anume să-i explic planșa de la Sucevița, din albumul meu, unde se vede pictura de pe peretele exterior și la răsărit a bisericii. Este o chestiune extrem de grea de iconografie și de texte grecești vechi. De unde știe dl. Lot acestea? Dl. Lot nu este specialist iconograf! Diehl se uită cu părere de rău la mine, adică cu regret; ochii lui zic clar: „ce păcat că se strică un examen așa de frumos!"

Dl. Lot așteaptă sigur de insuccesul meu și aproape bucuros. Eu? Eu știu perfect! Îmi menajez efectul. Spre uimirea tuturor, spre uimirea d-lui Lot, tare liniștit, răspicat, dau răspunsul cu eleganță, spun pe rînd toate textele grecești și slavonești și explic „cinul" reprezentat la Sucevița. Nimeni din sală nu avea idee ce înseamnă aceasta.

Întrebasem pe Gabriel Millet și nu a știut să-mi spună. După o muncă de o săptămînă găsisem singur cheia problemei.

Dl. Lot urmărește pe o foaie de hîrtie răspunsul meu. „Este bine", zice el. Focillon s-a ridicat în picioare. Schneider rîde încet. Diehl este extrem de bucuros. Roques admirativ.

A doua chestiune. Lot o pune cu același ton și parcă cu o siguranță mai mare. Chestiunea este în legătură cu proverbele lui Solomon și Biblia. Răspund mai precis încă, mai sigur și nițel triumfător. Răspunsul meu este absolut perfect. Dl. Diehl aprobă, Gabriel Millet aprobă, sala este străbătută de emoție și se aude un suspin aprobator.

Dl. Lot mărturisește, spre uimirea comisiei și a publicului și a mea, că întrebarea i-a fost dată de celebrul său confrate, dl. Millet, profesorul meu.

Dacă nu aș fi muncit o săptămînă grea de cercetări, înaintea tezei, nu aș fi putut răspunde la aceste chestiuni cu nici un preț. Și dacă nu răspundeam, teza mea s-ar fi terminat cu un succes foarte îndoios și cu multă rușine. S-a terminat. Ora 8 și 20, juriul pleacă să delibereze.

Ora 8.40. Toată sala în picioare. Ascultă în picioare, în sala „Liard", plină de cărți, de lumini electrice alburii și de emeriți, cuvintele lui Diehl, care vorbește în numele juriului.

„Domnule, Facultatea, ascultîndu-vă, vă socotește demn și vă proclamă doctor în litere".

Abia aud ultimele cuvinte. Diehl surîde și îmi întinde mîna, Focillon, Schneider, toți mă cheamă.

Focillon: „Susținerea tezei dumitale va fi păstrată în amintirea Sorbonei". Vorbe bune și multe stări sufletești. Toată sala este de partea mea, ceea ce este extrem de rar

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● ISTORIA GÎNDIRII ŞI CREAŢIEI ŞTIINŢIFICE ŞI TEHNICE ROMÂNEŞTI *(sub redacţia acad. prof.* Ştefan Pascu; *secretari de redacţie* Radu Fantazi, Teofil Gridan).

Editura Academiei, Bucureşti, 1982, 392 pp., 43 lei: *primul volum al tratatului, consacrat tuturor realizărilor tehnico-ştiinţifice ale poporului nostru, din timpurile străvechi pînă în sec. XVIII.*

● ILIE PINTILIE *(sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; studiu biografic şi antologie de* Nicolae Popescu).

Editura politică, Bucureşti, 1983, 196 pp., 9 lei: *viaţa şi activitatea eroului comunist (1903-1940), închinate triumfului idealurilor de libertate şi progres social ale poporului român.*

● MARI FIGURI ALE DIPLOMAŢIEI ROMÂNEŞTI, NICOLAE TITULESCU *(colectiv de coordonare:* Aurel Duma, Dumitru Aninoiu, Vasile Şandru, Constantin I. Turcu; *studiu introductiv:* Ştefan Andrei).

Editura politică, Bucureşti, 1982, 308 pp., 18 lei: *culegere de studii dedicate marelui diplomat român, la centenarul naşterii sale.*

● M.C. Stănescu, M. Silvian — LUPENI IERI ŞI AZI *(sub egida Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.).*

Editura politică, Bucureşti, 1983, 224 pp., 10 lei: *incursiuni în istoria unei puternice citadele miniere.*

● Gheorghe Romanescu — MARILE BĂTĂLII ALE ROMÂNILOR *(prefaţă* Dinu C. Giurescu).

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1982, 280 pp., 80 lei: *cronica luptelor poporului român şi oştirii sale pentru apărarea pămîntului strămoşesc; lucrarea a fost prezentată în avanpremieră editorială în nr. 1/1982 al revistei.*

● LE MONDE THRACE.

Editura Nagard, Milano, 1982, 464 pp.: *volum selectiv cuprinzînd principalele teme şi comunicări prezentate de specialişti români şi de peste hotare la cel de-al II-lea Congres internaţional de tracologie, importantă manifestare ştiinţifică internaţională ce a avut loc în ţara noastră, între 4 şi 10 septembrie 1976 şi căreia revista* Magazin istoric *i-a consacrat numeroase articole (nr. 1-12/1975; 1-12/1976; 1,2,7/1977). Volumul reuneşte teme susţinute în reuniunile plenare şi în secţiunile congresului, oferind astfel o bogată suită de analize ştiinţifice în domeniul tracologiei, corespunzător interesului tot mai larg pe care această disciplină istorică îl cunoaşte în lumea întreagă.*

CAROL POPP DE SZATHMÁRI:
unele precizări

La aproape o sută de ani de la dispariţia lui, Carol Popp de Szathmári, primul fotograf artist român, este azi din nou în centrul atenţiei publicului şi al cercetătorilor de istoria fotografiei de la noi şi din străinătate. Publicarea de către Magazin istoric a primului album inedit cu fotografiile lui Szathmári, comentat în nr. 2/1983 de Emanuel Bădescu, este un început salutar care scoate în evidenţă imagini valoroase, inedite, din secolul trecut, îmbogăţind astfel patrimoniul cultural iconografic al trecutului nostru. Publicaţii de prestigiu din străinătate au tipărit în ultimii ani studii detaliate asupra activităţii lui artistico-fotografice, printre care remarc: IMAGE din S.U.A.; HISTORY OF PHOTOGRAPHY de la Londra; INTERPRESSGRAFIC a Uniunii internaţionale a jurnaliştilor; volumul CRIMEEA, apărut la Londra şi acum albumul în pregătire la Editura Stern din R.F.G. Fotografiile lui sînt foarte căutate în ţară şi în străinătate, trei din ele îmbogăţind colecţia Muzeului de artă din New Mexico, S.U.A. Prezent la toate expoziţiile universale începînd cu cea de la Paris din 1855 şi terminînd cu cea de la Viena din 1873, artistul român a fost distins cu numeroase premii. La Paris în 1867 a obţinut menţiunea de onoare pentru fotografiile lui stereoscopice cu vederi din România.

Este de necontestat că oricine va studia viaţa şi opera lui Szathmári va trebui să apeleze la valorosul material publicat de George Oprescu. Dar în acest studiu s-au strecurat unele inadvertenţe, preluate în parte din publicaţii anterioare, care apoi au fost folosite şi în studii publicate recent. Îmi permit să semnalez pe scurt unele din ele, spaţiul nepermiţînd o analizare mai detaliată a lor.

1. Pe documentele care poartă semnătura lui, pe cărţoanele fotografice tipărite fie în limba română, fie în franceză, ca şi pe afişe, el şi-a scris numele Szathmári cu i la sfîrşit şi nu cu y, cum apare în majoritatea dicţionarelor şi publicaţiilor de la noi din ţară.

2. Szathmári s-a stins din viaţă la 3 iunie 1887 şi a fost înhumat la cimitirul Evanghelic în parcela nr. 1 529, nu în anul 1888, cum apare la noi. Este de remarcat că publicaţiile străine scriu corect data morţii lui[1].

3. Cînd a fotografiat Szathmári panorama Bucureştilor din Turnul Colţei în orice caz nu în 1860 sau în 1866, cum a apărut în diverse publicaţii. Două clădiri aflate în această panoramă ne ajută la datare. Clădirea veche a Universităţii care a fost inaugurată la 14 decembrie 1869 şi biserica „Sf. Sava" care a fost demolată în noiembrie 1870. Deci fotografia a putut fi făcută între 1869 şi 1870. Dr. N. Vătămanu, în a sa „Istorie bucureşteană" apărută în 1973, admite anul 1870.

4. Date unanim admise în străinătate recunosc că primul reportaj fotografic de război este cel făcut de Szathmári în aprilie 1854 de-a lungul Dunării, iar nu cel realizat — deoltfel magistral — de Roger Fenton, fotograful reginei Victoria, începînd din martie 1855 în Crimeea.

Elaborarea unei istorii a fotografiei din România, ţinînd cont şi de aportul inestimabil al lui Szathmári şi al altora în fotografia mondială ar pune în evidenţă meritele fotografiei româneşti în context internaţional.

C. SĂVULESCU,
membru al Federaţiei internaţionale de artă fotografică

[1] E. Benezit, *Dictionnaire des peintres*, Paris, 1959.

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (III)

Şansa unui amiral impulsiv

GORDON W. PRANGE

Înainte de a aborda cel de-al treilea extras din ampla lucrare a prof. Gordon W. Prange În zori, dormeam, **să reamintim, foarte pe scurt, conţinutul primelor două părţi, apărute în** Magazin istoric. **La începutul lunii ianuarie 1941, amiralul Isoroku Yamamoto, comandantul-şef al întregii flote militare a Japoniei, aşterne în scris, pentru prima oară, planul unui atac prin surprindere asupra bazei navale americane de la Pearl Harbor, de pe insula Oahu, din arhipelagul Hawaii. Acest atac urmează să aibă loc simultan cu declanşarea unei ofensive nipone împotriva aşa-numitelor „regiuni sudice" — Peninsula Malacca, Indiile răsăritene (Java, Sumatra, Borneo etc.), Filipine — şi a bazelor britanice de la Hong Kong şi Singapore. Proiectul lui Yamamoto este pus la punct şi completat de cîţiva subalterni ai săi, dintre care comandorul Minoru Genda aduce contribuţia cea mai importantă.**

Şi tot în ianuarie 1941, printr-un bizar concurs de împrejurări, ambasadorul Statelor Unite la Tokio, Joseph C. Grew, află de un plan japonez (nu anume de planul lui Yamamoto), care prevede atacarea bazei de la Pearl Harbor. Anunţate imediat, printr-o cablogramă, autorităţile civile şi militare de la Washington nu dau crezare acestui „zvon". Nimeni nu-şi ia osteneala să-l verifice în mod serios — dealtfel, la acea epocă, americanii nici nu prea au mijloacele de a verifica sursele unei asemenea informaţii. În orice caz, avertismentul treee neluat în seamă dintr-un complex de motive: carenţe ale serviciilor secrete, exces de încredere în forţele proprii, subapreciere a inamicului potenţial şi, pur şi simplu, lenevie de gîndire.

În cel de-al treilea pasaj, pe care îl prezentăm în numărul de faţă, Gordon Prange îşi concentrează atenţia asupra situaţiei de la baza navală din Pearl Harbor, în ultimele luni de pace ale anului 1941. Pentru a înţelege

mai bine această situaţie de la punctul în care o preia autorul, este necesară o succintă evocare a evenimentelor care au precedat-o şi a personalităţilor care le-au ilustrat.

Numit, la 6 ianuarie 1940, comandant-şef al flotei americane în Pacific, amiralul James O. Richardson conduce, în primăvara aceluiaşi an, manevrele din largul arhipelagului Hawaii. La încheierea lor, amiralul Harold R. Stark, şeful operaţiilor navale, îi ordonă să rămînă pe loc, împreună cu toate unităţile sale, în loc să se întoarcă cu ele la baza permanentă de la San Pedro (California), aşa cum s-a întîmplat în trecut. Pînă atunci, la Pearl Harbor nu au staţionat decît un portavion, un număr de crucişătoare grele şi cîteva distrugătoare, formînd aşa-numitul „detaşament hawaiian".

După cum îl lămureşte şeful operaţiilor navale pe Richardson, noua măsură are drept scop să-i „impresioneze" pe japonezi, determinîndu-i să nu atace Indiile răsăritene. Puţin după aceea, generalul-maior Charles D. Herron, comandantul-şef al trupelor terestre din Hawaii, primeşte ordin să organizeze un exerciţiu de „alarmă totală". Acesta pleacă de la ideea unui ipotetic atac nipon, dar nu împotriva flotei, ci a insulelor propriu-zise şi a instalaţiilor militare de pe cuprinsul lor. Mai mult chiar, se consideră că prezenţa navelor aici nu reprezintă un risc, ci un mijloc de a-i împiedica pe japonezi să se aventureze într-o asemenea agresiune.

Richardson nu se teme nici el de o atare eventualitate. În schimb, îi irită lungimea liniilor de comunicaţii şi dificultăţile de aprovizionare pe o distanţă atît de mare cum e cea dintre California şi Hawaii. În iulie 1940, el pleacă la Washington, pentru a-şi convinge superiorii să readucă flota la San Pedro. Nu reuşeşte însă şi se înapoiază, nemulţumit, la Pearl Harbor. În octombrie, o nouă călătorie în Capitală îi prilejuieşte o întîlnire cu preşedintele Roosevelt, căruia nu se ştie să-i vorbească făţiş. El îi declară că, după părerea sa, prezenţa flotei americane în Hawaii nu e de natură să-i oprească pe japonezi, dacă aceştia vor să declanşeze o ofensivă spre „regiunile sudice".

Investigaţiile Congresului S.U.A. pe marginea dezastrului de la Pearl Harbor dezvăluie o înfruntare foarte acerbă între preşedinte şi amiral. La un moment dat, Roosevelt spune:

— În ciuda opiniilor dv., ştiu că prezenţa flotei în apele hawaiiene a avut şi continuă să aibă un efect „calmant" asupra Japoniei.

— D-le preşedinte, ripostează cu încăpăţînare Richardson, eu tot nu cred acest lucru şi mai cred că navele noastre se află într-un dispozitiv dezavantajos, care nu le permite să se pregătească pentru operaţii de război, cu atît mai puţin să le iniţieze.

Discuţia se înfierbîntă şi amiralul, enervat, izbucneşte:

— D-le preşedinte, mă simt dator să vă spun că ofiţerii superiori din marina militară nu au încredere în conducătorii civili ai ţării noastre. Or, o astfel de încredere este esenţială pentru a duce cu succes un război în Oceanul Pacific.

Pe bună dreptate, istoriografia americană postbelică judecă foarte aspru această ieşire a lui Richardson (la care, în treacăt fie spus, preşedintele Roosevelt reacţionează destul de blînd, cel puţin pe moment). Atîta vreme cît amiralul se limitează la problemele navale, el se află în drepturile sale, chiar dacă greşeşte în privinţa unui aspect sau al altuia. Dar, din momentul în care se hazardează să critice conducerea de stat, el încalcă grav regula care interzice ofiţerilor din forţele armate americane să se amestece în probleme de politică generală a ţării.

Richardson respinge, de asemenea, fără nici un menajament, ideea lui Roosevelt ca flota americană să patruleze la vest de Hawaii, pînă în Filipine şi Indiile răsăritene. Într-un memoriu redactat în timpul şederii sale la Washington, el desfiinţează practic toate planurile existente privitoare la posibilitatea de război cu Japonia, declarîndu-le nerealiste, puerile şi haotice. După care părăseşte Capitala, făgăduind să trimită de la Pearl Harbor un proiect propriu. În urma lui, Richardson lasă multe resentimente şi impresia generală că este impulsiv, arogant şi lipsit de tact.

În cele ce urmează, Gordon Prange se ocupă de problemele pe care le punea baza de la Pearl Harbor şi de modul cum au fost ele rezolvate în ultimele luni ale anului 1940 şi la începutul lui 1941.

Schimbare în comandament

Atacul aerian executat de britanici asupra bazei navale italiene de la Taranto[1] a demonstrat cît de vulnerabile erau unităţile ancorate într-un loc expus. În mai puţin de o oră, englezii au scos din luptă jumătate din numărul cuirasatelor italiene, răsturnînd raportul de forţe din Mediterana.

Incidentul l-a tulburat profund pe şeful operaţiilor navale, amiralul Stark. Încă înainte de spectaculosul raid al britanicilor, îl neliniştea situaţia flotei americane la Pearl Harbor. La 22 noiembrie, el a trimis lui Richardson o notă în care îl întreba dacă nu ar fi cazul să protejeze rada din insula Oahu cu plase antitorpile. Richardson a tratat cu nepăsare aceste temeri. După părerea lui, plasele nu erau nici necesare, nici recomandabile, căci navele americane se aflau ancorate la o distanţă respectabilă de intrarea în port, „nefiind accesi-

[1] În noaptea de 11 spre 12 noiembrie 1940, 21 bombardiere torpiloare Swordfish, decolînd în două valuri de la bordul portavionului Illustrious, au atacat navele militare italiene din rada portului Taranto, avariind grav trei cuirasate: Littorio, Caio Dulio şi, mai ales, Conte di Cavour. Englezii nu au pierdut decît două avioane; din cei patru membri ai echipajelor lor unul singur a fost ucis, ceilalţi trei fiind luaţi prizonieri. După raid, flota mussoliniană s-a refugiat pentru un timp în porturile de pe coasta occidentală a peninsulei — Napoli, Spezia şi Genova —, îndepărtîndu-se astfel de teatrul de război mediteranean.

bile torpilelor". Era evident că şeful flotei din Pacific nu se gîndea decît la eventualitatea unui atac pe mare, din partea unor nave de suprafaţă sau a unor submarine, excluzînd cu desăvîrşire posibilitatea unui asalt pe calea aerului.

La 30 decembrie 1940, contraamiralul Claude C. Bloch[1] i-a supus lui Richardson un memoriu, în care evoca eventualitatea unui atac aerian, pornind de la bordul unor portavioane nipone ajunse în apropierea insulei Oahu. Bloch sublinia că baza nu dispunea de mijloace pentru a preîntîmpina un asemenea raid: nici avioane de observaţie şi bombardament care să repereze din timp escadra inamică şi s-o lovească, nici avioane de vînătoare moderne care să respingă escadrilele duşmane, nici baterii antiaeriene suficiente pentru a ţine la distanţă pe atacatori.

Din nou o bizară coincidenţă: la 7 ianuarie 1941, exact în ziua cînd Yamamoto îşi expunea în scris planul, Richardson contrasemna memoriul lui Bloch şi-l trimitea la Washington. Nu înainte de a-i aduce nişte retuşuri în cîteva puncte esenţiale. Astfel, el tot considera „extrem de improbabil" un atac aerian şi nu vedea necesitatea unor plase de protecţie împotriva torpilelor. Argumentul era că instalarea lor ar fi stînjenit mişcarea navelor în radă.

Ideile preconcepute puneau veritabili ochelari de cal gîndirii amiralului. Nici nu i-a trecut prin minte că unele inconveniente, provocate de instalarea plaselor, ar fi fost din plin compensate de marile avantaje pe care le-ar fi adus. În vremea asta, culmea e că pe japonezi îi frămînta teribil întrebarea dacă există sau nu reţele antitorpile şi se străduiau din răsputeri şi pe toate căile să afle ceva despre ele. De fapt, nici nu puteau concepe că americanii au neglijat o precauţiune atît de elementară şi toată problema era de a găsi mijlocul să treacă peste această piedică.

[1] Comandantul Districtului 14 naval, în raza cărula intrau arhipela ul Hawaii şi baza de la Pearl Harbor.

Richardson se angajase într-un joc extrem de periculos de-a ghicitul. El se întreba dacă japonezii *vor declanşa* un atac, în loc să se întrebe dacă *erau în stare* de una ca asta. Şi, în ciuda dovezilor contrare pe care le furniza un trecut foarte recent, amiralul continua să creadă că, chiar în eventualitatea că vor ataca arhipelagul Hawaii, niponii o vor face după o declaraţie de război care va permite americanilor să-şi desfăşoare forţele în Oceanul Pacific.

În ansamblu, Richardson era mai preocupat de apărarea bazei propriu-zise de la Pearl Harbor şi, în special, de cea a instalaţiilor ei terestre, decît de protecţia navelor sale. O dovadă în acest sens o constituie faptul că îngrijorarea manifestată de Stark, la Washington, nu l-a îndemnat să ceară din nou readucerea flotei la San Pedro. Poate că îi displăcea să facă uz de un argument în care nu credea — perspectiva atacului — sau poate că ajunsese la concluzia că, oricît ar fi insistat, tot nu i s-ar fi satisfăcut doleanţele.

Dar dilemele amiralului nu au durat mult. La data de 7 ianuarie, cînd a contrasemnat memoriul lui Bloch, Richardson nu mai era de două zile comandantul-şef al flotei din Pacific. Conform tuturor regulilor pe atunci în vigoare, el ar mai fi trebuit să-şi păstreze postul încă cel puţin un an. Chiar înainte de a părăsi Washingtonul, pentru a se înapoia în Hawaii, Nimitz[2] l-a informat că va rămîne acolo pînă la expirarea termenului minim de doi ani, prevăzut de procedura militară.

Iată de ce, atît Richardson cît şi colaboratorii săi apropiaţi au suferit un adevărat şoc în ziua de duminică, 5 ianuarie 1941. În dimineaţa aceea, la ora 11.30, de la Departamentul marinei, a sosit o cablogramă care anunţa demiterea amiralului.

— Ce s-a întîmplat?, a întrebat căpitanul William W. Smith, comandant al crucişătorului Brooklyn şi prieten al lui Richardson.

— Nu ştiu!, i-a răspuns acesta cu o voce lipsită de orice expresie.

În realitate, ştia sau ar fi trebuit să ştie. Duelase cu preşedintele Roosevelt şi, din încrucişarea spadelor lor, nu se putea să nu iasă scîntei. Dealtfel, de la fatidica sa vizită la Washington, tonul corespondenţei pe care o primea de la Knox[3] devenise din ce în ce mai rece.

În aceeaşi dimineaţă de duminică, contraamiralul Husband E. Kimmel, comandantul grupării de crucişătoare de la Pearl Harbor, juca golf pe insula Oahu, cu prietenul său, căpitanul Walter DeLany. Întorcîndu-se în port, Kimmel a aflat că era aşteptat de urgenţă la bordul cuirasatului Pennsylvania. Acolo se primise o comunicare ce-i era adresată personal: numirea sa în locul lui Richardson, cu începere din jurul datei de 1 februarie. Kimmel a fost atît de surprins, încît DeLany s-a temut o clipă că şeful său va leşina de emoţie.

Primul gînd al lui Kimmel s-a îndreptat, după cît se pare, spre Richardson, de care-l lega o veche prietenie.

— Ce dracu or fi găsit ăia să-i reproşeze? a întrebat el cu voce tare. E un ofiţer de mîna întîi.

Şi s-a grăbit să se ducă la locuinţa lui Richardson, pentru a-l asigura că nu vedea nici o justificare pentru înlocuirea sa, că nu ştia nimic despre această măsură şi că nu făcuse, bineînţeles, nici un efort pentru a-i lua postul.

În public, Richardson a făcut faţă cu demnitate şi stăpînire de sine neaşteptatei sale demiteri. Dar, la 24 martie, cînd s-a prezentat în faţa lui Knox, el a cerut, pe un ton respectuos dar ferm, să i se dea explicaţiile de rigoare. Ministrul i-a răspuns că preşedintele îi va acorda o audienţă, în cadrul căreia va căpăta lămuririle solicitate (trebuie menţionat că promisiunea nu a fost ţinută). Totuşi, Knox a strecurat o transparentă aluzie:

[2] Contraamiralul Chester W. Nimitz, pe atunci şeful Biroului de navigaţie din Departamentul marinei de război, se ocupa şi de problemele de personal.

[3] Frank Knox era secretarul de stat al Departamentului marinei militare.

— Ultima oară cînd aţi fost aici, domnule amiral, l-aţi jignit pe preşedinte.

S-ar fi desfăşurat altfel atacul de la Pearl Harbor, dacă Richardson ar fi rămas comandant-şef al flotei din Pacific? Nu avem motive să credem aşa ceva. Scepticismul lui faţă de perspectiva unei agresiuni şi respingerea ideii de a instala plase de protecţie au fost greşeli incontestabile, chiar dacă ele se datorau, în mare măsură, avizului tehnic pe care-l primise de la experţii în artileria navală (colegii lor japonezi le împărtăşeau, dealtfel, părerea şi aveau serioase îndoieli cu privire la proiectul lui Yamamoto).

Oricum ar fi, Richardson îşi slujise ţara cu credinţă şi ar fi meritat un tratament mai curtenitor. Dar, judecînd după consecinţe, s-ar putea spune că amiralul a avut parte de un înger păzitor neobişnuit de atent. Graţie sensibilităţii jignite a preşedintelui, Richardson a scăpat de oprobriul pe care l-a adus succesorului său dezastrul de la Pearl Harbor.

Şoarecele şi pisica

În dimineaţa de sîmbătă, 1 februarie 1941, la bordul Pennsylvaniei a avut loc ceremonia prin care Richardson i-a transmis oficial lui Kimmel îndatoririle de comandant-şef al flotei din Pacific. În vîrstă de 59 ani, înalt, cu părul blond presărat de cîteva fire cărunte, cu fruntea lată şi bărbia voluntară, Kimmel părea o întruchipare, demnă de Hollywood, a ofiţerului de marină tipic. Căsătorit cu fiica unui amiral, el avea trei fii, dintre care cei doi mai mari erau ofiţeri pe submarinul S-38, în apele filipineze.

Numit, la 1 august 1939, comandant al grupării de crucişătoare din Hawaii, Kimmel îşi atrăsese, dacă nu dragostea, în orice caz admiraţia subalternilor săi, care îi manifestau o sinceră şi profundă loialitate. Totuşi, pe cei mai mulţi dintre ei i-a mirat brusca lui avansare, căci Departamentul marinei avea o listă cu numeroşi amirali, mai vechi în grad şi mai bine cunoscuţi pentru meritele lor, din rîndul cărora ar fi putut alege pe înlocuitorul lui Richardson. În cursul cercetărilor efectuate ulterior de Congres asupra cauzelor înfrîngerii de la Pearl Harbor, unul dintre anchetatori l-a întrebat direct dacă „dăduse din coate sau folosise vreo pilă" pentru a obţine comanda flotei din Pacific. Kimmel a răspuns, indignat:

— Nu, domnule, nimic din toate astea!... Singurul lucru pe care l-am făcut vreodată a fost să-mi îndeplinesc sarcinile cu maximum de scrupulozitate...

Kimmel avea multe puncte comune cu Yamamoto. Amîndoi erau originari din oraşe mici, cu mentalitate provincială. Amîndoi absolviseră academia navală respectivă în 1904 — anul atacului japonez prin surprindere la Port Arthur[1]. Amîndoi aveau o voinţă puternică, o energie inepuizabilă, o repulsie instinctivă faţă de linguşitori şi un respect la fel de mare pentru cei ce ştiau să-şi susţină părerile proprii.

Şi amîndoi aveau un temperament furtunos. Cînd se înfuria Yamamoto, toată nava se zguduia de tropăiturile lui. La rîndul său, cînd îşi ieşea din sărite, Kimmel avea obiceiul să-şi arunce chipiul pe punte şi să-l calce în picioare. Cînd nava pe care o comanda ieşea în larg, astfel de accese erau atît de frecvente, încît ordonanţa lui ţinea la îndemînă un chipiu vechi, pe care contraamiralul să-şi poată vărsa focul, fără a-şi afecta garderoba.

Manevre ale cavaleriei japoneze, în ajunul atacului de la Pearl Harbor

În p. 43: remarcabil antrenată şi manifestînd o disciplină de fier, infanteria niponă a constituit un redutabil instrument de luptă în planurile militariştilor japonezi

[1] În noaptea de 8 spre 9 februarie 1904, fără declaraţie de război, flota militară japoneză, de sub comanda amiralului Togo, a atacat escadra rusă din rada oraşului Port Arthur (Lüshun), pe coasta de nord-est a Chinei, torpilînd două cuirasate şi un crucişător. Abia peste două zile, la 10 februarie, guvernul nipon, prezidat de Katsura, a declarat oficial război Rusiei, invocînd ca motiv necevacuarea Manciuriei în octombrie 1903, aşa cum ceruseră japonezii.

La 1 februarie, a mai avut loc o schimbare în comandamentul forţelor din arhipelagul Hawaii: generalul Walter C. Short l-a înlocuit pe generalul Herron în fruntea trupelor terestre, aşa-numitul „sector hawaiian". De data aceasta însă, era o mişcare de cadre normală, căci Herron atinsese vîrsta ieşirii la pensie. În vîrstă de 61 ani, cu o lungă şi frumoasă carieră de infanterist în spate, Short a

primit numirea fără nici un entuziasm: cînd generalul Marshall, şeful de stat major al armatei de uscat, i-a anunţat-o, el s-a interesat dacă e vorba de o simplă detaşare de rutină, precizînd că, în acest caz, ar prefera să rămînă în Statele Unite, din cauză că socrul său era bolnav şi nu avea pe nimeni altcineva să-i poarte de grijă. Marshall l-a asigurat că alegerea lui se datora situaţiei internaţionale încordate şi necesităţii de a avea un comandant valoros într-un punct-cheie al sistemului de apărare al S.U.A. Ca dovadă, şeful de stat major i-a mai comunicat că va primi cea de-a treia stea[1].

Scund, cu oase mici şi fine, cu o figură delicată de intelectual, Short nu avea nimic milităros în înfăţişarea lui. Competent, onest, politicos, dar lipsit de agresivitate şi chiar de ambiţie, el trebuia să facă faţă unei duble misiuni: de a proteja flota ancorată la Pearl Harbor şi de a asigura apărarea teritoriului propriu-zis al arhipelagului. Peste cîteva luni, i s-a adăugat şi răspunderea pentru traficul aerian militar dintre S.U.A. şi Filipine. Fiecare dintre aceste sarcini era de natură să absoarbă, în întregime, puţinele efective de care dispunea generalul. Ca să le îndeplinească bine pe toate trei, i-ar fi trebuit atîţia oameni şi atîta tehnică militară, încît insulele s-ar fi scufundat sub greutatea lor.

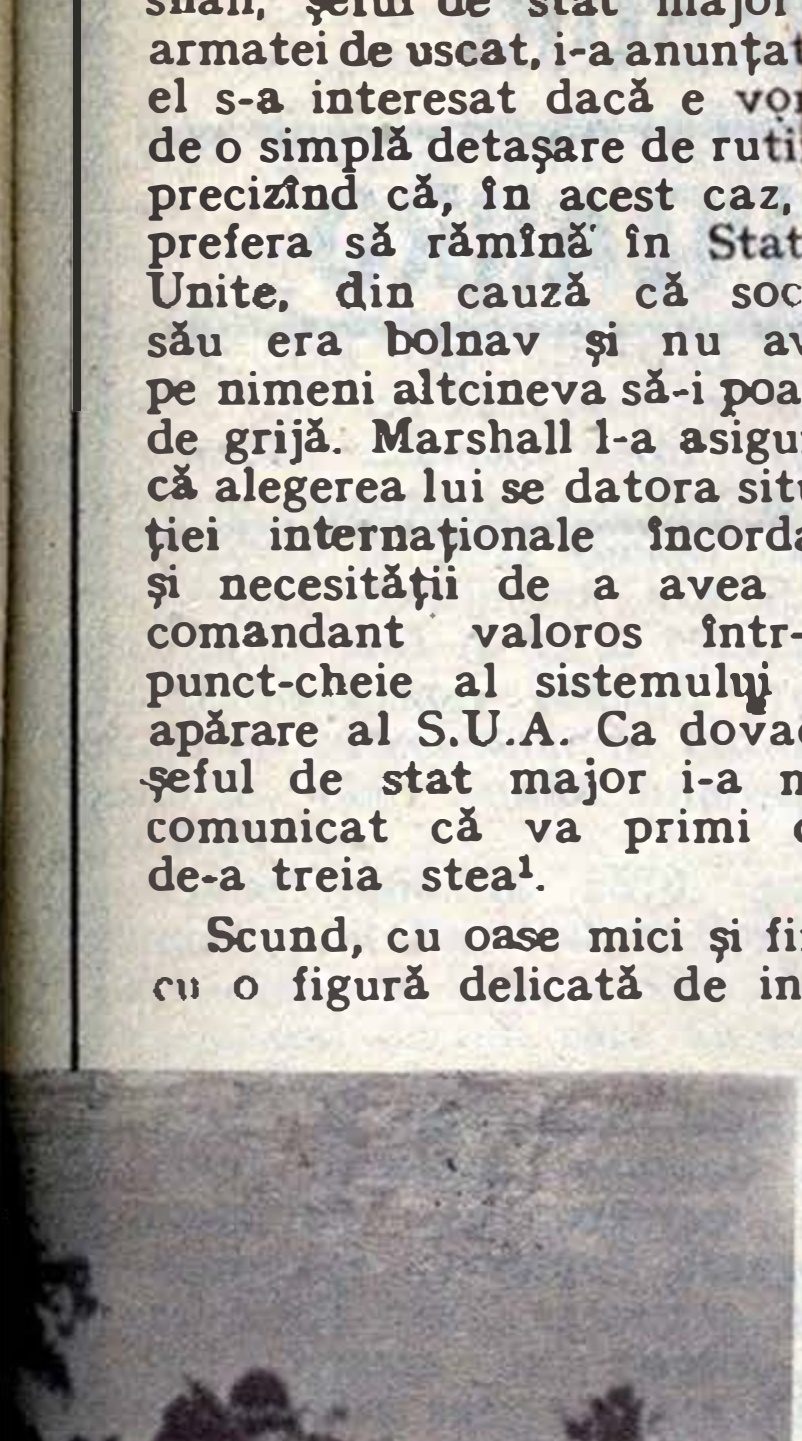

Una dintre armele secrete puse la punct de tehnicienii japonezi: balonul de hîrtie, destinat a provoca incendii în cîmpul de luptă advers

Marshall şi-a dat repede seama că principala îndatorire a trupelor terestre din Hawaii consta în ocrotirea navelor şi i-a scris în acest sens lui Short. Comandantul „sectorului hawaiian" nu a avut nici o obiecţie la indicaţiile primite, dimpotrivă, a semnalat o serie de grave deficienţe ale sistemului de apărare, mai ales în privinţa aviaţiei, şi a cerut grabnica lor remediere. Dar, în fundul sufletului său, el considera prezenţa flotei la Pearl Harbor drept un scut pentru trupele sale, nu invers, şi nu prevedea că un atac japonez îşi va fixa ca obiectiv navele de acolo, ci instalaţiile terestre. Nu putem şti dacă Short ar fi reuşit să apere arhipelagul de o masivă invazie niponă, dar acesta a fost ţelul căruia şi-a consacrat forţele.

Nu e mai puţin adevărat că el a prevenit în repetate rînduri Washingtonul asupra diverselor carenţe, inclusiv asupra vulnerabilităţii tuturor aerodromurilor de pe insule, indiferent dacă aparţineau forţelor navale sau celor de uscat[2]. Kimmel, cu care Short s-a împrietenit foarte repede, a recomandăt şi el o serie de măsuri menite să amelioreze capacităţile de apărare locale. Printre altele, el a împărţit flota în trei grupări operative, din care una şi, cîteodată, două erau mereu în larg, astfel că fiecare navă îşi petrecea cel puţin 40 la sută din timp în afara radei. Kimmel ar fi vrut să trimită sistematic în patrulare două grupări, dar nu putea din cauza lipsei de carburant. Flota din Pacific nu dispunea decît de 11 petroliere şi numai patru dintre ele erau capabile să aprovizioneze navele pe mare. Un distrugător, care se deplasa cu toată viteza, îşi epuiza combustibilul în 30-40 ore. Arhipelagul nu producea ţiţei şi fiecare picătură trebuia adusă de la aproape 4 000 km depărtare.

Kimmel şi Short au atras de cîteva ori atenţia superiorilor lor asupra acestei critice situaţii, ca şi asupra faptului că toate depozitele de carburant se găseau la suprafaţa solului, fiind accesibile eventualelor bombardiere inamice. Amîndoi comandanţii erau conştienţi de multe din pericolele care îi pîndeau.

Dar şi amiralul şi generalul erau ferm convinşi că Japonia nu va ataca niciodată, *cu premeditare şi pe neanunţate*, Statele Unite. Ideea li se părea ridicolă — un şoarece care să muşte o pisică!

---

[1] În armata terestră americană, generalul de brigadă poartă o stea, generalul-major — două, generalul-locotenent — trei şi generalul de armată — patru.

[2] La acea dată, aviaţia militară americană nu fiinţa ca o armă independentă; atît armata, cît şi marina aveau escadrilele lor de recunoaştere, vînătoare şi bombardament.

PREA PĂMÎNTEŞTILE TREBURI ALE MISIONARULUI JUAN PIZARRO

Costa Rica — secolele XVI-XIX

G. FRANCESCO GAMBOA

Descoperită de Cristofor Columb în cursul celei de-a patra călătorii spre Lumea Nouă, Veragua — un teritoriu de nici 60 000 km², situat pe marele istm ce unește nordul cu sudul Americii și desparte Oceanul Pacific de Marea Caraibilor — a fost denumită, datorită bogățiilor ei, Costa Rica. Bogății care, timp de sute de ani, au fost jefuite fără scrupule de către diverși indivizi, dornici de o îmbogățire rapidă.

Istoricul costarican G. Francesco Gamboa, militant comunist, membru al Partidului Avangarda Populară, examinează, în cartea sa Costa Rica, destinul istoric al acestei țări, devenită, din 1838, stat de sine stătător, în contextul mai amplu al mișcărilor de eliberare care au avut loc în America Centrală.

Textul ales pentru cititorii noștri este reprodus într-o formă prescurtată; titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Înainte de venirea lui Cristofor Columb, pe teritoriul actual al Republicii Costa Rica trăiau aproximativ 27 000 indieni. Foloseau unelte de producție rudimentare: securi de piatră sau de aramă, lopeți din carapace de broaște țestoase, sape de lemn pentru semănatul porumbului. Se pare că știau să extragă aurul din nisipul rîurilor, dar nu și din adîncul pămîntului. Singurii locuitori care ajunseseră la o oarecare bunăstare, datorită agriculturii, ridicaseră un oraș, Nicoya, cu temple și piețe. Aproape toți erau ceramiști îndemînatici și buni cioplitori în piatră, după cum dovedesc exponatele din muzee. Știau să lucreze aurul și arama tot atît de bine ca și lutul.

Bărbații se ocupau cu vînătoarea și pescuitul, femeile cu muncile agricole. Triburile se războiau în permanență, iar prizonierii deveneau adesori sclavi; la moartea unui războinic, sclavul acestuia trebuia să-l însoțească pe lumea cealaltă. Făceau comerț pe bază de troc; n-aveau nici cea mai vagă idee despre monedă și nici simț de proprietate. Cunoșteau o scriere hieroglifică, care s-a păstrat gravată pe piei de căprioară.

În localitățile importante, autoritatea era exercitată de *caciqi*; la Nicoya, de exemplu, caciqul domnea peste aproximativ șase mii de indieni, înconjurat de un soi de mică curte de „nobili". Rangul era ereditar. Anumite forme de drept își făcuseră apariția — hoții erau condamnați să slujească drept sclavi pînă se considera că pagubele au fost acoperite. Pentru a se apăra împotriva dușmanilor, indienii construiau fortărețe primitive. Erau viteji în luptă și îndurau suferința fără a se plînge. Distracțiile lor favorite erau să danseze și să bea *chicha*, făcută din porumb.

La 18 septembrie 1502 Cristofor Columb a ajuns pe țărmurile Costa Ricăi, în regiunea unde astăzi se află portul Limón. Primul contact cu indienii din Caraibi, pe cît de înspăimîntați, pe atît de curioși, a fost urmat de schimbarea tradițională a darurilor. Lui Columb i-au fost oferite două tinere. Din delicatețe nu a voit să le rețină și le-a înapoiat; la rîndul lor, indienii au restituit și ei tot ce primiseră de la amiral. Nimic din toate acestea nu lăsa să se întrevadă lăcomia sîngeroasă, de mai tîrziu, a conchistadorilor și colonizatorilor, nici vajnica rezistență a indigenilor.

Cine nu găsește aur caută porumb

De-a lungul întregii coaste a țării, pînă la micul golf del Almirante, astăzi pe teritoriu panamez, Columb a gă-

sit numeroase obiecte de aur, lăudînd în fel şi chip mostrele pe care avea de gînd să le ducă în Spania. Faima „Coastei bogate" n-a întîrziat să atîţe lăcomia unor aventurieri avizi de cuceriri, pe cît de hrăpăreţi, pe atît de îndrăzneţi, din Spania. În realitate, nici unul dintre ei n-a găsit aur, cu excepţia lui Gil Gonzáles Dávila, care, prin diverse tertipuri, a reuşit să-i jefuiască pe toţi caciqii din regiunea Pacificului, din Panama şi pînă la lacul Nicaragua. Cît despre ceilalţi, prin locurile cutreierate, în loc de aur au găsit numai suferinţe şi moarte.

Între 1560 şi 1570, puterea spaniolă a fost definitiv instaurată în Costa Rica. În cei şaizeci de ani care au urmat pătrunderii lor în acele regiuni, spaniolii au întîmpinat o rezistenţă tenace şi eroică din partea indienilor. Război crud, în care sute de localnici şi-au găsit moartea. În ceea ce îi priveşte, spaniolii, în goana lor după aur, n-au cruţat pe nimeni. În 1544, Diego Gutierrez a prădat regiunea ţării dinspre Atlantic, vînîndu-i pe indieni; aceştia s-au apărat cu îndîrjire, reuşind, în cele din urmă, să-l prindă şi să-l ucidă, strigînd: „Na! satură-te de aur, creştinule!"

Cantităţile de aur capturate erau neîndestulătoare pentru a potoli lăcomia conchistadorilor. Pe de altă parte, cucerirea devenea o acţiune tot mai dificilă şi mai primejdioasă; timp de mulţi ani s-a dat o bătălie pe viaţă şi pe moarte pentru... hrană. Spaniolii erau nevoiţi să alerge după porumb şi să-l smulgă băştinaşilor, care îşi apărau recoltele cu toată energia.

Pînă şi indienii cei mai docili au fost trataţi cu cruzime. „În 1529, scrie istoricul costarican Ricardo Fernandez Guardia, întemeietorii oraşului Bruselas, din regiunea golfului Nicoya, au procedat la o «repartiţie» a indienilor care li se predau fără nici o împotrivire. Ceea ce n-a împiedicat să fie însemnaţi cu fierul roşu, expediaţi în Panama şi vînduţi acolo ca sclavi". Istoricul nostru aduce totuşi elogii lui Hernán Sanchez de Badajoz şi lui Juan Vasquez de Coronado pentru „bunătatea" lor faţă de localnici: primul arsese de vie numai o femeie, iar celălalt sfîşiase în bucăţi doar „unul sau doi". Cu toate acestea, şi unul şi altul au fost simpatizaţi de indieni. Ne putem imagina ce făceau ceilalţi pentru a-i „civiliza" pe locuitorii din Costa Rica.

Clima regiunilor de coastă fiind nesănătoasă, conchistadorii s-au îndreptat spre zona centrală. Exista acolo o vale fertilă de 9 000 km², unde, în 1563, a fost fondat oraşul Cártago. Istoricii consideră că acesta este anul care marchează sfîrşitul conchistei. Spaniolii exploraseră pînă atunci aproape întreg teritoriul Costa Ricăi şi supuseseră, cu forţa, o mare parte din populaţie. Fuseseră aduşi primii cai, primele vaci, primii porci şi, astfel, oraşul Cártago începea să se dezvolte, să devină prosper.

În această perioadă, guvernatorul Juan Vasquez de Coronado, unul dintre ultimii conchistadori, a încercat să-i supună pe indienii din Talamanca (în sudul ţării). Reuşita sa a fost vremelnică, deoarece băştinaşii din această regiune au refuzat să se plece în faţa stăpînirii spaniole. De-a lungul timpului, ei au dus o luptă dîrză împotriva cuceritorului, luptă în care au fost adeseori înfrînţi, dar niciodată complet învinşi.

Vînătoarea de indieni

Potrivit aprecierii specialiştilor, astăzi n-au mai rămas decît 5 000 din cei 27 000 indieni care existau la venirea europenilor. În timpul cuceririi şi colonizării, exterminarea lor a fost rapidă şi brutală. Vrînd să le ia porumbul, spaniolii îi urmăreau fără cruţare pe indigeni; aceştia dădeau foc ogoarelor şi fugeau în munţi. Sau, cuprinşi de teamă, se predau vreunui conchistador în trecere pe acolo, care îi împărţea, ca sclavi, soldaţilor lui. Abia atunci începeau pentru ei nenorocirile: munca fără zăbavă, pedepsele şi moartea.

Misionarii veniţi să-şi propovăduiască religia treceau drept cei mai nemiloşi asupritori. Un preot, pe nume Juan Pizarro, l-a determinat, în 1569, pe guvernatorul Perafán de Rivera să purceadă la marea împărţire a indienilor de la sate între soldaţii săi. Întrucît tot un cleric, Bartolomé de Las Casas, protestase împotriva acestor practici, Spania fusese nevoită să adopte legi care interziceau transformarea în sclavi a indienilor din America. Era, deci, nevoie ca Juan Pizarro să găsească un mijloc prin care să evite interdicţia respectivă. El a evocat următorul argument: „Este de la sine înţeles că, prin mîntuirea lor, acestor necredincioşi li se face, de fapt, un bine, căci, după cum şi Sfîntul Grigore a spus, lui Dumnezeu nu poate să-i fie alta mai pe plac decît aducerea, pe calea cea dreaptă, a unor suflete care rătăcesc departe de sfînta lui cunoaştere..." Iar istoricul Fernandez Guardia adaugă, sarcastic: „Ce mai încolo şi încoace. Dacă a spus-o şi Sfîntul Grigore!..." Împărţirea a avut loc şi 82 conchistadori au tras foloase de pe urma ei. Mai greu este să cunoaştem exact numărul indienilor transformaţi, cu această ocazie, în sclavi: 23 000 spun unii, alţii 17 000 sau 13 000. Se pare că această ultimă cifră este cea mai apropiată de realitate.

Pe de altă parte, între misionari şi „corregidori" (judecători) exista un conflict continuu din pricina indienilor, de care şi unii şi alţii voiau să profite. Istoricul R. Blanco-Segura îl citează pe guvernatorul Diego de Artieda, care îl informa pe monarhul spaniol cu privire la clerici: „Maiestatea Voastră poate fi absolut sigură că, dacă aceşti oameni ar putea dispune de toţi indienii de pe pămînt, ar face-o; au ajuns atît de ambiţioşi şi lacomi, încît toate umilinţele şi nenorocirile indigenilor numai şi numai de la ei se trag, ei fiind cei care îi hărţuiesc prin tot felul de tranzacţii şi tîrguieli..."

Juan Pizarro, preotul care a binecuvîntat „împărţeala", a plătit pierind de mîna indienilor, pe care îi trata cu extremă cruzime.

Iată un exemplu de comportare inumană, care explică, în bună parte, de ce s-au împuţinat băştinaşii din Costa Rica. În 1605, un caciq din Talamanca, exasperat de un misionar, l-a omorît. Pentru a pedepsi exemplar crima, guvernatorul a organizat, cu soldaţii săi, o vînătoare de indieni. Cum n-a putut prinde cu forţa prea mulţi, a construit o biserică şi i-a chemat cu blîndeţe să asculte slujba; băştinaşii au venit în număr de vreo patru sute. După ce i-a făcut prizonieri, guvernatorul i-a mînat pe drum, cîteva zile şi nopţi, spre Cártago, unde au fost judecaţi. În sentinţa dată împotriva lor, bărbaţi, femei şi copii, se spunea printre altele: „Trebuie să îi osîndim şi îi osîndim să fie izgoniţi din satul lor, care va fi ras de pe faţa pămîntului şi pămîntul presărat cu sare... ca să nu se mai întoarcă niciodată în acele locuri şi nici să nu se apropie pînă la o depărtare mai mică de zece leghe, sub pedeapsă de moarte firească (sic!)... nici ei, nici urmaşii lor, nici acum şi nici în vecii vecilor...".

Alungarea indienilor din satele lor nu avea probabil alt scop decît să-i oblige să intre în slujba spaniolilor. Mii de băştinaşi au pierit şi din cauza bolilor aduse din Europa de conchistadori. Este drept că, în schimb, numărul de metişi, rezultaţi din amestecul spaniolilor cu populaţia autohtonă, crescuse considerabil.

Soarta colonizatorilor care veniseră în Costa Rica, ademeniţi de legenda aurului, nu era totuşi de invidiat. Exista multă treabă de făcut, deoarece emigranţii deabia începeau să se organizeze. În cursul întregii epoci coloniale n-a fost descoperită nici o mină de aur. Indigenii erau siliţi să lucreze pentru spanioli, cu condiţia ca aceştia să fie în stare să-i supravegheze; altfel fugeau de colo-colo. Dispunînd de o mînă de lucru atît de ineficace, spaniolii au fost constrînşi să cultive ei înşişi ceea ce le trebuia pentru hrană. Aproape complet izolată, colonia se dezvolta anevoie. Pentru că nu existau căi de comunicaţie, care să înlesnească comerţul, ea nu trăgea nici un folos de pe urma civilizaţiei europene. Cea mai mare parte a populaţiei se găsea grupată în centrul ţării, în Valea Centrală. Se întreţineau puţine legături comerciale, îndeosebi cu Panama. Timp de două secole şi jumătate, colonia a rămas izolată de lumea înconjurătoare. Revoluţia industrială, liberalismul nu aveau nici cel mai slab ecou pe aceste meleaguri. Spanioli, metişi şi indieni se mulţumeau cu toţii doar să supravieţuiască.

În p. 48: *misionarul Juan Pizarro, cel pieril de mîna indienilor...*
... pe care i-a tratat cu o feroce cruzime
(În pp. 50-51: *imagini din lucrarea lui Las Casas*)

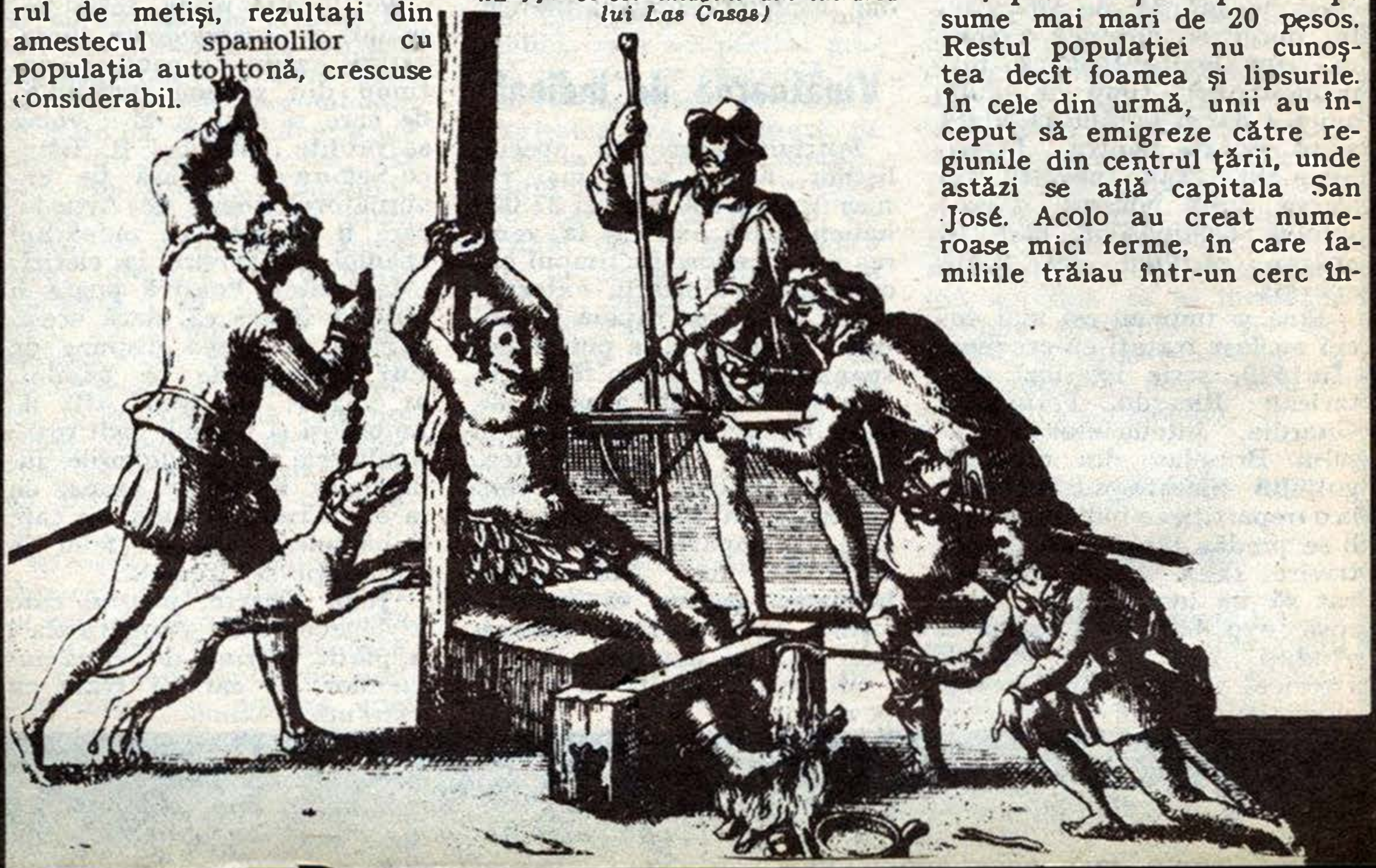

Plantaţiile de cacao, lucrate cu puţini sclavi şi ai căror proprietari locuiau la Cártago, permiteau numai cîtorva familii să trăiască într-o oarecare bunăstare. Stăpînii latifundiilor — *haciende* — îşi petreceau aproape tot anul la oraş şi nu se duceau pe plantaţiile lor decît în perioada recoltei.

Sărăcie lucie

Moşierii şi un număr mic de alţi traficanţi, care se ocupau cu vînzarea sau schimbarea recoltei pe alte produse, erau, practic, singurii care puteau trăi fără să se obosească prea mult. La fel şi cei cîţiva funcţionari, deşi salariul lor, trimis din îndepărtata căpitănie generală Guatemala, nu le ajungea decît cu intermitenţe. Clerul şi misionarii hrăpăreţi o scoteau mai bine la capăt, datorită unei dijme de zece la sută din venituri, încasată pentru Biserică. În plus, li se dusese vestea celor în sutană pentru fărădelegile comise. Într-o istorie ecleziastică a rămas menţionat faptul că, într-o singură noapte, un preot a pierdut la masa de joc 1 700 pesos, 43 cai, 20 măgari şi 20 baloturi de tutun. A fost necesară instituirea unui regulament care interzicea accesul slujitorilor Bisericii în tripouri şi participarea lor la jocurile de noroc, precum şi la pariuri pe sume mai mari de 20 pesos. Restul populaţiei nu cunoştea decît foamea şi lipsurile. În cele din urmă, unii au început să emigreze către regiunile din centrul ţării, unde astăzi se află capitala San José. Acolo au creat numeroase mici ferme, în care familiile trăiau într-un cerc în-

chis de producție și consum. În 1719, guvernatorul Pedro de la Hava spunea: „Pe aceste cîmpuri sînt peste trei sute de familii, care locuiesc în cabane de paie, crescînd fiecare trei-patru vite și cultivînd porumb. Membrii lor nu vin la oraș decît în zilele de sărbătoare, pentru a asculta slujba... În cătunele învecinate sînt 114 familii și mai sărmane; oamenii se îmbracă cu scoarță de copaci... În toată provincia nu găsești nici medic sau farmacist, nici bărbier sau chirurg iar în Capitală și în orașele mici nu se vînd nicăieri alimente, nici pe străzi, nici în piețe, nici în prăvălii".

Un alt guvernator se plîngea că bărbații apți pentru serviciul militar nu participau la exerciții, din cauză că ...nu aveau ce îmbrăca. Se povestește că, atunci cînd mergeau să fie „confirmați" (ceremonie de „întărire a botezului" pentru copiii catolici), aceeași haină era folosită, pe rînd, de vreo 40 copii. Pentru drumurile la oraș, toți membrii unei familii purtau, cu schimbul, singura haină ca lumea pe care o aveau.

La începutul secolului XIX, provincia Costa Rica, dependentă de căpitănia generală din Guatemala, avea circa 50 000 locuitori, care, trăiau, în principal, din agricultură — trestie de zahăr, porumb, indigo, cacao, tutun etc. Dificultățile create de monopolurile coloniale asupra tutunului și rachiului începeau să devină insuportabile pentru populație. Guvernatorul din acea vreme, Tomás de Acosta, un om cu vederi progresiste, era stimat de toți. El adusese medicamente necunoscute pînă atunci și ridicase impozitele de pe unele produse agricole, pentru a-i încuraja pe țărani. Opera cea mai importantă a guvernatorului Acosta a fost importarea primelor semințe de cafea. Datorită acestui fapt, locuitorii Văii Centrale au început să întrevadă posibilitatea de a scăpa de sărăcie.

Tutunul și rachiul puteau aduce beneficii, dar, fiind monopolizate, producerea și vînzarea lor erau strict reglementate. Aceasta a fost la originea primelor manifestații populare din țară. În 1808, au izbucnit mișcări de stradă, care s-au repetat în 1812. Răzmeriţele provocate de monopoluri au fost primele manifestări ale luptei pentru sfărîmarea tiparelor feudale impuse de sistemul colonial.

Este interesant de remarcat că, la începutul sec. XIX, costaricanii încep să privească spre restul lumii. Datorită primelor plantații de cafea, sporește, e drept modest, avuția națională. În 1814, locuitorii din San José întemeiază colegiul de învățămînt Santo-Tomás, unde se predau cititul, scrisul, gramatica, filozofia și teologia. Odată cu apariția școlii, pătrund în țară și idei republicane, prin Rafael Francisco Osejo, un „roșu" din acea epocă, care fusese la studii în străinătate. El stabilește contacte cu elementele progresiste din San José și începe să răspîndească principiile „subversive" ale revoluției franceze. Există și un grup de „capete înfierbîntate", cărora Osejo le vorbește despre drepturile omului, libertatea comerțului și despre dreptul popoarelor la autodeterminare.

Cu o lună întîrziere, vestea că Guatemala și-a proclamat independența ajunge în Costa Rica, provocînd reacții total opuse. „Să așteptăm ca norii să se risipească", spun spaniolii bogați, interesați în menținerea vechilor stări de lucruri și, implicit, a colonialismului. În schimb, unul dintre cei ce ascultau plini de speranță cuvintele înflăcărate ale lui Osejo, tînărul Gregorio José Ramirez, originar din Alajuela, își botează vasul cu care transporta mărfuri cu mîndrul nume de „El Patriota". E un simbol al chemării la lupta pentru independență. Costaricanii nu întîrzie să i se alăture lui Ramirez, ridicîndu-se, în 1821, împotriva colonialismului. La 15 septembrie 1821, se proclamă independența statului Costa Rica față de Spania, se alege o juntă guvernamentală și începe să fie redactată prima Constituție a țării. Între 1823 și 1838 Costa Rica se alătură Federației Provinciilor Unite ale Americii Centrale (din care mai făceau parte Guatemala-Salvador, Nicaragua și Honduras), iar în 1838 se proclamă republică de sine stătătoare.

În românește de
Anca LĂZĂREANU

aprilie 1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● De curînd a apărut, cu titlul Aurul românesc — Istoria lui din vechime pînă azi, o lucrare datorată lui Ion Rusu Abrudanu. În prima parte, tratatul cuprinde o istorie bazată pe documente despre lupta desfășurată de-a lungul secolelor pentru aurul din Dacia.

● „Azi e ziua păcălelilor, menționează Lupta, referindu-se la ziua de 1 aprilie. A intrat și în tradiția presei noastre ca ziarele să ardă și ele, cititorilor, de 1 aprilie, cîte o păcăleală". După ce enumeră cîteva relatări fanteziste apărute în legătură cu această zi, ziarul menționat scrie: „Adevărata păcăleală însă ar putea-o face guvernul, opoziției, demisionînd. Dar demisionînd brusc, acum, peste o oră. Dumnezeule, ce zăpăceală, ce chihoteală în rîndurile celor 14 partide care așteaptă să-i mănînce guvernului din colivă! Fiecare s-ar înghesui la poarta Palatului, fiecare ar căuta să rupă cîte un portofoliu, ce îmbrînceală, ce călcări pe bătături, ce coaste rupte și ce cascade de injurături! Sînt sigur că pînă ceasa delegații de opozanți s-ar prezenta d-lui Vaida implorîndu-i să mai stea!"

Dar de unde vine acest obicei al păcălelilor? El s-a născut, cum scrie Universul, „în Franța în 1564, sub domnia regelui Carol IX, care ordonase ca prima zi a anului să fie la 1 ianuarie în loc de 1 aprilie cum fusese pînă atunci. La 1 aprilie următor, mulți cetățeni s-au prefăcut că nu știu nimic de această schimbare și au continuat a trimite felicitări și cadouri fără valoare în formă de glumă. Cum luna aprilie cade în zodia peștelui, s-au trimis numai pești de zahăr. De aici această glumă-păcăleală a fost botezată de francezi «poisson d'avril»

Retrospectiva vieții bucureștene de acum cinci decenii — așa cum este ea oglindită în presa vremii — înregistrează și pentru această lună fapte, evenimente, întîmplări, care, odată cu scurgerea vremii, își primesc locul ce li se cuvine în cronica istorică. Fapte și întîmplări ce ne înfățișează o lume nedreaptă, pentru a cărei transformare revoluționară luptă cu neabătut curaj și clarviziune, înfruntînd condițiile grele ale ilegalității, Partidul Comunist Român, strîngînd în jurul său toate forțele înaintate ale poporului.

Chiar și în ziarele burgheze ale timpului, care — așa cum am mai avut prilejul să constatăm în alcătuirea acestei cronici — evită să publice informații de natură să reliefeze amploarea activității revoluționare a comuniștilor, ca și împrejurările deosebit de aspre în care se desfășoară ea, găsim ecouri semnificative ale acestei lupte. Iată, de exemplu, o informație pe care o citim în *Adevărul* din 5 aprilie: „Am anunțat că lucrătorii și comuniștii deținuți la Jilava de pe urma întîmplărilor de la Atelierele Grivița au declarat greva foamei. Ni se comunică textul petiției pe care au înaintat-o primului comisar regal spre a-i anunța această hotărîre. Ei se plîng, între altele, de regimul prea aspru al închisorii. Greva va avea caracter demonstrativ și e hotărîtă pentru un timp determinat. Astăzi diminea ă, raportorul delegat cu instrucția lucrătorilor de la Atelierele C.F.R. Griviția a fost la închisoarea militară Jilava. D-sa s-a interesat de situația celor 140 deținuți, comuniști și lucrători greviști care declaraseră greva foamei. În urma promisiunii făcute de magistrat că instrucția lor va fi repede terminată, deținuții au declarat că încetează greva foamei"[1].

Deosebit de semnificativă pentru înțelegerea direcțiilor în care se afirmă voința de luptă a maselor populare este și următoarea relatare pe care o găsim în ziarul *Lupta* din 21 aprilie. De astă dată este vorba de organizația Frontul Plugarilor, creată, cum se știe, în ianuarie 1933, de către dr. Petru Groza și care, sub îndrumarea P.C.R., va acționa în anii următori, alături de alte organizații democratice, în lupta împotriva fascismului, pentru transformări democratice și revoluționare. Ziarul scrie că „la mijlocul lunii, a avut loc la Deva o mare adunare populară. Sătenii din această regiune, din propria lor inițiativă, au format un fel de organizație profesională, pur plugărească, pentru apărarea, în primul rînd, a intereselor agricole, și deci pentru exprimarea dorințelor plugărești, în legătură cu conversiunea. Adunarea de la Deva, considerată la început ca o simplă întrunire populară, cum sînt sute în Ardeal, a întrecut însă orice așteptare. Mii de săteni, aflînd despre ce este vorba, au sosit la Deva, ocupînd — e drept, într-o ordine desăvîrșită — marea piață triunghiulară a orașului. Convocarea era făcută de o asociație de săteni Frontul plugarilor care nu e înglobată nici unui partid politic. Mari coloane de norod au început să sosească din Brad, Zarand, Țebea, Jiu, Hațeg, Hunedoara. Unii veneau pe jos, de la 150 km depărtare; alții și-au adus nevestele și copiii".

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din originale.

Primele bărci în Cişmigiul primăverii 1933...

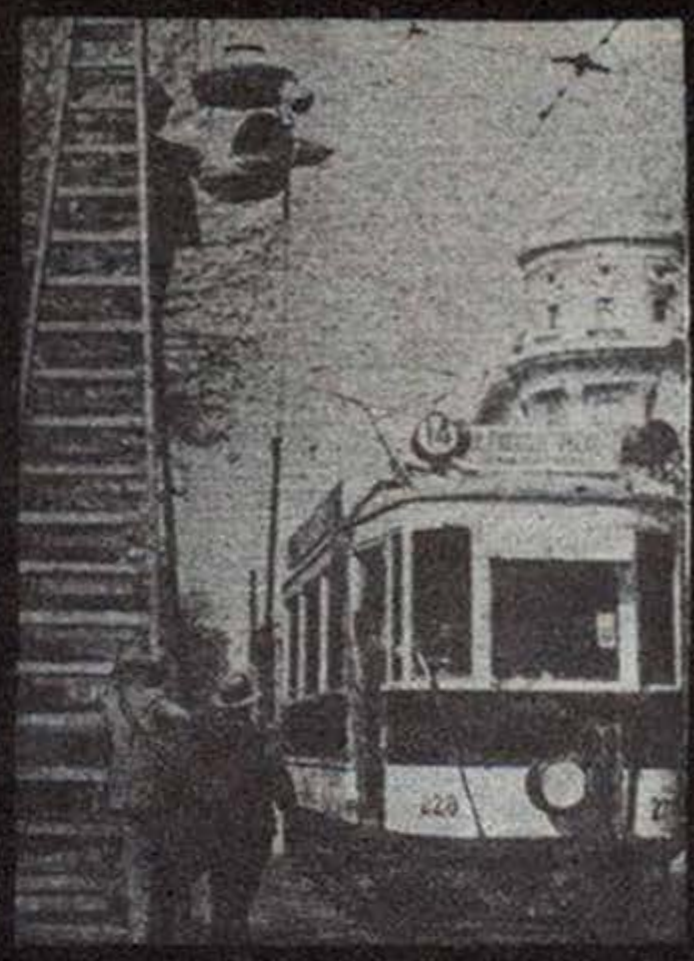

...şi primul stop electric suspendat

La 5 aprilie încetează din viaţă militantul şi publicistul socialist Zamfir C. Arbore[1]. Descendent al unei vechi familii moldoveneşti, cum scrie *Adevărul*, „pe care istoricii o pomenesc de pe vremea lui Ştefan cel Mare", Z.C. Arbore a făcut parte din „mănunchiul" care a „pus bazele socialismului în România, consacrîndu-şi multe decenii acestei activităţi".

Presa din această lună aprilie 1933 continuă să consacre spaţii largi comentariilor privind proiectul de reorganizare a sistemului de relaţii intereuropene sub egida Angliei, Franţei, Germaniei şi Italiei (Pactul celor patru). Iniţiat de Mussolini, proiectul — prin intermediul căruia dictatorul fascist speră să realizeze scopurile expansioniste ale Italiei fasciste — produce o adevărată furtună în viaţa politică a continentului „Trebuie să avem în vedere — scrie *Adevărul* din 4 aprilie — că, în acest program, punctul esenţial este cel prin care se constituie grupul celor patru mari puteri: Anglia, Franţa, Italia şi Germania, cu menirea ca el să conducă şi să decidă politica continentului european. Ne-am întoarce astfel la concertul marilor puteri, cum l-am cunoscut înainte de război", puteri care, cum subliniază ziarul amintit, sub pretext că apără pacea, nu s-au dat în lături de la practicarea războiului.

Opunîndu-se cu hotărîre planului preconizat de Mussolini, statele membre ale Micii Înţelegeri au dat publicităţii, la 25 martie 1933, un comunicat prin care au respins *de plano* orice încercare de modificare a statu-quo-ului teritorial, precum şi clauza revizuirii tratatelor, inclusiv a Pactului Societăţii Naţiunilor. La începutul lunii aprilie, Nicolae Titulescu se deplasează, ca reprezentant al Micii Înţelegeri, la Paris şi Londra, spre a determina Franţa şi Anglia să-şi schimbe poziţia faţă de propunerile lui Mussolini, demersurile ministrului de externe român fiind urmărite cu viu interes de presa românească şi internaţională. Deosebit de revelator în această privinţă este şi articolul intitulat *Rugăciune către d. Titulescu*, apărut în ziarul francez *Le Figaro* şi reprodus în *Dimineaţa* din 2 aprilie, din care spicuim: „Mare avocat, el apără o mare cauză. Nu este numai cauza ţării sale şi a aliaţilor din Europa centrală şi orientală. Este cauza ordinei, a dreptăţii şi a păcii, este prin urmare cauza Franţei. Personal, d. Titulescu merită întreaga noastră încredere. Franţa nu a avut niciodată un prieten mai fidel, mai clarvăzător şi mai activ". Articolul se încheie astfel: „Totul va intra în ordine dacă vocea Franţei se uneşte cu a sa

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1971.

Cronică măruntă

[peşti de aprilie] şi a rămas în obicei pînă astăzi". (2 aprilie)

● Dăruiţi copiilor Povestiri pentru copii de L. Tolstoi, o splendidă carte de chipuri în culori şi povestiri încîntătoare.

● Ziua sădirii pomilor se va sărbători în Capitală numai de elevii claselor primare. Toate şcolile secundare vor ţine cursuri regulate.

● Accident. Cea mai mare aeronavă din lume, dirijabilul american „Akron", se prăbuşeşte în apele Oceanului Atlantic, în dreptul portului New Jersey, cu 77 persoane la bord. „Akron" avea un volum de 184 000 metri cubi. Construcţia sa durase doi ani. Dirijabilul ar fi putut parcurge distanţa New York — Londra în două zile, transportînd cca. 100 oameni. (6 aprilie)

● În amintirea lui V. Pârvan. Sub acest titlu, Al. Graur scrie în Adevărul: „Sînt cîţiva ani de cînd a murit cel mai mare specialist al nostru în istorie. A fost comemorat în toamna trecută, cînd s-a pus o inscripţie pe casa în care a locuit şi amintirea lui este păstrată graţie Asociaţiei academice «V. Pârvan», formată din foştii membri ai şcoalei române din Roma. Asociaţia publică în fiecare an un buletin cu dare de seamă asupra activităţii ei. Zilele trecute a apărut buletinul pe 1932-33, din care aflăm că, pentru anul trecut, premiul «Vasile Pârvan» a fost atribuit d-lui Gh. Ştefan, pentru valoroasa d-sale lucrare intitulată Armi protostoriche sulle monete greche.

Fie în calitate de profesor — de pe catedră —, fie în calitate de camarad — în raporturile zilnice cu cei care lucrau în legătură cu el — Pârvan a ştiut întotdeauna să cîştige sufletele şi să stimuleze talentele". (8 aprilie)

aprilie 1933

O operație primejdioasă. Repararea firelor tramvaiului electric

Cronică măruntă

● Ionel Perlea la Filarmonică (dintr-o cronică muzicală): „Izbînda triumfală de dirijor a d-lui Perlea ne face cu atît mai mare plăcere, cu cît găsim că ea face onoare publicului nostru. El izbutește — numai cu știința, simțirea și inteligența lui muzicală — să electrizeze un public foarte numeros". (9 aprilie)

● Senatul n-a putut ține ședință ieri. Timp de aproape două ore, chestorii numărau pe membrii maturului corp spre a vedea dacă sînt în număr regulamentar. Au lipsit aproape 100 senatori. D. președinte Costăchescu, vădit enervat, a ridicat ședința la ora 6.30 seara, anunțînd-o pe cea viitoare luni [10 aprilie] la ora 4 d.a.

● Bătrînii veterani de la '77-'78, cei cîțiva cari mai trăiesc, au rugat pe d. ministru de finanțe să dea o dispoziție către perceptorii fiscali ca la plata pensiilor ce li se cuvin să li se acorde o simplă favoare, adică să-i scutească de a mai aștepta rîndul alfabetic, plătindu-li-se la prezentare. (11 aprilie)

● Spre a reda cărților vechi și prețioase marele prestigiu de care se bucură în țările culte, s-a constituit un comitet provizoriu care va pune bazele unei Societăți române de bibliofilie. Comitetul se compune din d-nii: N. Davidescu, Scarlat Callimachi, Șerban Cioculescu și Gilly Pomescu. Adeziunile se primesc la Cercul ziariștilor din București, Calea Victoriei 31. (12 aprilie)

● Concurs de nasuri la Paris cîștigat de... Constantin Tănase: „La un mare bar parizian, lîngă Place de la Madeleine, a avut loc un concurs de nasuri. Erau de față artiști, ziariști, actrițe și concurenți cu nasul... sus. Juriul, format din cele mai frumoase

ca să-i vorbească d-lui MacDonald [primul ministru britanic] în singurul limbaj care se cuvine. Domnule Titulescu, vă rugăm să obțineți ca Franța să răspundă împreună cu Mica Înțelegere în același stil: «Jos mîinile!»". La înapoierea în țară, ministrul de externe român subliniază în declarațiile pe care le face presei: „Am declarat — citim în *Dimineața* din 23 aprilie — prin comunicatul redactat de Mica Înțelegere la Geneva că sînt acorduri în patru pe care le salutăm cu bucurie și pe care le considerăm chiar salutare. Acestea sînt acordurile care privesc exclusiv interesele proprii ale marilor puteri. Sînt însă acorduri în patru pe care le considerăm inadmisibile și pe care, în consecință, nu le vom recunoaște niciodată. Acestea sînt acordurile care ar trata despre drepturile terților, fie prin deciziuni directe, fie în mod indirect prin presiuni asupra micilor puteri. Statele așa-zise mici au căpătat de pe urma marelui război sufragiul universal în relațiile internaționale. Pentru nimic în lume ele nu vor lăsa să li se răpească dreptul de egalitate care stă la baza organizării Societății Națiunilor. Prin urmare, un acord în patru care ar constitui un directorat menit să dispuie de noi fără noi, chemat să se substituie organului legal creat de tratate — Societatea Națiunilor —, ispitit de a deroga de la procedura stabilită de Pactul Societății Națiunilor, nu va avea niciodată asentimentul nostru".

Atmosferă încordată în dezbaterile parlamentare, îndeosebi datorită disputelor în jurul „Afacerii Skoda"[1] „Chestia Skoda la Senat — notează Nicolae Iorga, în memoriile sale, la 1 aprilie 1933. Discurs incoherent al generalului Rujinschi. Pledoarie pentru guvern a lui Vică Georgescu. Lămuriri tehnice ale generalului Popovici. Apoi, în mijlocul urletelor, duel cu dosare scuturate în aer și puse supt nas între Petala și Rujinschi cu violente întreruperi ale lui Vaida".

Dar și alte probleme dau naștere la confruntări aprige între deputații guvernamentali și cei ai opoziției. Și pentru ca cititorii să aibă o imagine mai complexă a modului în care se desfășoară uneori „lupta de opinii" să reproducem din *Facla*, cu data de 12 aprilie, o relatare despre ceea ce ziarul numește „scandalul" din ședința de ieri a Camerei: „Camera a cunoscut ieri scene care amintesc vremurile opoziției național-țărăniste din 1922-26". Cum au decurs lucrurile? Luînd cuvîntul, arată ziarul, în legătură cu unele proiecte de lege aflate pe ordinea de zi a dezbaterilor, între care și acela al unei legi privind „conversiunea datoriilor agricole", d-rul N. Lupu a conchis că „proiectul conversiunii adus de guvern este un balon cu oxigen, necesar regimului spre a se mai putea menține. D. Vaida a ținut să nu rămînă dator cu răspunsul său. Generalizînd, primul ministru a dedus logic

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1968, 3/1983.

Monument ridicat în comuna Cetatea, jud. Dolj, în memoria lui Al. I. Cuza; în prim plan, un sătean în vîrstă de 105 ani, fost dorobanț pe timpul lui Cuza

Dr. Petru Groza la o întrunire a Frontului Plugarilor (imagine din Realitatea ilustrată)

că insinuarea și calomnia ar constitui un sistem practicat de dr. Lupu cu dexteritate. Aici izbucnește primul scandal. Dr. Lupu cere cuvîntul. Președintele Consiliului [de Miniștri] și cel al Camerei îl refuză. Dr. Lupu insistă. Degetul primului ministru schițează același refuz. Atunci, dr. Lupu transmite partizanilor consemnul: Nu-l lăsați să vorbească. În clipa următoare, 12 mîini lupiste apucă partea mobilă a pupitrelor și o lovesc de cealaltă. Se produce un zgomot infernal. Majoritarii părăsesc băncile. Opoziționiștii se amuză. Durează cîteva minute. Treptat, scandalul se oprește.

Președintele biroului reușește în sfîrșit să vorbească. D. dr. Lupu este chemat pentru prima oară la ordine. Dr. Lupu cere să obțină cuvîntul. D-sa urcă la tribună și-și începe replica așa: — Un scriitor francez a spus că majoritățile parlamentare sînt o argilă din care poți face o statuie sau o oală.

— O oală de vin?, întreabă un majoritar dornic de preciziuni în materie.

— Ba pentru d-ta o oală de noapte!

Se naște al doilea scandal. Majoritarii pretind că aducerea obiectului amintit în discuția Camerei, chiar și în forma în care a fost făcută, constituie o încălcare a regulamentului. «La ordine!» se strigă. Scandalul durează cîteva minute și nu se potolește decît atunci cînd dr. Lupu precizează că precizarea aparține autorului pe care-l citează și care nu e parlamentar".

Ca și în lunile precedente, ziarele bucureștene continuă să oglindească pe larg evenimentele din Germania. Sub titluri ca *O primejdie pentru pace*, *Teroarea continuă în Germania*, cum citim, de exemplu, în *Dimineața* din 15 și, respectiv, 29 aprilie, sînt dezvăluite valul de persecuții dezlănțuit de regimul hitlerist și implicațiile grave pe care acțiunile naziștilor le au pentru soarta păcii. *Facla* din 1 și 5 aprilie scrie despre „arestările în masă, internările în lagăre, suprimările de ziare", despre ceea ce ziarul numește „botnița imensă" pe care Hitler și acoliții săi caută s-o pună poporului german. Presa relatează, de asemenea, despre ofensiva împotriva culturii dezlănțuită de autoritățile hitleriste, despre persecuțiile împotriva unor mari savanți și scriitori, ca Albert Einstein sau Thomas Mann.

Ziarul *Adevărul* cu data de 8 aprilie, de exemplu, scrie că persecuțiile la care este supus îl fac pe Einstein să renunțe la patria sa: Germania. Întrebat de un redactor al ziarului parizian *Volonté* dacă se mai întoarce în Germania, unde municipalitatea Berlinului îi dăruise sub regimul trecut o vilă, a răspuns: „Fără îndoială niciodată, poate însă în curînd". Răspunsul acesta al teoreticianului relativis-

Cronică măruntă

vedete de cinema, a admirat, a chibzuit, a măsurat cu centimetrul și a acordat premiul I d-lui Tănase (zece centimetri jumătate). Pentru noi, succesul parizian al lui Tănase e... jubilar. A trecut un sfert de veac de cînd artistul de azi debuta modest cu un cuplet care a făcut furori: «Aoleo Tănase, ce nas noduros / Spune măi băete de unde l-ai scos?», (16 aprilie)

● Printre florile Cișmigiului se află și Lotusul sacru al Indiei, floare care nu s-a putut aclimatiza nicăieri în Europa, cu toate încercările făcute, și care înflorește la noi. Minunea s-a întîmplat anul trecut. Dar pînă să trăiască minunea înfloririi, ochiul cam mult i-a căutat grădinarului. Trebuie învelită și ferită de frig, trebuie aclimatizată, ca să zic așa, grad cu grad. Acuma însă, dacă nu i-ar fi tăiat merele rădăcinilor, într-un an întreg locul ar fi acoperit de tăviile cervase și de florile roșii. (23 aprilie)

● În aprilie 1933 se inaugurează, în Capitală, una din clădirile ce se vor înscrie foarte repede printre reperele cele mai familiare fiecărui bucureștean: noul Palat al telefoanelor. Comemorînd momentul, ziarele aduc o serie de detalii despre amplasarea și funcționalitatea construcției, considerată la vremea respectivă printre cele mai moderne din lume. Prima problemă care s-a pus — cum arată Universul — a fost de a se găsi un „loc cît se poate mai potrivit situat pentru instalarea centralei automate și a celei interurbane, cît și a birourilor direcției Societății. După minuțioase studii tehnice, s-a găsit că repartizarea cea mai avantajoasă și economică a rețelei de cable ar fi centralizarea ei într-un punct situat în vecinătatea Cercului

aprilie 1933

B. Şt. Delavrancea şi Al. Vlahuţă, într-o fotografie apărută în Dimineaţa cu prilejul împlinirii a 15 ani de la moartea lui Delavrancea

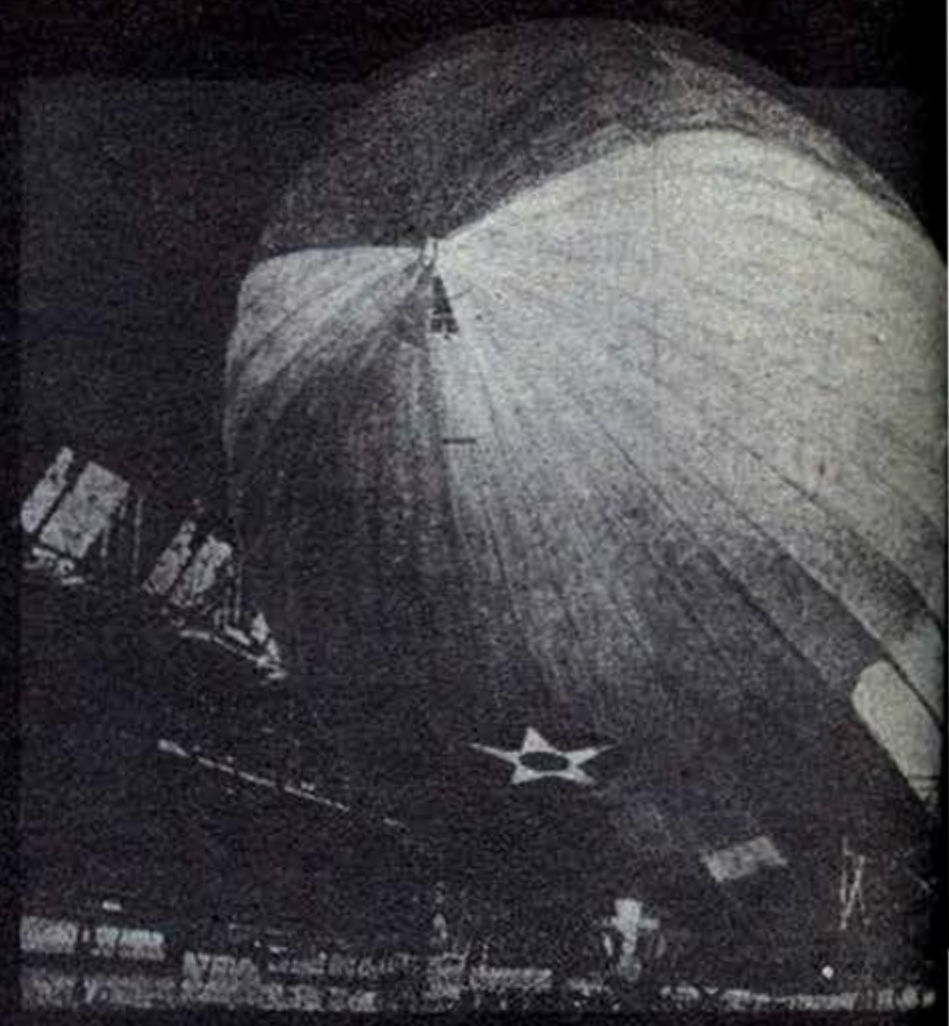

Cronică măruntă

Militar. În urma acestor studii, s-a hotărît că locul cel mai indicat era acela ocupat de vechiul restaurant Otetelesanu şi, în consecinţă, a fost achiziţionat cu suma de 39 500 000 lei.

Construcţia a început în mod efectiv în toamna anului 1931, durînd circa 17 luni, ceea ce reprezintă un timp foarte scurt. Suprafaţa clădirii e de 977 metri pătraţi şi construcţia a fost făcută în aşa fel, încît să permită extinderea ei dacă numărul abonaţilor ar creşte în aşa măsură, încît spaţiul rezervat instalaţiilor să nu mai fie suficient. Înălţimea clădirii pînă la vîrful falnicului turn e de 52 m şi e cea mai înaltă clădire din Bucureşti, fiind pentru noi primul zgîrie-nori. Volumul tuturor încăperilor e de 31 280 metri cubi. E interesant de cunoscut faptul că scheletul de oţel al clădirii, confecţionat în întregime de soc. «Reşiţa» reprezintă o greutate de 872 t, iar piatra utilizată pentru faţade, un total de 530 metri cubi". Relatarea din ziarul amintit conţine şi alte detalii, între care şi aceea că „viteza normală a ascensoarelor e de 2,50 m pe secundă sau 150 m pe minut, astfel încît se poate merge de la subsol la etajul al 9-lea în 18 secunde".

Inaugurarea clădirii a însemnat — cum s-a subliniat cu prilejul festivităţilor de inaugurare — „o etapă nouă în dezvoltarea telefoniei române. În ziua în care noul oficiu va fi pus în funcţiune se va putea spune că Bucureştiul este înzestrat cu cel mai modern sistem telefonic". (26 aprilie)

● Aseară, la ora 8 şi cinci minute a încetat din viaţă, la locuinţa sa de la Institutul medico-legal, prof. dr. Mina Minovici. Creatorul medicinii legale şi întemeietorul institutului de pe cheiul Dîmboviţei

mului, comentează ziarul menţionat, „trădează limpede cele ce gîndeşte vestitul savant despre stările din Germania. *Acel niciodată* arată desigur toată oroarea pe care Germania de astăzi i-o inspiră; dar *în curînd* exprimă şi speranţele lui că furia canibalică a hitleriştilor va lua un grabnic sfîrşit".

De remarcat că alături de marele număr de informaţii pe aceste teme găsim şi numeroase articole, comentarii, proteste care exprimă atitudinea fermă a opiniei publice româneşti de condamnare a dezmăţului hitlerist. Nicolae Iorga publică în *Neamul românesc* un comentariu plin de sarcasm: „D. Hitler şi amicii săi, toţi intelectuali de marcă, verifică acum proveniența etnică, deocamdată numai pînă la bunici, a tuturor acelora care ocupă un loc în învăţămîntul superior german, aşteptînd momentul cînd nu numai că acelora care n-au sîngele pur german să li se ia locurile, dar să nu li se îngăduie măcar a pune piciorul pe pămîntul sacru al Germaniei. Între cei despoiaţi e şi d. Einstein, după judecata celor trei continente civilizate un matematician de geniu. Fiind evreu, el se cuvine să fie proscris şi amintirea lui chiar «să piară». D. Einstein are a face numai cu notaţiile cele mai abstracte ale realităţilor; d-sa se mişcă pe planuri şi urmăreşte linii, fixează dimensiuni, face sinteze... Cum poate compromite deci «cugetarea germană», pe care cu atîta distincţie şi fală pentru civilizaţia universală o reprezintă d. Hitler, iată un lucru pe care nu-l înţelegem".

Relevant pentru modul în care opinia publică românească receptează cele ce se petrec în Germania este şi următorul protest apărut în *Adevărul* din 12 aprilie şi semnat de reprezentanţi de seamă ai vieţii cultural-artistice româneşti. „În cîteva zile numai, guvernul naţional-socialist, condus de Hitler, a reuşit să arunce asupra Germaniei un uragan de teroare şi să creeze o atmosferă medievală care şi-a extins bezna pînă dincolo de hotarele ei. Conştiinţa lumii întregi s-a cutremurat la tabloul sinistru al guvernării hitleriste, ale cărei victime sînt populaţia evreiască, zeci de mii de muncitori şi cei mai de seamă reprezentanţi ai intelectualităţii germane. Reacţiunea fascistă, consecventă în caracterul ei destructiv, a pornit o ofensivă de nimicire şi împotriva gîndirii şi a spiritului creator. Au suferit ascuţişul zvasticii personalităţi ale căror nume ilustrează cultura contemporană mondială, ca: Thomas Mann, Albert Einstein, Lion Feuchtwanger şi alţii, siliţi unii să se exileze, iar sute şi mii de artişti şi intelectuali să înfunde cazematele regimului fascist. Alături de apelul vehement şi energica reprobare a exceselor de umilire şi distrugere umană practicată de către fascismul

Dirijabilul american „Akron" la lansare

Din Anglia o noutate pentru vacanțe: rulota auto

hitlerist de cea mai pogromică speță în asaltul său împotriva maselor evreiești, cadrelor muncitoare și a celor mai elementare libertăți de gîndire, ridicăm și noi cuvîntul nostru de profundă indignare și înfierăm cu toată puterea fascismul și crudele lui sisteme".

Protestul este semnat, între alții, de F. Aderca, Camil Baltazar, Ury Benador, F. Brunea-Fox, Gh. Călinescu, Scarlat Callimachi, Floria Capsali, Șerban Cioculescu, N.D. Cocea, Mac Constantinescu, Mircea Eliade, Ion Iancovescu, Barbu Lăzăreanu, Camil Petrescu, Lilly Popovici, Marieta Rareș, Marieta Sadoveanu, Zaharia Stancu, A. Toma, Sorana Țopa, Cicerone Theodorescu.

În noaptea de 6 aprilie, S.U.A. au trecut la „regimul umed", prin suprimarea prohibiției băuturilor alcoolice. „La Washington — scrie ziarul *Universul* din 8 aprilie — evenimentul revenirii berii pe piață a fost sărbătorit printr-o manifestație simbolică, desfășurată la Casa Albă. La miezul nopții, în timp ce o mulțime imensă și entuziastă înconjura reședința prezidențială, un camion împodobit cu decoruri înveselitoare a pătruns în grădinile Casei Albe și a descărcat două lăzi pline cu sticle de bere. Camionul purta inscripția următoare: *Pentru președintele Roosevelt, cea dintîi bere, după aliția ani, a acestei națiuni*. Fiecare sticlă din cele două lăzi purta eticheta: «Pusă în sticlă în districtul Columbia, pentru Roosevelt». Berea livrată la Casa Albă a fost oferită Clubului presei".

Sub titlul *Americanii au băut eri sute de mii de butoaie cu bere*, *Dimineața* din 9 aprilie scrie, la rîndul său: „Reintroducerea regimului umed, după ce timp de 13 ani toate băuturile au fost interzise, a dat loc ieri noapte, în numeroase orașe ale Americii, la vesele și entuziaste manifestații. La New York se crede că berea vîndută în primele cîteva ore după desființarea prohibiției a adus statului New York venituri de 100 mii dolari. Proprietarii localurilor, a căror clientelă era constituită din băutorii clandestini, sînt foarte abătuți, căci cu începere de azi exclusivitatea prosperității lor încetează. La Chicago, berarii, aglomerați de comenzi, nu pot să evalueze deocamdată cantitatea de bere vîndută. Azi dimineață, ei evaluau totuși, în mod provizoriu, la cinci milioane dolari costul total al berii furnizate în cursul nopții. Ziarele prevăd că prin desființarea prohibiției, 40 000 persoane își vor găsi de lucru, în Chicago. La Milwaukee, mulțimea în delir a consumat cantități enorme de bere în cele 2 000 localuri, care pînă acum vindeau numai siropuri. Berăriile din Pittsburg au livrat astă noapte 500 000 butoaie cu bere".

Rubrică de:
Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

moare în vîrstă de 76 ani, răpus în cîteva zile de o anghină pectorală. „Bătrînul savant — scrie ziarul Duminecata — se stinge din viață după o activitate neîntreruptă de aproape 60 ani. El luat parte la războiul din 1877 ca asistent al doctorului Davila. A fost directorul general al serviciului sanitar în 1913, pe timpul epidemiei de holeră, și cu o destoinicie și un curaj impus pînă la sacrificiu a supravegheat personal operațiile de combatere. Operele lui sînt nenumărate. Ultimul tratat, în două volume, de medicină legală — premiat de Academia română — îi încoronează activitatea științifică atît de bine apreciată de Academia de medicină din Paris, care l-a și ales membru al ei". (27 aprilie)

● Stop. La intretăierea bulevardului Elisabeta (acum Gh. Gheorghiu-Dej) cu Calea Victoriei s-a instalat ieri un nou stop pentru circulație. Cel vechi a fost ridicat din mijlocul străzii, căci împiedica circulația vehiculelor. În schimb, a fost montat unul suspendat alături de firele aeriene ale liniei de tramvai 14. Acest nou sistem de semnalizare — utilizat în orașele mari europene — va fi manipulat de un agent de circulație printr-un aparat special, instalat pe trotuarul din fața Hotelului „Bulevard". Stopul va avea trei culori, care vor însemna: roșu — oprire; galben — atențiune; verde — liber. În cursul zilei de azi se vor face primele experiențe, în prezența d-lui colonel G. Marinescu, prefectul poliției, și chestor Paximade, șeful serviciului de circulație.

Se pare însă că acest nou stop este fixat prea sus, așa că șoferii care vor opri pe linia punctată și în special aceia cu mașini închise nu vor avea posibilitate să vadă semnalizarea. (30 aprilie)

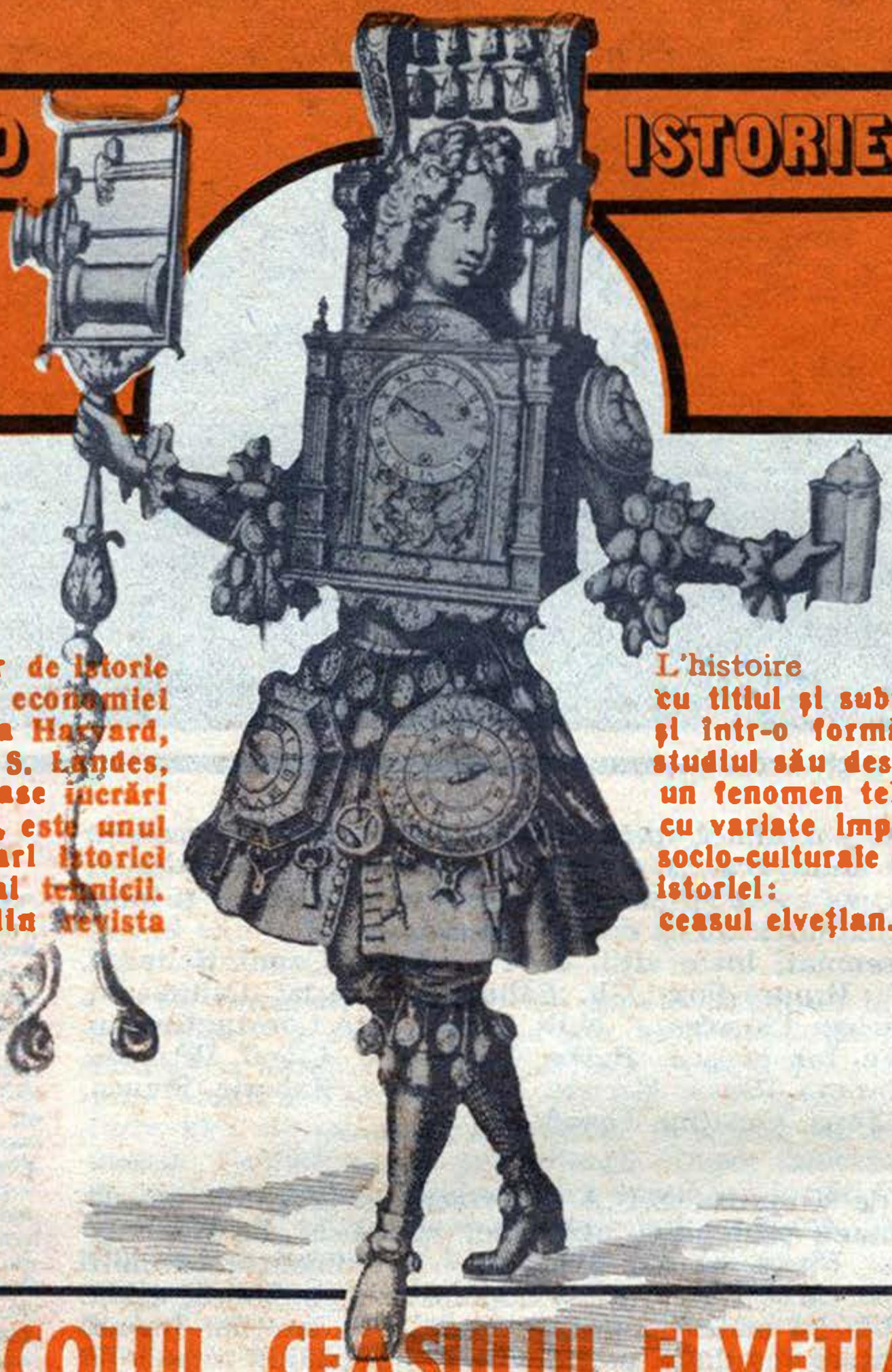

Profesor de istorie la Departamentul economiei de la Universitatea Harvard, David S. Landes, autor a numeroase lucrări în specialitate, este unul dintre cei mai mari istorici contemporani ai tehnicii. Reproducem din revista L'histoire cu titlul şi subtitlurile noastre şi într-o formă prescurtată, studiul său despre un fenomen tehnic cu variate implicaţii socio-culturale de-a lungul istoriei: ceasul elveţian.

MIRACOLUL CEASULUI ELVEŢIAN

DAVID S. LANDES

Ceasul a apărut abia în secolul XVI, sub forma unui orologiu în miniatură, atîrnat la gît sau la cingătoare. La început grosolan alcătuit, operă a unor foşti lăcătuşi sau fierari, el avea să se cizeleze treptat. Obiect de lux, încorporat adesea într-o bijuterie ornamentală, ceasul constituia pe atunci apanajul nobilimii. La fabricarea lui aveau să participe curînd echipe întregi de meşteri specializaţi: aurari, giuvaergii, gravori, lucrători în fier etc.

„Dacă vrei să ai necazuri"...

Pînă în anul 1625, principalul centru de producţie a fost Germania de Sud (îndeosebi Nürnbergul şi Augsburgul) care, în nordul Alpilor, constituia şi cea mai importantă piaţă comercială şi financiară. Multitudinea de state aflate pe teritoriul germanic asigura o clientelă numeroasă vînzătorilor de obiecte de artă preţioase, în care, pe atunci, intrau şi ceasurile. De ce nu s-a înregistrat acelaşi fenomen în Italia, de pildă, care avea o situaţie politică asemănătoare şi o tradiţie comercială cu mult mai veche decît Germania? Cert este că Italia rămăsese în urma Germaniei poate şi pentru că într-o ţară unde oamenii trăiau mult în aer liber, un turn cu orologiu bine plasat sau un crainic al cetăţii era de ajuns ca să anunţe ora.

În sec. XVII, Franţa a luat locul Germaniei cu două mari centre: Paris şi Blois. Acesta din urmă fusese reşedinţa familiei regale, avînd deja o tradiţie artizanală, căci meş-

teşugarii se instalau acolo unde îşi găseau clienţi. În acelaşi timp, ceasornicarii germani continuau să producă exemplare foarte frumoase, din ce în ce mai complicate, adesea însă defecte şi greu de reparat. De unde şi dictonul: „Dacă vrei să ai necazuri, însoară-te, cumpără-ţi un ceas sau bate o faţă bisericească".

Ceasurile sec. XVII nu erau de precizie; cele mai bune dintre ele fie o luau înainte, fie rămîneau în urmă cu 30 minute pe zi. Ele aveau numai o singură limbă care indica orele. Pe la 1675, după ce fizicianul englez Robert Hooke şi fizicianul olandez Cristiaan Huygens au inventat arcul de ceasornic, reducînd variaţia zilnică la numai cinci minute, ceasului i s-a montat şi minutarul. Această nouă precizie în măsurarea timpului, adăugată pendulului (în 1657, Huygens a construit primul ceas cu pendul), a operat o revoluţie în funcţionarea ceasurilor şi a permis avîntul ceasornicăriei engleze.

Din motive determinate atît de necesităţi comerciale, cît şi de faptul că societatea britanică era mai pragmatică decît cea franceză, englezii au acordat un interes mai mare bunei funcţionări a ceasornicelor, decît prezentării lor elegante. De aici şi interesul pentru un ceasornic bun, care să se remarce prin calităţile sale eminamente mecanice. Oricare le-ar fi fost marca de fabricaţie, la începutul sec. XVIII, ceasurile engleze erau celebre prin precizia şi fiabilitatea lor. Cinci mari nume au dominat această perioadă: Thomas Tompion, Daniel Quare (inventatorul ceasului care permitea citirea orelor pe întuneric), George Graham, John Ellicott şi Thomas Mudge.

În aceeaşi perioadă, emigrantul elveţian Fatio a introdus tehnica montării pe rubine, care a mărit longevitatea şi precizia ceasornicelor. Acest procedeu, actual şi astăzi, folosindu-se însă rubine sintetice, avea să rămînă peste un secol apanajul ceasornicarilor englezi, exemplu rar de monopol tehnic naţional, păstrat vreme îndelungată. Franţa pierduse atît de mult teren, încît, în 1718, s-a văzut obligată să apeleze la ceasornicarul englez Sully, pentru a-şi moderniza fabricaţia. Ceasurile franceze din această perioadă, aşa-numitele „cepe", nu echivalau nici pe departe cu cel mai bun ceas de fabricaţie engleză.

În urmă cu secole, în Elveţia, arta meşterilor ceasornicari se practica în micul univers al atelierului familial (pp. 59, 60, 61)

În p. 58: *gravură alegorică din sec. XVIII, reprezentînd o costumaţie de ceasornicar*

În Munţii Jura

Superioritatea ceasornicăriei engleze avea să fie în mod strălucit confirmată la sfîrşitul sec. XVIII, prin inventarea cronometrului, eveniment ştiinţific capital pentru cea mai însemnată putere maritimă din lume. Englezii acordau o atît de mare importanţă rezolvării acestei probleme, încît, în 1714, promiseseră o fabuloasă recompensă celui care descoperea o metodă de măsurare a longitudinii cu o eroare de sub o jumătate de grad. Dar ei au trebuit să aştepte pînă în 1764, cînd John Harrison a inventat, după 40 ani de muncă, un instrument satisfăcător, care avea să fie apoi rapid perfecţionat. Fără îndoială însă că ar fi o exagerare să atribuim supremaţia maritimă şi navală a Angliei din această perioadă adoptării cronometrului. S-ar putea afirma chiar contrariul, că tocmai dezvoltarea navigaţiei a fost aceea care a creat o atît de puternică cerere de ceasuri de precizie. În orice caz, răspîndirea cronometrului a fost foarte rapidă.

În acelaşi timp, producţia de ceasuri de folosinţă curentă era în plin avînt. Cererea creştea odată cu comercializarea şi urbanizarea vieţii engleze. Sute de meşteri ceasornicari, folosind mii de muncitori la domiciliu, produceau zeci de mii de ceasuri pe an, graţie unei diviziuni a muncii foarte avansate.

În cea de-a doua jumătate a sec. XVIII, pentru a satisface cererea în continuă creştere, cei mai întreprinzători ceasornicari au început să vîndă sub numele lor ceasuri fabricate de alţii, deschizînd astfel calea comerţului pur şi simplu. Prestigiul ceasornicarilor englezi era atît de recunoscut, încît, relativ curînd, olandezii şi elveţienii au început să fabrice pseudoceasornice engleze, pe care le exportau adesea prin contrabandă, în Marea Britanie, fie sub formă de mecanisme ce urmau să fie montate direct în cutie, fie sub formă finită. La vremea aceea, mîna de lucru din regiunea Munţilor Jura fiind de trei ori mai ieftină decît cea engleză, situaţia ceasornicarilor britanici ar fi putut fi rapid compromisă de această concurenţă, dacă Revoluţia franceză şi apoi perioada napoleoneană n-ar fi întrerupt schimburile.

Între timp, pe continent se pregătea o altă revoluţie în domeniul ceasornicăriei. Ceasul tradiţional, gros şi greu, devenise stînjenitor dat fiind că se purta în buzunar; de aceea, în cursul sec. XVIII, el şi-a redus dimensiunile. Această tendinţă este evidentă în mod deosebit în Franţa, bineînţeles în raport cu importanţa acordată în lumea bună eleganţei vestimentare: moda avea întîietate faţă de precizie. Astfel avea să se nască ceasul plat modern, legat de numele lui Lépine (pe la 1770) şi Bréguet (începînd din anii 1780). Curînd, faima acestui nou model avea să fie atît de mare, încît Washington cerea ambasadorului său la Pa-

ris să-i trimită un asemenea ceas.

Cea care a reuşit să producă acest ceas plat (atît de asemănător celor de azi), la un preţ care elimina orice concurenţă, şi care va perfecţiona mai mult decît Anglia diviziunea muncii a fost Elveţia. Centrul industriei elveţiene de ceasuri se situa în munţii şi văile din Jura, unde o populaţie săracă, de agricultori şi ciobani, învăţase să profite într-atît de iernile lungi, încît abandonase complet agricultura, adesea pentru a se consacra exclusiv muncii la domiciliu. Cu mult înainte de introducerea ceasornicăriei, localnicii prelucrară lemnul, pielea sau metalele. Apoi, în prima jumătate a sec. XVIII, dantela devenise, în împrejurimile oraşului Neuchâtel, principala manufactură. Dar nici una dintre aceste îndeletniciri nu a putut rezista expansiunii ceasului, mai bine plătit, care, în cele din urmă, a acaparat aproape întreaga mînă de lucru din regiune.

Privite în succesiune, aceste activităţi pot părea simple. Totuşi, ceasul este mult mai complicat şi dificil decît dantela. Cum au învăţat oare aceşti munteni fruşti să fabrice un instrument de asemenea precizie şi fiabilitate, întrecînd de departe produsele celorlalte industrii? Tradiţia susţine că inovatorul a fost un autodidact local, Daniel Jean-Richard, care a învăţat meşteşugul construindu-şi singur sculele; în atelierul său, el avea să-şi formeze succesori în meserie. Dar în Elveţia mai existau şi ceasornicari protestanţi francezi, veniţi aici pentru a scăpa de persecuţii. În fine, contactele cu cea mai veche fabrică din Geneva au facilitat o permanentă răspîndire a tehnicii în Jura începătoare.

O soluţie pentru handicapaţi

Situaţia economică şi avîntul demografic au jucat, de asemenea, un anumit rol. În

Elveţia, ca pretutindeni, dealtfel, muntele era o pepinieră de bărbaţi. Populaţia depăşea resursele ţinutului, aşa încît numeroşi elveţieni se angajau ca mercenari în armatele europene sau ca muncitori agricoli pe cîmpiile din nord. Diviziunea sarcinilor a permis lucrătorilor să capete rapid o calificare, iar caracterul familial al acestui meşteşug a oferit femeilor şi copiilor posibilitatea să presteze o muncă pe care, în Anglia şi în Franţa, o prestau muncitori cu înaltă calificare, ce îşi făcuseră ucenicia pe lîngă un meşter specializat, membru al corporaţiei ceasornicarilor. În plus, resursele importante de mînă de lucru au facilitat recrutarea, şi pentru cele mai delicate sarcini, a unor lucrători deosebit de înzestraţi. Rezultatul — o industrie beneficiind de toate avantajele: abundenţă de mînă de lucru calificată, la un preţ scăzut, meşteşugari de înaltă specializare, capabili de inovaţii.

În felul acesta, ceasul elveţian, remarcabil prin eleganţa şi preţul său derizoriu (dar şi prin calitatea mediocră), avea să cucerească rapid Europa. La 1830, el era instalat pretutindeni. La rîndul lor, ceasornicarii francezi şi englezi se mulţumeau tot mai des să fie intermediari comerciali, pricepuţi să importe şi să distribuie — cîteodată chiar să reexporte — produsele elveţiene curente, către o clientelă mai puţin exigentă, rezervîndu-şi propria producţie pentru cei înstăriţi.

La mijlocul sec. XIX, au apărut condiţii noi. Mai întîi, ridicarea generală a nivelului de trai a adus ceasul la îndemîna unui număr tot mai mare de persoane. Apoi şi, de fapt, în primul rînd, construcţia de căi ferate a schimbat esenţial atitudinea oamenilor faţă de ceas, constrînşi de acum înainte, pe tot cuprinsul ţării, la minimum de precizie orară. De aici o creştere rapidă a cererii, în cursul celei de-a doua jumătăţi a sec. XIX. Pe continent, producţia a crescut de zece ori, între 1800 şi 1860, pentru a ajunge la două milioane şi jumătate de bucăţi de ceasuri pe an, majoritatea de producţie elveţiană, în timp ce producţia engleză, cu cele 170 000 ceasuri ale sale, practic n-a progresat. Pentru prima oară a apărut un concurent extraeuropean: Statele Unite.

Aşadar, elveţienii au fost principalii beneficiari ai acestei noi situaţii. Cît despre englezi, ei au pierdut pur şi simplu ocazia, pentru că n-au ştiut să sesizeze natura concurenţei elveţiene şi nici să presimtă că rivalul lor ar putea într-o zi, datorită unui val de inovaţii, să-şi depăşească atît calitativ cît şi cantitativ predecesorii. Printre aceste noutăţi am menţiona sistemul de întoarcere cu coroană, care elimina deschiderea cutiei ceasului şi folosirea cheii, uşor de uitat sau de rătăcit. Casa „Patek Philippe" din Geneva a introdus acest sistem în 1840, fiind urmată de toate celelalte firme elveţiene. Dar dispozitivul de întoarcere fusese deja inventat, cu exact 20 ani în urmă, de londonezul Thomas Prest, care nu-l utilizase însă niciodată. Legenda atribuie această invenţie cererii unui ofiţer britanic care, pierzîndu-şi braţul, n-a mai putut întoarce ceasul cu cheia. De unde, probabil, şi ideea că dispozitivul de întoarcere nu era decît o soluţie improvizată pentru handicapaţi şi, ca atare, fără şanse de viitor. În definitiv, dacă industria engleză a ceasurilor s-a năruit pur şi simplu, se pare că aceasta nu se datoreşte lipsei

de talent a meşterilor, ci lipsei lor de imaginaţie şi iniţiativă.

Între timp, industria elveţiană progresa cu paşi uriaşi. Organizarea sistematică de concursuri de precizie, introducerea unor noi perfecţionări au jalonat acest irezistibil drum spre progres. Dacă în sec. XVIII, marile talente elveţiene au preferat Parisul sau Londra, în veacul următor elveţienii au început să-şi vîndă marfa pretutindeni în lume, diversificîndu-şi totodată producţia, pentru a răspunde cerinţelor diferitelor pieţe. Diversificare facilitată, firește, de dispersarea producţiei în mici ateliere. Consecinţele acestei expansiuni: prosperitatea regiunilor în care principala îndeletnicire era ceasornicăria. Această bogăţie, uşor de remarcat încă de la mijlocul sec. XVIII, avea să-i impresioneze pe toţi călătorii din veacul următor.

Sfidarea americană

Supremaţia elveţiană a fost net învinsă de americani, abia la sfîrşitul sec. XIX, graţie fabricării în serie de piese interşanjabile[1]. Tehnica nu era nouă în Statele Unite, unde mîna de lucru era scumpă şi calificarea rară. Aplicată mai întîi, la începutul sec. XIX, în fabricaţia armelor de foc şi a pendulelor, ea a fost extinsă şi la alte domenii: mobilă, lăcătuşerie, articole de fierărie. Dacă nu fusese însă folosită în fabricarea ceasurilor, era pentru că dimensiunile reduse ale acestora presupuneau norme de producţie şi de precizie mult mai riguroase.

Iniţiativa i-a aparţinut lui Aaron Dennison, care, frapat de mediocritatea generală a ceasurilor ce îi treceau prin mînă, a fondat un atelier lîngă Boston, încercînd, în 1850, experienţa mecanizării. Dar maşinile-unelte erau încă imprecise; producţia industri-

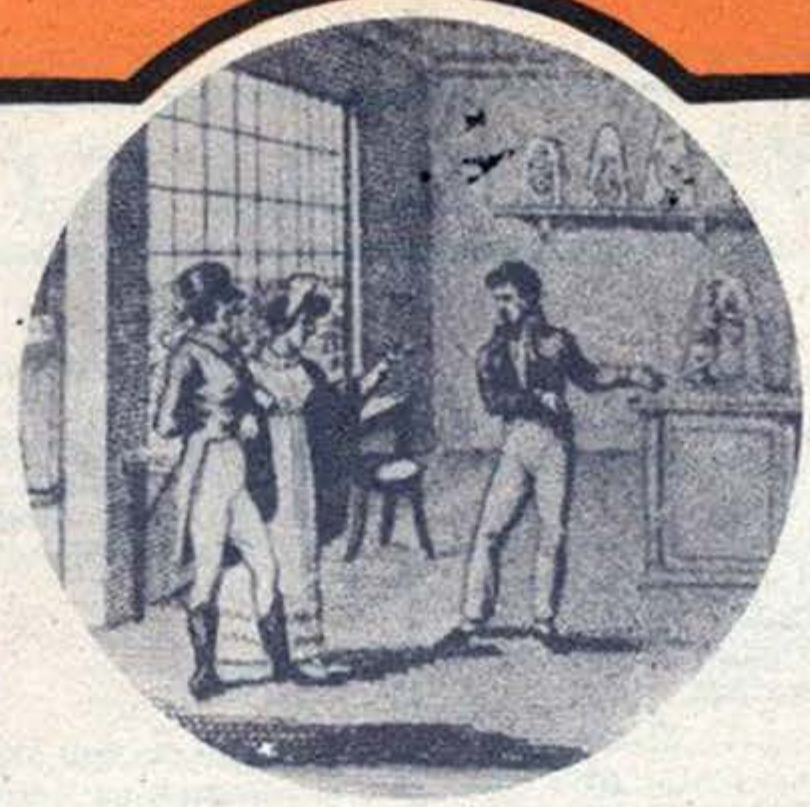

ală a angrenajelor de ceas presupunea o curăţenie ce nu caracteriza încă uzinele vremii. Dennison a perseverat, a experimentat continuu. Firma „American Watch Co" (cunoscută, mai tîrziu, sub numele de „Waltham Watch Co") a decolat rapid, făcîndu-şi curînd rivali. La sfîrşitul secolului, producţia se număra în milioane de bucăţi.

Un alt aspect major al acestei evoluţii îl constituia calitatea. La început, europenii au refuzat să admită că un ceas de fabricaţie industrială poate funcţiona bine. Elveţienii au aplicat producţia de serie, numai pentru a lupta împotriva unei concurenţe din ce în ce mai supărătoare. Exporturile lor către Statele Unite înregistrau un regres considerabil. Constatînd că americanii fabricau la maşină ceasuri de o regularitate şi o precizie egale sau chiar superioare celor produse de ei, elveţienii, spre deosebire de englezi, au primit provocarea şi şi-au mecanizat întreaga industrie.

Care este deci explicaţia reuşitei elveţiene? Unii autori invocă două cauze: 1) nevoia acestui popor de a-şi găsi o activitate care să înlocuiască o industrie textilă expusă concurenţei, în special celei din partea industriei engleze; 2) o ţară mică ca Elveţia, cu o piaţă internă restrînsă, trebuia să fabrice produse uşor exportabile.

Prima motivaţie este eronată: industria ceasurilor nu s-a dezvoltat în aceeaşi regiune în care a înflorit cea textilă; aceasta era concentrată în Elveţia germanică, în timp ce meşteşugul ceasurilor s-a localizat aproape exclusiv, la începuturile sale, în regiunile francofone. Şi dacă, în aceste regiuni, s-a trecut de la dantelărie la ceasornicărie, acest fenomen nu a fost o urmare a declinului celei dintîi, ci, mai ales, a dezvoltării celei de-a doua.

A doua explicaţie este mai plauzibilă. Necesitatea de a exporta a făcut ca industria elveţiană de ceasuri să fie deosebit de susceptibilă la posibilităţile pieţei şi faţă de concurenţă. Dar, cum bine ilustrează experienţa engleză, din existenţa unei concurenţe nu decurge în mod obligatoriu impulsul salvator. Trebuie adăugate energia, spiritul creator, simţul comercial al tuturor celor care au contribuit la edificarea acestei industrii. Talentul personal a contribuit şi el în egală măsură; dar de talent n-au dus lipsă nici englezii — care au continuat să-l probeze în alte ramuri de activitate, de-a lungul sec. XIX — şi nici francezii, ale căror invenţii au fost adoptate şi exploatate de alţii. Explicaţia trebuie căutată pe plan colectiv.

Să privim, aşadar, harta industrială a Elveţiei. Faptul însuşi că fabricaţia de ceasuri a fost limitată timp de un secol şi jumătate la Elveţia francofonă ilustrează clar că este vorba despre un fenomen cultural. Transmiterea meşteşugului în acest domeniu s-a realizat prin contact personal, mult facilitat în cadrul unei comunităţi de limbă şi obiceiuri, în care existau şi legături de sînge şi căsătorie. De aceea, istoria industriei ceasurilor a fost marcată de cîteva mari dinastii, care, în Elveţia erau: Favre Piguet, Le Coultre, Audemars etc. Dar nu toată Elveţia francofonă a fabricat ceasuri; numai regiunile orientate spre Franţa, de-a lungul graniţei din Munţii Jura. Explicaţiile acestui fenomen: sărăcia solului, dispersarea aşezărilor, abundenţa mîinii de lucru ieftine, spiritul de iniţiativă născut din izolare, necesitatea, pentru o ţară cu piaţă internă limitată, de a produce bunuri uşor exportabile, etica muncii şi nivelul înalt de instruire.

În româneşte de
Gabriela GEROTA

---

[1] Ulterior, în cursa industriei ceasurilor, va intra şi Japonia, ea plasîndu-se, în acest domeniu, pe locul II în 1980. Ţara Soarelui Răsare concurează Statele Unite şi ţările Europei Occidentale — cu o îndelungată tradiţie industrială — în domeniul microprocesoarelor şi are cea mai mare densitate de calculatoare şi roboţi.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MAGAZIN ISTORIC ÎN CANADA

Doresc să-mi reînnoiesc abonamentul la **Magazin istoric** pe anul 1983, ne scrie IV. BOIKOFF, din Kitchenner, Canada. Aceasta aveam de gînd s-o fac în timpul vacanței ce o proiectasem pentru 4 septembrie 1982 în România, dar soția a fost bolnavă încă de la începutul lunii iunie, fiind internată în spital, și în felul acesta toate planurile au căzut la pămînt.

În plus doresc să mi se trimită și cartea In Memoriam Nicolae Titulescu. Timpul este destul de scurt pînă la sfîrșitul anului și vreau să mă pun la punct cu abonamentul. În fine, cum deja am scris mai înainte d-lui Popișteanu, venind acolo voi avea plăcerea să vă vizitez și să cunosc și pe acești oameni ce cu mintea și priceperea lor scriu lucruri așa de frumoase și interesante pentru toate vîrstele.

PUBLICAȚIILE BIBLIOTECII CENTRALE UNIVERSITARE

Citind nota 10 263 teze de doctorat (nr. 3/1983) aș dori să cunosc ce alte lucrări au apărut sub egida Bibliotecii centrale universitare, din București, ne scrie PETRE DOBRESCU, din Constanța. Dintre lucrările recente elaborate de cercetători din cadrul bibliotecii amintim: Gheorghe Lazăr. Bibliografie (coordonator prof. univ. dr. Emilia St. Milicescu), 358 pp.; Literatura română. Ghid bibliografic. I. Surse (coordonator dr. Ion Stoica), 715 pp.; Repertoriul periodicelor din principalele biblioteci din București. Seria geologie, geofizică, geografie, cartografie-geodezie, 527 pp.; Sociologia contemporană. Probleme, teorii și curente, 242 pp.; Bibliografia manualelor, tratatelor și cursurilor universitare apărute în R.S. România, 1977-1978, 971 pp.; Filozofia contemporană. Probleme, teorii și curente, 872 pp.; Romantismul în literatura română. Cercetare bibliografică de Henri Zalis, 347 pp.; Literatura română. Ghid bibliografic. II. Scriitori A-L. (coordonator dr. Ion Stoica), 584 pp.

AURUL DACIEI

Pe marginea articolului Homer și tezaurul de la Hinova (nr. 10/1982), DEZIDERIU MACH, din Cîmpia Turzii, adaugă: După victoria asupra dacilor, împăratul Traian a organizat la Roma serbări care au durat peste patru luni. În timpul celor două războaie, romanii au luat din Dacia mari cantități de aur și argint, încît Traian ajunsese să dispună de fonduri extrem de mari. Din acest tezaur au fost finanțate serbările și au fost inițiate și duse la bun sfîrșit o serie de grandioase lucrări publice, între care și construirea Forului și a Columnei.

UN MICROMUZEU AL ȚĂRII MOȚILOR

TITUS FURDUI, din Cluj-Napoca: Cu aproape două decenii în urmă am propus forurilor competente înființarea la Abrud a unui muzeu al Țării Moților. În acest scop am expediat pe adresa prof. Romulus Felea, fost secretar al subfilialei Abrud-Cîmpeni a Societății de științe istorice, cărți și obiecte muzeale, urmînd ca ele să fie expuse în casa părintească a scriitorului Alexandru Ciura, fondatorul revistei **Luceafărul**, primul director al Liceului „Gh. Barițiu" din Cluj, de după unirea din 1918. După decesul profesorului Felea, casa Ciura neputînd fi răscumpărată, am transportat cărțile și obiectele muzeale la Baia de Arieș, unde au devenit proprietatea așezămîntului muzeal de aici. În această localitate minieră se găsesc acum expuse numeroase obiecte specifice zonei etnografice a Țării Moților care pot fi admirate de turiștii ce poposesc, cu folos pentru spirit, și în Baia de Arieș.

Inițiatorii muzeului din Baia de Arieș au fost prof. Virgil Cenan, ing. Traian Truță, secretarul cenaclului „Ion Agârbiceanu" din localitate, Nicolae Nicoară, Valentin Iancu, Dumitru Mălin, la îndemnul prof. Dumitru Lupașcu, președintele subfilialei Abrud-Cîmpeni a Societății de științe istorice, și al subsemnatului, donator al multor exponate. Nonagenara Elena Sofia Furdui, născută Nicoară, a donat la rîndul ei un fond patrimonial bogat acestui nou așezămînt cultural din Țara Moților.

15 DIN 45

Încredințăm tiparului alte gînduri ale cititorilor noștri pe marginea concursului Magazin istoric, ediția a II-a 1982, 15 din 45 (nr. 2, 3/1983).

ELENA ILIESCU, inginer, din Ploiești: Felicitări colectivului redacției pentru prezentarea conținutului și diversitatea problemelor expuse.

MARTIN ALEXANDRU, muncitor, cooperativa încălțămintea manuală, din București: Participînd și la această ediție a concursului, vreau să mulțumesc redacției pentru străduințele depuse într-un nou și frumos act de cultură, oferit tuturor cititorilor și iubitorilor de istorie atît din țară cît și din străinătate.

DAN LAURENȚIU MOISE, elev, clasa a VIII-a, din Craiova: Pasiunea mea pentru **Magazin istoric** s-a trezit acum doi ani cînd am făcut cunoștință cu noua mea profesoară de istorie, care m-a îndrumat către revista dv. îndemnîndu-mă să particip la concursurile organizate.

GHEORGHE GÂLEA, din Predeal: Consider excelentă ideea de a dinamiza cititorii **Magazinului istoric** cu acest gen de concursuri stimulative într-o atentă parcurgere a articolelor publicate.

LAURENȚIU-DOREL AVRAM, elev clasa a IX-a, din Găești: Concursul 15 din 45 mi-a plăcut foarte mult.

SAMUIL IEPURE, pensionar din com. Ciumbrud, jud. Alba: Profit de această ocazie pentru a-mi exprima sentimentele de adînc respect pentru perseverența cu care redacția activează în scopul promovării istoriei românești și universale.

PE SCURT

RADU DANCIU, din com. Petru Rareș, jud. Bistrița-Năsăud: Un articol referitor la domnul Moldovei Petru Rareș am publicat în nr. 8/1977.

GHEORGHE CRISTIAN, din com. Bildești-Grădiștea, jud. Prahova, ne semnalează descoperirea pe teritoriul localității respective a două morminte din sec. IV. e.n.

IOAN TĂRĂU, din Cluj-Napoca; MIHAIL TEODORESCU, din Brăila: Rămășițele pămîntești ale lui Napoleon au fost aduse la Paris nu sub forma unei urne cu cenușă, cum scrie Guy Breton (nr. 10/1981), ci într-un sicriu (nr. 9/1968).

La articolul Petre Pandrea — miniaturi diplomatice (nr. 2/1983, p. 24 col. I, rîndul 29), se va citi corect „în anii războiului 1914-1918".

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVII

Nr. 4 (193)

aprilie 1983

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

NICOLAE CEAUŞESCU — PREŞEDINTELE ISTORIEI ROMÂNEŞTI:
Cristian Popişteanu 1

O bogată experienţă istorică:
Ion Popescu-Puţuri 2

• Parlamentele muncitorimii: *Vasile Niculae* • Socialismul are rădăcini istorice în România (II): *Marian Ştefan* 4

Pagini de istorie milenară:
Ilie Minea 10

Cantacuzinii moldoveni:
Ştefan S. Gorovei 13

Tezaurul de la Sacoşul Mare:
Ştefan Burda 18

Dimitrie Brătianu — „Azi vă voi vorbi despre România*":
Anastasie Iordache 20

Cea de-a doua bătălie de la Arnhem 23

Viniete de pe Downing Street:
John Colville 29

România — o veche cunoştinţă:
Elisabeth Barker 33

Francisco de Goya — artă şi istorie:
Alexandru Cernatoni 34

1928. Un doctorat românesc la Paris:
Dumitru Preda 36

Drumul spre Pearl Harbor:
Gordon W. Prange 43

Prea pămînteştile treburi ale misionarului Juan Pizarro:
G. Francesco Gamboa 48

În Bucureşti, acum 50 ani 52

Miracolul ceasului elveţian:
David S. Landes 58

• Concursul Magazin istoric, ediţia 1983... 28 • Cărţi sosite la redacţie... 42 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

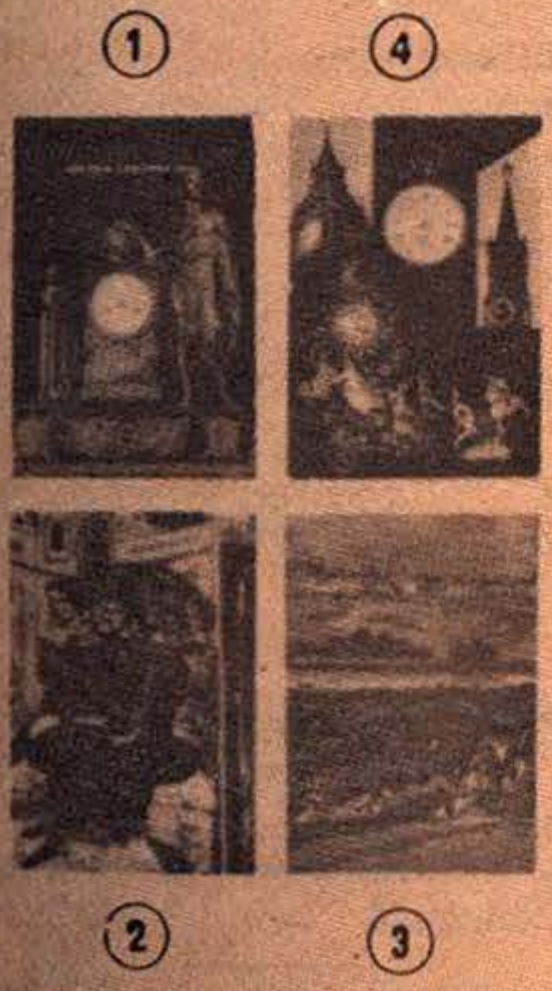

① De-a lungul secolelor, ceasornicul a măsurat nu numai scurgerea timpului, ci şi a istoriei, în multe cazuri el fiind şi o operă de artă, cum este şi cel din imagine, executat în 1817, din bronz, şi însoţit de figura lui Hannibal

④ Două orologii devenite celebre, ca martore ale multor evenimente istorice: a) Big-Ben — din Palatul Westminster şi el cel din Turnul Spasski — al Kremlinului; b) ceas care a aparţinut domnitorului Unirii, Alexandru Ioan Cuza (Muzeul de istorie al R.S.R.), şi d) carul lui Apollo, ceasornic cu ornamente de porţelan de Meissen şi bronz (sec. XVIII), (**Miracolul ceasului elveţian**, p. 58)

② Pictura murală din ţara noastră (cu precădere cea din Bucovina) a fost elogiată de savanţi de prestigiu din lume şi analizată în temeinice lucrări, ale căror baze au fost puse, încă la începutul veacului nostru, printr-un fundamental studiu datorat lui I.D. Ştefănescu. Pe lîngă valoarea artistică inestimabilă, această pictură prezintă şi un deosebit interes istoric ca document al trecutului, al vieţii şi gîndirii strămoşilor noştri; fragment dintr-o frescă din ctitoria Arbore (jud. Suceava), reprezentînd un rege înconjurat de curtenii săi (**1928. Un doctorat românesc la Paris**, p. 36)

③ Madrilenii în sărbătoare. Detaliu din pictura **Paiştea Sf. Isidro**, de Francisco de Goya. În planul doi, panorama Madridului (**Francisco de Goya — artă şi istorie**, p. 34)

Macheta artistică a copertelor ① ④: arhitect Ascanio Damian

CONTENTS (Romanian History) NICOLAE CEAUŞESCU — THE PRESIDENT OF ROMANIAN HISTORY ● I. POPESCU-PUŢURI A Rich Historical Experience ● V. NICULAE, M. ŞTEFAN The Party of the Working Class — 90 Years ● I. MINEA Of the Millenary History of Romanians ● Ş.S. GOROVEI The Moldavian Cantacuzinos ● Ş. BURDA The Sacoşul Mare Treasure ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● THE XV-th I.C.H.S.: ELISABETH BARKER (Great Britain) „Romania — An Old Acquaintance" ● 1928. The Doctorate of I.D. Ştefănescu at Sorbonne ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) NICOLAE CEAUŞESCU — LE PRÉSIDENT DE L'HISTOIRE ROUMAINE ● I. POPESCU-PUŢURI Une riche expérience historique ● V. NICULAE, M. ŞTEFAN Le Parti de la classe ouvrière — 90 ans ● I. MINEA De la millénaire histoire des Roumains ● Ş.S. GOROVEI Les Cantacuzènes Moldaves ● Ş. BURDA Le Trésor de Sacoşul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● LE XV-ème C.I.S.H.: ELISABETH BARKER (Angleterre) „La Roumanie — une vieille connaissance" ● 1928. Le doctorat de I.D. Ştefănescu à la Sorbonne ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ — ПРЕЗИДЕНТ РУМЫНСКОЙ ИСТОРИИ ● И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ Богатый исторический опыт ● В. НИКУЛАЕ, М. ШТЕФАН Партии рабочего класса — 90 лет ● И. МИНЯ Из тысячелетней истории румынов ● Ш.С. ГОРОВЕЙ Молдавские Кантакузины ● Ш. БУРДА Сокровище в Сакошул Маре ● А. ИОРДАКЕ Димитрие Брэтияну ● ХУ МКИН: ЕЛИЗАБЕТ БАРКЕР (Англия) „Румыния — старое знакомство" ● 1928. И.Д. Штефэнеску получит докторскую степень в Сорбонне ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) NICOLAE CEAUŞESCU — PRÄSIDENT DER RUMÄNISCHEN GESCHICHTE ● I. POPESCU-PUŢURI Eine reiche geschichtliche Erfahrung ● V. NICULAE, M. ŞTEFAN Die Partei der Arbeiterklasse — 90 Jahre ● I. MINEA Aus der tausendjährlichen Geschichte Rumäniens ● Ş.S. GOROVEI Die Moldauer Cantacuzinen ● Ş. BURDA Der Schatz von Sacoşul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● Der XV C.I.S.I.: ELISABETH BARKER (England) „Rumänien — eine alte Bekanntschaft ● 1928. Das Sorbonaer Doktorat des I.D. Ştefănescu ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) NICOLAE CEAUŞESCU — EL PRESIDENTE DE LA HISTORIA RUMANA ● I. POPESCU-PUŢURI Una rica experiencia histórica ● V. NICULAE, M. ŞTEFAN El partido de la clase obrera — 90 años ● I. MINEA De la historia milenaria de los rumanos ● Ş.S. GOROVEI Los Cantacusinos de Moldavia ● Ş. BURDA El tesoro de Sacoşul Mare ● A. IORDACHE Dimitrie Brătianu ● EL XV° C.I.C.H.: ELISABETH BARKER (Inglaterra) „Rumania — un viejo conocido" ● 1928. El doctorado de I.D. Ştefănescu en la Sorbona ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
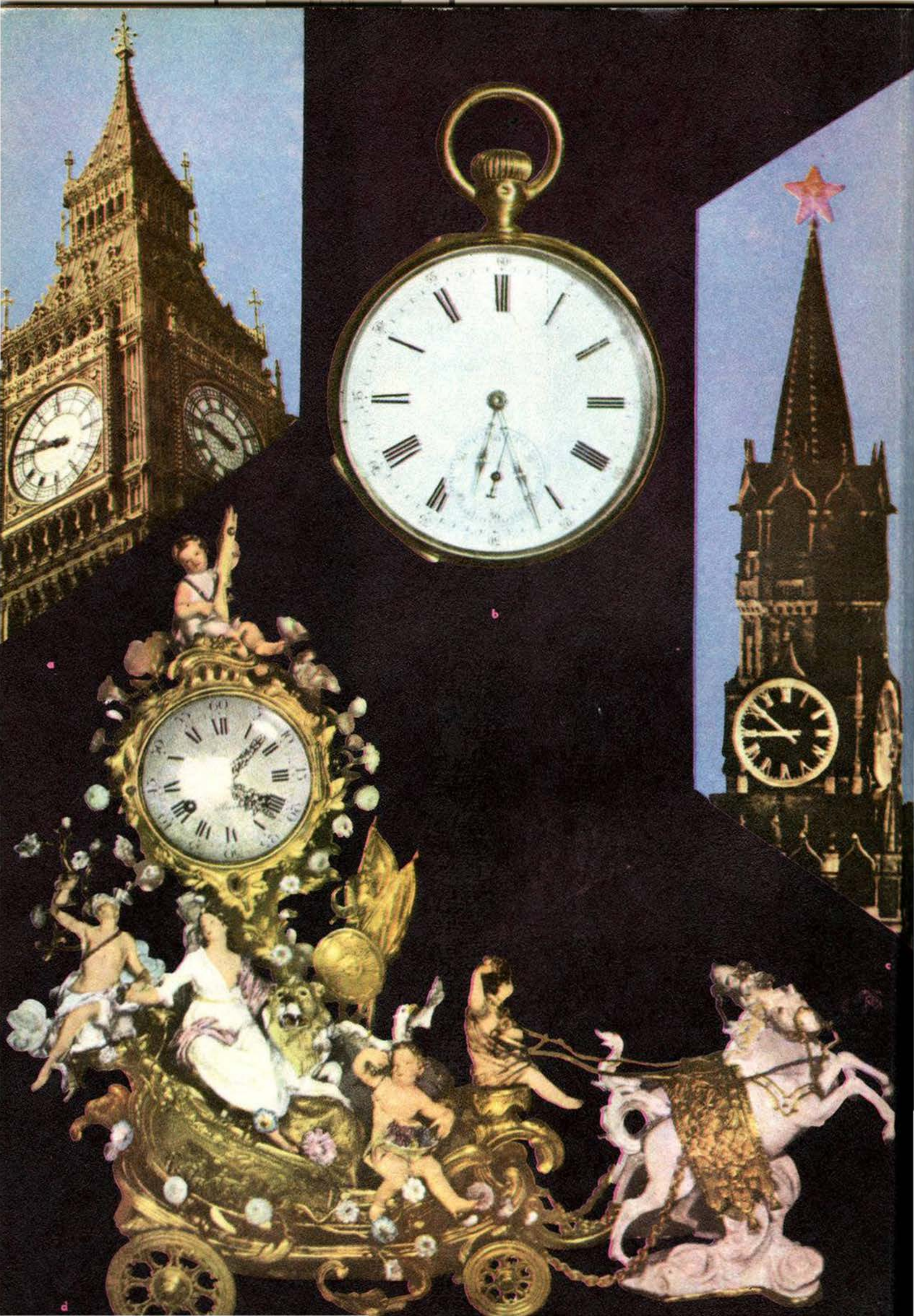
42 427